

equinox

JOURNAL OF ECONOMICS, BUSINESS & POLITICAL STUDIES

VOLUME VI

ISSUE III

e-ISSN: 2687-4695

<http://dergipark.gov.tr/equinox>

Journal of Economics, Business & Political Studies

Volume: VI, Issue: III

e-ISSN: 2687-4695

A Peer-Reviewed Journal Published Twice A Year

The ethical, scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs to the author.

Research Articles

<http://dergipark.gov.tr/equinox>

e-ISSN: 2687-4695

Journal of Economics, Business & Political Studies

Volume: 6, Issue: 3

<http://dergipark.gov.tr/equinox>

Editors

- Selami Sezgin, *Siirt University, & Eskişehir Osmangazi University*
- Rukiye Şamcı Karadeniz, *Siirt University, Siirt, Turkey*

Managing Editors

- Mehmet Dağ, *Siirt University, Siirt, Turkey*
- Ertuğrul Yıldız, *Siirt University, Siirt, Turkey*

Editorial Board

- Arif Güller (Siirt University)
- Arzdar Kiracı (Siirt University)
- Burak Çamurdan (Pamukkale University)
- Chi Keung Marco LAU (Northumbria University)
- Deniz Sevinç (University of Birmingham)
- Fatih Deyneli (Pamukkale University)
- Francesca Spigarelli (Università degli Studi di Macerata)
- Frankie Chau (Durham University)
- Hilmi Çoban (Ankara Hacı Bayram Veli University)
- Hugo Gaggiotti (University of the West of England)
- Manuela Tvaronaviciene (Vilnius Gediminas Technical University)
- Etem Hakan Ergeç (İstanbul Medeniyet University)
- Mehmet Şengür (Eskişehir Osmangazi University)
- Mohammed Nurul Alam (Canadian University of Dubai)
- Nidžara Osmanagic Bedenik (University of Zagreb)
- Qing Guo (United International College, Beijing Normal University-Hong Kong Baptist University)
- Seyfi Yıldız (Kırıkkale University)
- Steve Yang (United International College, Beijing Normal University-Hong Kong Baptist University)

List of Referees (Volume: VI Issue: III)

- Adem Acar Siirt University
- Basak Sezgin Anadolu University
- Etem Hakan Ergec Istanbul Medeniyet University
- Fatih Deyneli Pamukkale University
- Guner Tuncer Kutahya Dumlupinar University
- Hilmi Coban Ankara Hacı Bayram Veli University
- Mehmet Sengur Eskisehir Osmangazi University
- Nazlı Keyifli Gumushane University
- Sacit Hadi Akdede Aydın Adnan Menderes University
- Sennur Sezgin Eskisehir Osmangazi University
- Semra Altıngöz Zarpli Bilecik Seyh Edebali University
- Yılmaz Köprücü Eskisehir Osmangazi University

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us to review the articles published in Volume 6, Issue 3, in 2019 of the Equinox, Journal of Economics, Business & Political Studies.

Abstracting & Indexing

- Acarindeks
- Akademik dizin
- ASOS INDEX
- İdealonline Veri Tabanı
- SOBIAD

Contents

Research Articles

Enabling Sustainable and Inclusive Growth in Africa:

African Economic Transformation Index

Seyithan Ahmet Ates & Mbelangani Mban

144-163

Competitive Power of Uzbekistan in Copper Industry: A

Comparative Analysis with Selected Countries

Özbekistan Bakır Sektörünün Rekabet Gücü: Seçilmiş Ülkelerle Karşılaştırmalı Bir Analiz

Gucgeldi Bashimov

164-179

The Effect of Institutional Factors on Economic Growth: An Empirical Study

Kurumsal Faktörlerin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Çalışma

Bunyamin Demirgil & Zekai Senol

180-195

Financial & Accounting Impact for Reduction of Foreign Products in Turkish Health Sector

Türkiye Sağlık Sektöründe Yabancı Ürün Alımının Azaltılmasının Finansal ve Muhasebe Etkisi

Gulay Selvi Hanisoglu, Cevdet Kızıl & Nedim Birinci

196-230

Credit Rating & Assessment of Turkey's Credit Rating From Past to Present

Kredi Derecelendirme ve Türkiye'nin Kredi Notunun Geçmişten Günümüze Değerlendirilmesi

Sule Yuksel Yigiter

231-249

Economic Crisis and Budget Policies in Turkey: A Comparative Analysis in Terms of Fiscal Sustainability (1980-2018)

Türkiye'de Ekonomik Kriz ve Bütçe Politikaları: Mali Sürdürülebilirlik Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz (1980-2018)

Mustafa Canbaz

250-284

Enabling Sustainable and Inclusive Growth in Africa: African Economic Transformation Index

Seyithan Ahmet Ates

seyithan.ates@asbu.edu.tr

Ankara University of Social Sciences,
Ankara, Turkey.

orcid.org/0000-0002-8130-8298

Corresponding Author

Mbelangani Mban

mbelangani.mban@gmail.com

THK University, Ankara Turkey

orcid.org/0000-0001-8300-8857

JEL Code: Q56, N17.

Received: 04.09..2019

Revised: 03.12.2019

Accepted: 14.12.2019

Available Online: 21.12.2019

Abstract

Africa has experienced in recent years a high growth and relatively sustained of approximately 5 to 6% on average, reaching even 8 to 9% in some countries. However, despite this constant growth, growth in Africa has not been a poverty reduction factor as dominant as it could have been due to the high levels of poverty and inequality. Therefore, African countries need reliable and comprehensive indicators intending to evaluate the growth, which is more than a growth resulting in economic diversification, export competitiveness, an increase in productivity, technology upgrade, and finally, human well-being. African Transformation Index (ATI) has been recently created to measure African countries' progress in diversifying economic activities, making their exports competitive, increasing the productivity of farms, firms, and government offices, and upgrading the technology. The paper strives to elaborate on the African economic transformation in general and the African Transformation Index in particular to assess ATI's ability to address the issue of African economic transformation.

Keywords: sustainability, economic transformation, African transformation index

To cite this document

Ates, S. A. & Mban, M, (2019).
Enabling Sustainable and
Inclusive Growth in Africa: African
Economic Transformation Index.
Journal of Economics, Business &
Political Studies, 6 (3), 144-163

1. Introduction

1980 Studies of the economic growth in African countries in the past few years have shown that African countries have experienced relatively high growth rates, which in turn led to improvements in several areas such as an increase in tax revenues, trade, infrastructure development, and delivery of social and economic services. Indeed, during the last decade, Africa was among the regions of the world which have recorded relatively sustained and dynamic high growth rates reaching even respectively 8% to 9% in some countries. However, despite the progress achieved in the region in recent years, growth in Africa did not do much for millions of Africans. Poverty remains high; more than half of sub-Saharan Africa's people still live with less than 1.25 US\$ dollar a day (AFDB, 2013: 2) high unemployment rate and rise in social inequalities.

United Nations Conference on Trade and Development's report (UNCTAD, 2012: 2) on "structural transformation and sustainable development in Africa" addresses three main reasons to explain this situation. Firstly, African countries rely heavily on natural resources as the engines of economic growth. While most of these resources are not renewable and are being depleted quickly, which have negative consequences on growth and sustainability. There are also concerns regarding the dependency on growth based on non-renewable resources because commodities prices are extremely volatile and are subject to global demand. This price instability has adverse effects on investment and makes the macroeconomic planning difficult. Secondly, the agricultural production and productivity per inhabitant are still weak in Sub-Saharan Africa compared to the world's average, which has significant consequences on food security and social stability. Thirdly, the actual African growth resulted in the deindustrialization of Africa. In fact, according to the same report, the share of manufacturing industries in Africa's GDP fell from 15% in 1990 to 10% in 2008.

The question of economic transformation in general and the measurement of the economic change, in particular, has become then a major issue for Africa's development because Africa's high growth rates did not succeed to translate into job creation and poverty eradication. Besides, with the globalization, the challenge of poverty is getting even more difficult and complicated. Since African countries did not manage to take advantage of the many benefits of a global economy increasingly interconnected and interdependent.

One of the main aims of the paper is to shed light on the theoretical background and necessity of economic transformation in Africa. After reviewing the latest development, we will analyze the progress of African countries in transforming their economies towards sustainable and inclusive growth.

Africa's growth of recent years has not managed to create jobs for millions of Africans, unemployment remaining higher to help reduce income inequalities;

in other words, shared prosperity. Additionally, economic growth in African countries is mostly based on a rise in natural resources exports, as mentioned by (Lipton 2005); Africa's economic growth is mainly a result of rising commodity prices. However, this situation exposes African countries to high levels of risk if rates were to collapse. Also, most foreign investments in Africa still go to the oil or mines sector rather than factories, services or, farming.

Economic transformation is now a major issue for African countries to have an economic model that is beneficial to everyone. They must diversify their economies, increase their export competitiveness, need more technology, increase productivity, and lastly, ensure human well-being.

Given that, the paper aims at investigating;

- the overall economic transformation of African countries
- drivers of economic change,
- the link between economic reform and development
- African Economic Transformation Index (ATI) and its ability to address and measure the economic transformation.

This research shall contribute to existing knowledge dealing with the institution and implementation of economic transformation. The study provides an approach of solutions on the issues which inhibit the economic change of African countries in general. The research shall also broaden the researcher's understanding of the subject of economic transformation.

The focus is mainly on the significant factors that influence and facilitate economic growth through economic transformation. Additionally, the paper aims at discussing the main barriers which prevent African economies from reaching a sustainable development and shows how the economic change allows the development of African economies, creation of wealth, reduction of poverty, minimization of inequalities, strengthening of productive capacities, enhancing of social conditions of the populations of African countries and achieving sustainable development.

Background

African countries need economic transformation to maintain growth for the poor, to deal with the population growth and the urbanization challenge, to become more competitive in the global economy and finally and, most importantly, create the conditions for better governance.

Prosperous Asian and Latin American countries show two critical aspects of a successful economic transformation process. Firstly, there are necessary aspects for the structural change models, industrialization and diversification in particular and economic development process in general. Secondly, there is a predominant aspect; the critical role plays by the state in leading and

promoting effective economic transformation through the attraction of foreign resources, increased productivity, and infrastructure development are essential elements for successful transformation, reliable and functional institutions.

However, many African countries suffer from severe deficiencies in infrastructure, including energy, water, and transport. Progress before the crisis that some countries have made by attracting foreign funds was achieved mainly through the accumulation of capital generated by exports of raw materials, development aid, and foreign direct investment instead of productivity factor.

According to the report released by the African Centre for Economic Transformation (ACET, 2014), while being necessary, economic growth is not enough for the sustainable development of African countries. They need more than economic growth. They need a more diversified economy, healthy competitiveness, advanced technology, increased production as well as human wellbeing.

2. Impact of Economic Transformation over the Economic Development

Economic transformation has several definitions provided by different authors. By searching whether in a library or on the internet, we would get several explanations on the commercial change.

(Grzegorz W. Kolodko, 2000) defined economic transformation as "a process involving a fundamental shift leading from the late socialist centrally planned economy based on the dominance of state ownership towards a free market, with the private sector playing the key role."

(Breisinger & Diao, 2008) argued that economic transformation is "a process in which a country's economy, society, and institutions modernize and move to more developed levels."

Policy Research for Development (REPOA, 2013: 3) supported the above argument by saying that "economic transformation is a process entailing the changing of the structure, path, and speed of economic growth."

Economic transformation is therefore considered to be one of the critical instruments for economic development since it leads to new commercial sectors.

Economic transformation has been regarded as the primary vector for African development as it enhances the human well-being, impacts upon economic growth as a result of economic development; it has a positive effect on production and gross income, foreign exchange earnings, and job creation.

The relationship between economic transformation and economic growth has received a great deal of attention during recent decades. Economic change is considered as one of the principal factors leading to economic growth worldwide. It contributes extensive economic benefits to economic growth as well as the impact on the gross domestic product of a country.

Economic transformation and economic growth share a symbiotic relationship. An efficient transformation system facilitates development and economic growth. Thus, change involves the modernization of a country's economy, society, and institutions. Supporting this argument (Kuznets, 1973) calls for "the need for adjustments in both institutions and society during transformation..." Kuznets showed that changing the structure of production will result in changes in educational needs, motivation structures, and the improvement of people's position in society. Urbanization contributes to shifts in gender relations and personal status and family formation. Changes in communication and transport services open up less-favored areas and connect factor and commodity markets. Managing those necessary changes involves institutional and legal innovations, in which the state and other institutions play vital roles.

Economic transformation has fundamental impacts on human life, and sociologists, in that sense, emphasize the critical role of changing values, norms, beliefs, and customs in the transformation from a traditional to modern society.

Economic transformation has a more significant contribution to the economic growth of countries. In developing countries, especially African countries which are characterized by low income, uneven distribution of income and wealth, high level of unemployment and underemployment, low level of industrial development that are held back by the small size of domestic market and a heavy dependence on agricultural products for export earnings, economic transformation is perceived as an essential instrument which is expected to enhance economic growth and human well-being.

The above argument is supported by the United Nations for Economic Commission in Africa (UNECA, 2013: 4) in its 2013 meeting. According to this meeting, "Africa must transform its economies to create wealth, reduce poverty, minimize inequality, strengthen its production capacity, improve people's social conditions, and achieve sustainable development." By reaching economic transformation, Africa will be able to optimize the use of its natural resources that are called to finish and even non-renewable for some. Besides, to the extent that the structural transformation promotes industrial development, it increases the range of growth engines and develops resilience to shocks on commodity prices.

3. Dynamics of African Economic Transformation

Africa has recorded unprecedented growth over recent years and has been remarkably resilient to the global economic crisis. The continent ranked the world's second-fastest-growing region just behind East Asia.

Lessons learned from countries that have managed to transform have shown that economic transformation does not only come from a single model, but it requires vision, flexibility, and hard work. Indeed, the main fundamentals of the African economic transformation are liberalization, stabilization (Fiscal reforms), privatization, and regional integration.

However, these fundamentals need to be supported with institutional backing. A strong fiscal position, balanced budgets, balance in current accounts, low inflation, improvement in employment rate, liberal regimes toward international trade and capital flows; all these will contribute towards the growth of the economy only if they are supported by adequate organizations, good institutions, and respected and organized market rules.

3.1 Trade Liberalization

The widely accepted argument by economists around the world is that countries with fewer trade barriers have faster growth than countries that are subject to trade restrictions.

By removing all economic restrictions and protectionist provisions, African countries have been able to attract more international firms and foreign investors to invest in Africa and help create jobs.

Trade liberalization, therefore, has corrected and promoted capital inputs through foreign currency thus revived growth and enabled economies to play a more competitive role in a globalized world. This argument confirms the fact that countries with trade openness tend to grow faster than countries with trade restrictions.

Being open to open foreign markets help ensure a sound resource allocation, promote, and attracting investment towards the export sector, which had already been adopted by development strategies based on domestic markets, causing considerable distortions in the operation of market forces in developing countries. Protective policies applied by African countries since the 1960s have resulted in poor allocation of scarce resources and weak growth and productivity in economies (ECA, 2004: 1).

Africa's development policy has changed over the years. State intervention or public ownership has been replaced by liberalization and privatization policies to attract private investment and opening up to the global market forces. The private sector is increasingly driving more job creation and wealth.

3.2 Foreign Market Liberalization

During several years, African countries have been encouraged to promote Africa's integration into the world economy, in order to benefit from expanding world trade and gain access to the necessary private capital in the context of attracting foreign investments and accelerate growth.

Likewise, policymakers in Africa have been encouraged to step up Africa's integration into the world economy, to take advantage of extending world trade and gain access to the private capital needed to accelerate investment and growth. This argument supported the experience of the successful Asian economies as examples of the advantages of integration into the globalized economy (Klugman, 2011).

The cooperation and aid relations have evolved considerably in this new geopolitical context. Africa is diversifying its partners and accessing new funding in emerging and oil-producing countries. The relations of influence and power go through the fields of trade and finance. There is also an updating of historical links between large African zones and areas of influence.

The global context has changed dramatically in contrast, and Africa has dramatically diversified its partners. In fact, on the eve of the transformation, the foreign trade of Africa was heavily dependent on its former colonial powers. The mutual foreign trade created more than 90 percent of total foreign turnovers.

3.3 Privatization

The benefits that usually justify the need for privatization are mainly of two types, notably macro and micro. On the macroeconomic level, privatization helps to restore the overall balance, particularly in terms of the state budget. At the microeconomic level, privatization is supposed to provide technically high efficiency compared to public management. The private enterprise of managerial-type sets up several guardrails and control mechanisms and better flow of information at low cost.

It is in this sense that, through the adoption of the privatization policy of public companies, privatization has enabled mostly all African countries to achieve greater efficiency of their economies and to make radical cuts to financial transfers to this sector. Through better resource allocation and increased efficiency, privatization has fostered growth and poverty reduction. Privatization increased private investment in economic activities, leading to job creation, output, and welfare.

The private sector is Africa's primary engine for growth and poverty reduction. It generates 90% of Africa's jobs, two-thirds of its investment, and 70% of its output. Creating and promoting a healthy climate for business and investments is crucial to enabling Africa's small and medium-sized enterprises

to grow and flourish. During the last years, Africa has considerably made progress in terms of business environment by remarkably decreasing the cost and the time required to start a business in promoting the creation of a single desk.

According to (AFDB, 2013: 35) report on "Annual Development Effectiveness," the private sector played a significant role in African growth. According to this report, "the growth was largely driven by the private sector, due to economic governance and improved and a better business environment on the continent." This has led to increased trade and investment, increasing the rate of foreign investment by 5% from 2000 until now.

3.4 Political Liberalization

"In the years following the end of the Cold War, African countries have rushed toward political liberalization. The most notable developments are those involving regime changes. Countries that were previously under one party or a military regime began to close their eyes to the multiparty system, the adoption of competitive electoral systems, one after the other" (Takeuchi, 2007).

In several countries, including Ghana, Nigeria, Tanzania, and Senegal, new leaders chose to appoint to the government's senior positions some internationally educated technocrats who were more willing than their predecessors to embrace reforms.

As mentioned above, there has been a successful and peaceful transition in Africa these recent years. (Herbst, 2001) Uses peaceful transfer of power through elections as an indicator of deepening of democracy and identifies Benin, Madagascar, and Mauritius as multiparty democracies. We must also note that Senegal and Ghana had nationwide elections in 2001, with prosperous and peaceful regime changes, Uganda completed elections in 2001 even though there were no regime changes and South Africa undertook its second democratic elections in 1999 with regime change.

A significant consequence of political liberalization has been the economic development through, the arrival of private investments. One way was to allow the exchange rate to decrease (thus making it easier for farmers to export their crop) rather than keeping the rate artificially high (thus benefiting the rich eager to buy imported goods) as well as making it cheaper to import goods necessary for industrialization.

3.5 Macroeconomic Stabilization

According (IMF, 2001) macroeconomic stability is defined as; "current-account and fiscal balances consistent with low and declining debt levels, inflation in the low single digits and rising per capita GDP, whereas instability is understood to imply large current-account deficits financed by short-term

borrowing, high and rising levels of public debt, double-digit inflation rates and stagnant or declining GDP."

The macroeconomic performance of African countries has improved enormously over the past few years. The average GDP growth rate has more than tripled, from a low level to 5% between 2000 and 2008. This improvement was general and uniform. The number of countries with a GDP growth rate of over 5% almost doubled and continues to rise.

The leading macroeconomic indicators have improved significantly in an increasing number of countries. Inflation in African countries has severely declined over the past decade. The average number of countries able to keep inflation below 10% a year has risen (World Bank, 2015: 2). This performance is even more remarkable when one considers the significant increase in oil prices that began in 1999. The budget balance, another macroeconomic stabilization factor, has also improved. As a percentage of GDP, the average budget deficit in the African country declined significantly.

According to (Dhonte & Kapur, 1997), macroeconomic stability can have a very active role. It is in this regard that African countries that have managed to reach macroeconomic stability succeeded in achieving excellent growth performance and stability; stability meaning a predictable political climate, leading to investment, both domestic and international. The resulting virtuous circle of poverty reduction, job creation, raised state incomes and investment in infrastructures and education providing benefits to all in society such that a return to violence or chaos is in no-one's interests.

3.6 Fiscal Reform

Africa has accomplished essential improvements in terms of fiscal reforms in recent years. With considerable progress having made towards a stable macroeconomic environment, the African continent is now attracting and interesting investors from all over the world.

Definite improvement is visible on the World Bank's Ease of Doing Business Index. Out of the fifty economies making the most improvement in business regulation for domestic firms since 2005, seventeen are in SSA. Out of the top twenty-five countries in terms of improvement, eight of them are in SSA.

Also, as put forward by (Mwaba, 2000), "many countries eliminated quantitative restrictions on imports and introduced rationalized licensing systems that allowed the importation of goods without restrictions. Other countries removed import-licensing systems and adopted negative or positive list approaches to streamline import procedures and finally fully terminating all kinds of import licensing and all kinds of prohibitions. The countries also implemented several rounds of tariff reforms, aimed at rationalizing the import tax structures, and reducing the tariff levels and their dispersion significantly".

According to the African Development Bank Group report on "Annual Development Effectiveness Review (ADER, 2013), the new economic dynamism in Africa is the result of significant improvements in terms of economic governance. Therefore, sound macroeconomic and fiscal reforms have been critical to Africa's growth performance. Even though poor governance in some countries persists, improvements are increasingly being made.

3.7 Regional Integration

"Regional economic integration has a fairly long history in virtually all parts of Sub-Saharan Africa (SSA). Several leaders called for the integration of Africa already soon after independence, but it was only in the 1970s and 1980s that concrete steps were taken to re-launch or establish economic integration institutions in all sub-regions" (Niekerk, 2005).

Intra-African trade has increased from its low level, more than doubling over the past years. According to (UNCTAD, 2013), in terms of intra-African exports rose with an annual average rate of 2.6 percent in the period between 2001 and 2006 and 3.2 percent in the period between 2007 and 2011, regarding the intra-African imports, its net growth rates were 9.4 and 4.2 percent respectively. The level of intra-African trade was \$32 billion in 2000 and \$130 billion in 2011 in nominal terms.

If informal trade, mainly food, handcrafts, and simple manufacturing goods were to be included, this figure would be even higher. However, with intra African trade worth just \$130 billion in 2011, it is clear that much faster progress is needed to remove trade barriers and create more significant markets. Domestic demand for food and other products is overgrowing. This provides excellent opportunities for African businesses if they can provide quality, low-cost goods to compete with imports.

According to the African Development Bank (AFDB, 2013: 35), as Africa integrates its markets and reduces production costs, enhanced competitiveness should lead to increased access to global markets. Africa's global share has progressed from 2.5 percent to 3.1 percent, respectively, in 2005 and 2013. African countries are increasingly adopting collaborative actions and regional approaches in order to achieve their development goals for the many African countries that have small economies, small populations, and land-locked.

However, Regional integration is progressing slowly but steadily. Africa's regional economic communities have launched some bold initiatives in recent years, beginning to rationalize Africa's complex architecture of regional institutions. Increasingly, integrated development planning is being led at the regional and continental levels.

4. African Transformation Index

African Transformation Index is mostly known as ATI. The African transformation index is a measurement index established by the African Center for Economic Transformation (ACET), with the primary objective of assessing the performance of African countries on five depth attributes of transformation and aggregate them in one overall index that will help policy-makers, business people, the media and the public track how African economies are transforming and how they stand compared to their peers.

The main concern of ACET is that African countries now need more than growth if they are to transform; they need growth with DEPTH, namely Diversify their Economies (production), make competitive their exports, increase their Productivity, and upgrade their technology and improve the Human well-being.

Through the ATI, the ACET aims at "supporting long-term growth with transformation of African economies by involving both the private sector and countries to work together in order to promote exports and developing skills for economic transformation".

Table 1: Construction of ATI (ACET, 2013)

Diversification of production and Exports (D)	Exports competitiveness (E)	Productivity (P)	Technology upgrading (T)	Human well-being (H)
Production diversification: share of manufacturing value added in GDP. (D ₁)	Country's share of world non-extractive exports of goods and services to GDP	Manufacturing: manufacturing value added per manufacturing worker (2005 US\$). (P ₁)	Production: share of medium and high-technology products in manufacturing value added. (T ₁)	The level of GDP per capita (2005 US\$ PPP). (H ₁)
Export commodity diversification: share of top five exports. (D ₂)		Agriculture: cereal yield (kilograms per hectare). (P ₂)	Exports: Share of medium and high-technology products in merchandise exports. (T ₂)	The ratio of formal sector employment to the labor force. (H ₂)
Share of manufacturing and service exports in total exports. (D ₃)				

Table 1 shows the process explaining the establishment of African Transformation Index. To compare African countries among themselves, ACET has developed a sub-index for each of the five main aspects of economic transformation and combined them to form an index, the African Transformation Index (ATI). Countries are compared for three-year periods centered on 2000 and 2010 (1999–2001 and 2009–11).

The ATI is constructed from the five DEPTH sub-indexes using equal weights as follow;

$$ATI = 0.2D + 0.2E + 0.2P + 0.2T + 0.2H$$

4.1. Construction of African Transformation Index

Each country can be compared according to their ATI scores since. As outlined in the previous part, ATI involves five sub-indexes that characterize a transformed economy: diversification of production and exports, export competitiveness, productivity increases, technology upgrading, and human economic well-being. As shown, the index goes beyond GDP growth (ACET, 2013).

Compared with other indexes that measure economic performance as well, the strength of ATI is its focus on outcome measures of the economy along with the policy inputs or institutional forms that are believed to affect outcomes.

The possible outcomes of ATI are expected to be useful for policymakers to construct respective policies and institutional reforms.

In terms of structure of ATI, as being a purely economic and an outcome-oriented index, it is in some ways similar to GDP per capita index which is purely economic and purely outcome-oriented, the United Nations Development Programme's Human Development Index-HDI which is partly economic, partly social, and purely outcome-oriented, and the Africa Competitiveness Index which is purely economic and a mixture of inputs and outcomes (ACET 2013).

Another substantial feature of ATI is its ability to highlight the nonlinear correlation between ATI and GDP growth. According to the ATI index, some countries that do well on both the GDP per capita index and the HDI do poorly on the ATI, and vice versa, since the ATI is focused exclusively on economic transformation.

On the other hand, there are some shortcomings of the index which are required to be improved. For instance, the current version of ATI covers only the time horizon of three-year periods centered on 2000 and 2010 (1999–2001 and 2009–11). The content and time horizon of ATI could be improved and enlarged to include more data and thus become more viable and comprehensive in providing the track of economic transformation of the concerned country.

4.2. Objectives of African Transformation Index

The ACET, in its report (ACET, 2014: 5) on "growth with DEPTH," argued that a DEPTH-based growth is essential because it can propel and sustain the economic transformation of Africa. Through DEPTH-based growth, economies are less subject to commodities price volatility and technologically advanced. Also, DEPTH-based growth can extend formal employment and connect it with the informal sector to boost productivity-productivity and incomes.

However, DEPTH-based growth does not come overnight. In order to achieve it, countries need to institute and implement strategies that suit their particularities. Though economic transformation does not necessitate any specific formula, however, many believe that policies and institutions have played an essential role in leading countries that have successfully transformed.

The argument is that African countries need to combine economic growth with depth. Real economic growth is not enough for them if they are to transform their economies and to reach sustainable development. Therefore, they should emphasize more diversification of their economies, being more competitive, increasing their production, upgrading their technology, and ensuring human well-being.

The report further highlights the performance of African countries by making a comparison with some countries that have succeeded in transforming their economies in other regions of the world, such as Brazil, Singapore, South Korea, Thailand, and Malaysia. According to the report, their economies, forty years ago, were at the same level with African countries in terms of poverty, low level of productivity-productivity, weak use of technology in the production process, and a limited number of goods exported, a manufacturing sector relatively low.

On the other hand, according to (Ndaba, 2014), "...there is no formula for economic development. However, we know that if a country is at war or lack of institutions, its economy is condemned. We know that if a country is based on the export of raw minerals without added value, its economy is doomed in the long term. We know that if a country does not invest in the modernization of its agriculture, its population is prone to famine and inadequate nutrition, which have an impact on human capital, creating a vicious circle. This knowledge gives us a margin of at least a partial plan, at least a partial economic success rise out of deep poverty by distributing the benefits of growth".

As outlined, ATI is based on DEPTH, namely, Diversify their Economies (production), make competitive their exports, increase their productivity-productivity, and upgrade their technology and improve Human well-being. In the next part, we will elaborate on the five main souls of the ATI in depth.

a- Diversification

African countries have been recording high levels of economic growth, political stability, and human development for several years now. Therefore, while they continue to make economic progress, it becomes imperative that they start to think about the diversification of their economies, especially by developing non-natural resources led sectors, expanding their range of products and exports.

According to UNECA report (UNECA, 2007), several crucial engines are necessary, including investment, institutional variables such as good governance and absence of conflict a dynamic growth performance, trade and industrial policies, macroeconomic stability, a competitive exchange rate and expansionary but responsible fiscal policy, since diversification does not occur in a vacuum. Thus, there is a need to set an environment that makes diversification possible.

The ACET's report on growth with DEPTH also supports the above argument by saying that, "the fact that sub-Saharan African countries produce a small range of products and exports it is not because they choose to specialize but rather this is because they lack today technical and other capabilities to expand into other higher technology products and services. The region's average share of manufacturing value-added in GDP, which is one of the indicators of diversification in production, was less than 10% in 2010, much the same as in the 1970s".

African countries could benefit by diversifying their economies; this includes resistance to fall in commodity price, job creation (poverty reduction), and the development of the manufacturing sector and so on.

According to (Abouchakra et al., 2008), economic diversity and sustainability are linked, and diversification of the economy can decrease a country's economic volatility and raise its performance.

b- Export competitiveness

During the past decades, many developing countries, including sub-Saharan African countries, have made good progress in liberalizing their trade policies by removing import restrictions and reducing tariffs. Trade has grown faster than the gross domestic product on a worldwide basis since the 1960s, particularly among developing country exporters of manufactured goods.

Export has several benefits, among which we have an income increase through the increase in export. Also, through trade, a country can better manage its comparative advantage to increase its incomes necessary for the funding of workforce, capital, and the necessary technology to develop a country's comparative advantage over time.

The favorable evolution that Africa has recently had in international trade is an excellent base from which to benefit trade further. Numerous actions can be taken to ensure this. Primarily African companies must begin to specialize much more than they do today. According to the theory of specialization, specialization is one of the essential advantages to benefit from international trade. This can also increase technological development on the continent, which is more than necessary in Africa.

c- Productivity

Over the last decade, many sub-Saharan African countries have experienced rapid economic growth and significant social change. However, poverty, hunger, and malnutrition remain a highly widespread obstacle. With a large number of people living in rural areas and working in agriculture, the solution to these problems lies mainly in the increase of agricultural productivity-productivity.

Indeed, in the South of the Sahara, it is estimated that 273 million people live on less than one US dollar a day, with 76% of them living in rural areas (Chen & Ravallion, 2007). Therefore, there is a need to increase productivity-productivity. To achieve this, Governments should invest or allocate more resources to agriculture and rural development policy.

Increasing agricultural Productivity in Africa calls for policies and policy frameworks that encompass the entire agricultural value chain, including the areas of agribusiness and agro-industry and agriculture in general. Sustainably, meeting the food demands in the future despite a growing population and depletion of natural resources, will greater emphasis on productivity growth.

Thus, increasing agricultural productivity in Sub-Saharan Africa could thereby reduce rural poverty, hunger, and malnutrition in the region.

d- Upgrade technology

Technology is seen as a means by which many African countries can make their exports more based on a higher degree of manufactured products, and less on commodities, which will result in a rise of their income. By doing so, African countries can manage to reduce extreme poverty on the continent. This, in turn, may also help Africa benefit more from international trade.

"The SSA countries need to tap into advanced technology. New technologies provide an array of diverse new application in agriculture, health, and environmental management that can be of significant value for SSA, undoubtedly many of these technologies can help provide solutions to basic needs. They can also create aids to better governance via the effective use of data and transparency of public information and help to improve productivity-productivity both in agriculture and industry" (UNIDO, 2004).

Furthermore, with an increase in technology, African countries can produce expensive goods with high added value on the international market. Taken together, in both production and export, the share of medium and high-technology manufactures in SSA is relatively low, about 12%, less than a third of 39% of developing Asian and Latina American countries.

e- Human well-Being

According to United Nations Development Program report (UNDP, 1998: 10), "human well-being or human capital development is considered to be an essential means for sustained economic growth, poverty reduction and as a significant end in itself."

Human welfare has several dimensions. Through human well-being, people meet their needs, and they have a wide range of choices and opportunities to develop their skills. Also, human well-being is a powerful means to face a variety of challenges. This includes the fight against poverty through precarious social and economic conditions, corruption. According to (Casagrande, 2007), human well-being means people's food security, investment, and business opportunities, political stability, and reliable governance systems.

Therefore, from the above arguments, it can be retained that human well-being is about improving people's welfare, job opportunities, and productivity-productivity through investment in education and health. Hence, improving human welfare may have several positive impacts.

5. Conclusion

This study has shown us that economic transformation is a vast field to explore. In the face of growing inequalities, limited national resources, and global boundaries, the challenge of African countries' economic transformation becomes even more critical. It is evident that the economic transformation does not occur overnight; it requires a structural transformation of the economy. Even though the economic transformation promotes development, it is inevitable that without governments' willingness to change, this cannot be possible. To address this issue and help policy-makers, business people, the media, and the public track how African economies are transforming and how they stand compared to their peers, African Center for Economic Transformation (ACET) has recently created African Transformation Index is mostly known as ATI. The African transformation index is a measurement index established with the primary objective of assessing the performance of African countries on five depth attributes of transformation and aggregates them in one overall index.

According to our evaluation, African countries now need more than growth if they are to transform their economy sustainably. However, the content and time horizon of ATI could be improved and enlarged to include more data and thus become more viable and comprehensive in providing the track of economic transformation of the concerned country.

Our study allowed us to understand the pillars of economic transformation and boundaries which delay the economic transformation of African countries through several factors.

One of the significant issues of this study was to know how African countries can achieve a sustainable development and become competitive in the world market by addressing the consequences of African economies' high level of reliance on natural resources as drivers of temporary economic growth and importance of achieving an inclusive economic development by covering human well-being, poverty and inequality eradication aspects simultaneously.

As our study underlined that economic transformation is the result of several reforms, especially; institutional, political, economic, and social. The role ATI, at this point, is to shed light on the condition of economic structure in terms of being inclusive, sustainable, and healthy. The countries with the pursuit of fundamental economic transformation are required to adopt reforms that would allow their economies to structurally transform by making their business environment propitious to foreign investment and the development of the private sector, which would result in job creation, economic diversification, poverty and inequality reduction.

References

Abouchakra, R., Moujaes, C. N., Najjar, M. and Shediak, R. (2008). *Economic Diversification: The Road to Sustainable Development*; Booz & Company.

African Center for Economic Transformation, (2014). *African Transformation Report*. [online] Ghana. Available at: <http://africantransformation.org/wp-content/uploads/2014/05/2014-African-Transformation-Report.pdf> [Accessed 14 Jul. 2015].

Annual Development Effectiveness Review: Towards sustainable growth for Africa (2013). African Development Bank Group, Tunis. Available at: <http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Project-and-Operations/ADER%20Annual%20Development%20Effectiveness%20Review%202013.pdf> [Accessed 14 Jul. 2015].

Breisinger, C. and Diao, X. (2008). *Economic transformation in theory and practice: what are the messages for Africa?* IFPRI Discussion Paper 00797.

Chenery, H. B., Taylor, L. (1968). *Development patterns among countries and over time*. *Review of Economics and Statistics* 50:391-416.

Easterly, B.W. and Levine, R. (2003). *Tropics, germs, and crops: how endowments influence economic development*. *Journal of Monetary Economics* 50(1):3-39.

Education et Marché du travail à Brazzaville et Pointe-Noire, STATECO, N°107, 2012-2013

Why isn't South Africa growing faster? A comparative approach. IMF working paper WP/09/25. Washington, D.C. 2009.

Fosu, A. K. (2010), "Growth, inequality, and poverty reduction in developing countries", United Nation University, recent global evidence, World Institute for Development economics.

Herbst, J. (2001). *Political liberalization in Africa after ten years*; *Comparative Politics* (33).

Hirschman, A. O. (1958). *The Strategy of Economic Development*. New Haven, CT: Yale University Press.

Hornby, A. S. (2000). *Oxford Advances Learners Dictionary of Current English* Oxford University, 6th ed.

Ibrahim Index of African governance, country profiles "Mauritius", 2014. P.34

Johnston, D. G. and Mellor, J.W. (1961). "The role of agriculture in economic development". *American Economic Review* 51(4):566-593.

Klugman, J. (2011). Human Development Report 2011. Sustainability and Equity: A Better Future for All. Sustainability and Equity: A Better Future for All. UNDP-HDRO Human Development Reports.

Krueger, A. (1998). "Why Trade Liberalization is good for growth?", the *Economic Journal*, Vol.108.

Krugman, P. (1994). *The age of diminished expectations, U.S Economic Policy in 1990s*, The MIT Press Cambridge, Massachusetts London, England, 3rd edition.

Kuznets, S. (1955). "Economic growth and income inequality". *American Economic Review* 45:1-28.

Kuznets. S. (1973). "Modern economic growth", Findings and reflections. Nobel Memorial Lecture. *American Economic Review* 63(3): 247-258.

Leechor, C. (1994). "Ghana: frontrunner in adjustment"; in Ishrat Husain and Rashid Faruquee, (eds.), *Adjustment in Africa: Lessons from Country Case Studies*; Washington D.C. Bank, World Bank.

Lewis, W. A. (1954). *Economic Development with Unlimited Supplies of Labor*; *The Manchester School* 22(2): 139-191.

Lipton, M. (2005). *The family farm in a globalizing world: The role of crop science in alleviating poverty*. Intl Food Policy Res Inst.

Lolette, K. N. (2005). 'Regional Integration: Concepts, Advantages, Disadvantages and Lessons of Experience', http://www.sarpn.org/documents/d0001249/P1416-RI-concepts_May2005.pdf [Accessed 10 Jul. 2015].

Matthews, R. C. O. (1986). *The economics of institutions and the sources of growth*. *The Economic Journal* 96(384):903-918.

Mc Gillivray, M. and Clark, M. (2006). "Understanding human well-being", United Nations University, *Studies in Development Economics and Policy*, p.3.

Meier, G. M. (1989). *Leading issues in economic development*. Fifth Edition, New York, NY, and Oxford, UK: Oxford University Press.

Mwaba, A. (2000). *Trade Liberalization and Growth: Policy Options for African Countries in a Global Economy*, Economic Research papers, No.60.

Ndaba, O. (2014). *How to tackle Africa's challenge of spreading the benefits of the new found growth* http://www.huffingtonpost.com/obadias-ndaba/how-to-tackle-africas-cha_b_5692055.html, [Accessed 12 Jun. 2015].

National Center of Statistics and Economics Studies, available at http://www.cnsee.org/index.php?option=com_content&view=article&id=134%3Aphaseindicateurs&catid=34%3Aedsc-2&Itemid=61&limitstart=3

Ramey, G. and Ramey, V. A. (1995). "Cross-country evidence on the link between volatility and growth", *American Economic Review*, vol. 85, no. 5, pp. 1138-1151.

Rodrik D. (ed.) (2003). *In search of prosperity: Analytic narratives on economic growth*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Rudiger, V. A. and Sundaram, J. K. (2008). "Economic Liberalization and constraints to development in sub-Saharan Africa"; DESA, Working paper N°67, p.13.

Takeuchi S. (2007). "Political Liberalization or Armed Conflicts?", *Political Changes in Post-Cold War Africa; the Developing Economies Vol.45*.

Turnovsky and Mitra, A. (2011). *The Interaction between Human and Physical Capital Accumulation and the Growth-Inequality Trade-off*.

United Nations Economic Commission for Africa & African Development Bank, *African economic outlook, special theme "Structural transformation and natural resources"*; United Nations Development Programme, 2013, P. 112.

United Nations Industrial Development Organization, Development Policy, Statistics and Research Branch, Working Paper 3/2012 : *Diversification vs. specialization as alternative strategies for economic development: Can we settle a debate by looking at the empirical evidence?*, 2012, p.4.

World Bank, *Ease of Doing Business; Doing business in a more transparent world*, World Bank and International finance Corporation, 2012.

Competitive Power of Uzbekistan in Copper Industry: A Comparative Analysis with Selected Countries

Gucgeldi Bashimov

guyec55@gmail.com

Nigde Omer Halisdemir University

ORCID: 0000-0003-3944-5499

JEL Code: F1, F10, F14

Received: 28.09.2019

Revised: 14.10.2019

Accepted: 30.11.2019

Available Online: 21.12.2019

Abstract

The copper industry is an essential part of the Uzbek economy. The copper industry is essential in terms of employment and exports. Today, copper is an essential export item in Uzbekistan. Uzbekistan's exports of copper have been increased more than six times from \$78 million to \$586 million in the last 15 years. Copper exports accounted for 6.7% of total merchandise exports in Uzbekistan. The objective of this study is to determine the competitive power of the Uzbek copper industry. In this study, used Balassa's Revealed Comparative Advantage index and Lafay's index. The study used International Trade Centre statistical data for the period 2001-2017. A study found that Uzbekistan has a reliable, competitive power in the copper industry.

Keywords: copper industry, foreign trade, Uzbekistan, competitive power

To cite this document

Bashimov, G. (2019) Competitive Power of Uzbekistan in Copper Industry: A Comparative Analysis with Selected Countries. *Equinox, Journal of Economics, Business & Political Studies*, 6(3), 2019, 164-179

Özbekistan Bakır Sektörünün Rekabet Gücü: Seçilmiş Ülkelerle Karşılaştırmalı Bir Analiz

Öz

Bakır sektörü Özbek ekonomisinin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Sektör, istihdam ve ihracat bakımından önemli bir sanayi dalını oluşturmaktadır. Bugün bakır ve bakır ürünleri Özbekistan'ın önemli bir ihracat kalemini oluşturmaktadır. Özbekistan'ın bakır ihracatı son 15 yıllık dönemde 6 kattan fazla bir artış göstererek 78 milyon dolardan 586 milyon dolara ulaşmıştır. Özbekistan'da bakır ihracatı toplam ihracatın %6,7'sini oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı Özbekistan bakır sektörünün uluslararası rekabet gücünü belirlemektir. Çalışmada Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi ile birlikte Lafay indeksi kullanılmıştır. Bu araştırmada 2001-2017 dönemi için Uluslararası Ticaret Merkezi'nin istatistiki verilerinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre Özbekistan bakır ihracatında güçlü bir rekabet gücüne sahiptir.

Anahtar Kelimeler: bakır sektörü, dış ticaret, Özbekistan, rekabet gücü

1. Giriş

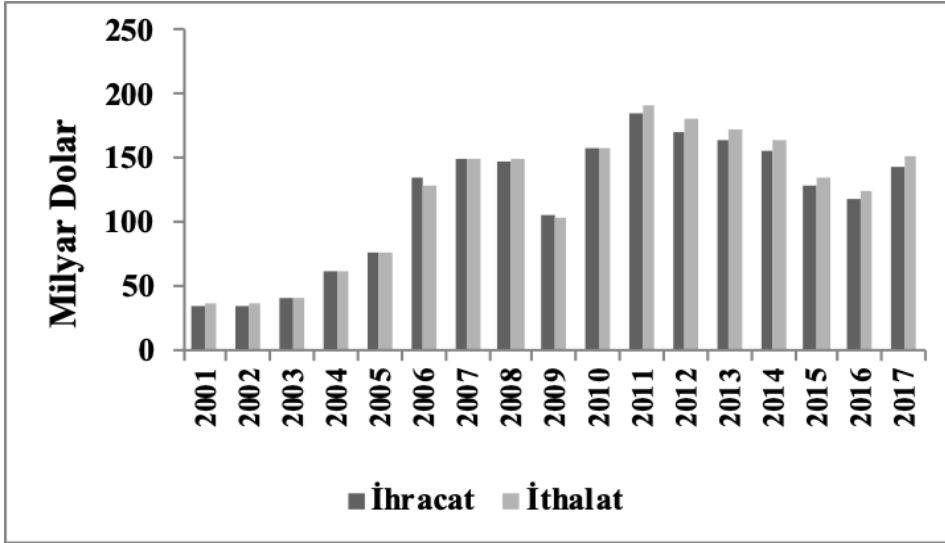
Rekabet gücü çağımızda uluslar için adeta hayati öneme sahip bulunmaktadır. Geçmişte sadece firma düzeyinde düşünülen bu olgu, son dönemlerde gittikçe yoğunlaşan küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimlerinin etkisiyle günümüzde uluslararası düzeyde önem kazanmıştır. Bu rekabet ortamından ülkelerin rekabete açık sektörleri daha yoğun biçimde etkilenmektedir (Çeştepe ve Ermiş, 2007). Özbekistan'ın bakır sektörü de bu tür rekabete açık sektörlerden biridir. Bakır sektörü, Özbekistan'ın geleneksel imalat sanayi içinde önde gelen sektörlerden biridir. Yerli hammadde kullanması ve pek çok sanayi koluna girdi temin etmesi bakımından bakırcılık Özbek ekonomisi için önem teşkil etmektedir. Bakır sektörü özellikle 1990'lı yılların başından itibaren hızla büyüyerek gelişmiş ve bugün 450 milyon doları aşan bir ihracat hacmine ulaşmıştır. Özbekistan son 20 yılda dünyanın önemli bakır ihracatçıları arasına girmiştir.

Günümüzde küresel düzeyde bakır ihracatında ülkeler arasında hızlı bir rekabet yaşanmaktadır. Dış piyasalarda yoğun rekabetin yaşandığı günümüzde Özbekistan'ın bakır ihracatında rekabet gücünün belirlenmesi, yıllar itibariyle rekabet durumunun incelenmesi önem arz etmektedir. Literatürde Özbekistan'ın uluslararası rekabet gücünü ölçen ampirik çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu bağlamda, Özbekistan odaklı bu çalışmanın literatürdeki bir boşluğu gidereceği düşünülmektedir. Bu çalışmada, 2001-2017 döneminde Özbekistan bakır sektörünün rekabet analizinin yapılması ve sektörün rekabet durumunun yıllara göre gelişiminin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, Özbekistan bakır sektörünün rekabet gücü dünya bakır ihracatında önde gelen ülkeler olan Şili, Almanya, ABD, Japonya ve Çin ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Çalışmada öncelikli olarak dünyada ve Özbekistan'da bakır ve bakır ürünleri ticaretinin gelişim seyri incelenmiş, daha sonra ise çeşitli ölçütler kullanılarak Özbekistan bakır sektörünün rekabet gücü analiz edilmeye çalışılmıştır. Sektörün rekabet gücünü belirlemek için ihracat ve ithalat verileri kullanılmıştır.

2. Dünyada ve Özbekistan'da Bakır Ticareti

Uluslararası pazarda endüstriyel ticaret ve endüstriyel ürünler hatırı sayılır bir yer kaplamaktadır. Endüstriyel ürünler arasında demir ve demir dışı metallerin, bunların arasında ise bakır endüstrisi ticaretinin yeri azımsanmayacak ölçüdedir (Türkoğlu, 2016). Dünyada ticaret hacmi açısından önemli bir yerde olduğu görülen bakır sektörü yıllar itibariyle büyümesini devam ettirmektedir. Geçtiğimiz 15 yıllık dönemde dünyada bakır ve bakır ürünleri ihracatı genel olarak yukarı yönlü bir seyir izlemiştir. 2001-2017 döneminde sektörün ihracatı yaklaşık 3 kat artarak 35,8 milyar

Şekil 1: Dünyada bakır ihracat ve ithalatının yıllara göre değişimi

Kaynak: Intracen, 2019.

dolardan 143 milyar dolara seviyesine ulaşmıştır. Aynı dönemde ithalat da 3 kat artış kaydetmiş ve 151 milyar dolara ulaşmıştır. Şekil 1'de dünya bakır ticaretine ilişkin bilgiler sunulmuştur. Şekil 1'den de görüldüğü üzere 2009 yılında dünya bakır ihracatında sert bir düşüş göze çarpmaktadır. 2009 yılında dünya bakır ihracatı bir önceki yıla göre %28 oranında azalarak 147 milyar dolardan 106 milyar dolara gerilemiştir. Burada 2007 yılının ortalarından itibaren hissedilmeye başlanan ve 2008 yılında bütün dünyayı saran küresel ekonomik krizin önemli ölçüde etkili olduğu söylenebilir. Nitekim, ekonomik krizin etkisiyle birlikte dünya ticareti %12 oranında daralma göstermiştir (Hepaktan, 2010). Dünya bakır sektörünün de küresel krizden olumsuz etkilendiği açıkça görülmektedir. Ancak, izleyen yıllarda küresel piyasalarda yaşanan olumlu gelişmeler sonucu ihracat tekrar yükselmeye başlamış ve en yüksek seviyesine 185 milyar dolar ile 2011 yılında ulaşmıştır. 2012 yılından itibaren ise dünya bakır ihracatında tekrar bir düşüş göze çarpmaktadır. 2011-2017 yılları arasında dünya bakır ihracatında %22 oranında bir gerileme görülmektedir.

2016 yılı itibarıyla dünya bakır ihracatında öne çıkan ülkeler ile ilgili bilgiler Tablo 1'de sunulmaktadır. Dünya bakır ihracatında Şili ilk sırada yer almaktadır. 2017 yılında Şili 17,7 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirmiş ve bu dünya bakır ihracatının %12,3'üne tekabül etmektedir. Şili'yi sırasıyla 12,3 milyar dolarla Almanya, 7,4 milyar dolarla Japonya, 7,1 milyar dolarla ABD ve

Tablo 1: Dünya bakır ihracatında öne çıkan ülkeler

Sıra	Ülkeler	2005		Sıra	Ülkeler	2017	
		İhracat Değeri (Milyon \$)	Pay (%)			İhracat Değeri (Milyon \$)	Pay (%)
1	Şili	12.499	16,16	1	Şili	17.799	12,44
2	Almanya	7.222	9,34	2	Almanya	12.370	8,60
3	ABD	3.936	5,09	3	Japonya	7.418	5,17
4	Japonya	3.858	4,99	4	ABD	7.184	4,96
5	Çin	3.055	3,95	5	Çin	6.457	4,47
6	Fransa	2.905	3,76	6	Zambiya	6.149	4,26
7	Rusya	2.535	3,28	7	Tayvan	4.741	3,29
8	Tayvan	2.495	3,23	8	Rusya	4.709	3,28
9	Kanada	2.375	3,07	9	Güney Kore	4.428	3,08
10	Güney Kore	2.334	3,02	10	İtalya	3.880	2,65

Kaynak: Intracen, 2019.

6,4 milyar dolarla Çin izlemektedir. 2005-2017 yılları arasında dünya bakır piyasasında pazar payını arttıran ülkeler arasında ABD, Japonya, Çin, Zambiya, Güney Kore ve İtalya bulunmaktadır. Buna karşın Şili, Almanya, ABD, Fransa ve Kanada'nın pazar payı azalmıştır.

Tablo 1'de dünya bakır ithalatında öne çıkan ülkeler yer almaktadır. Tablo 1'den de görüldüğü üzere, Çin, Almanya ve ABD en fazla bakır ithal eden ülkelerdir. 2017 yılında Çin 41,2 milyar dolar değerinde bakır ithal ederken, bunu sırasıyla 10,9 milyar dolarla Almanya, 10,1 milyar dolarla ABD, 7,1 milyar dolarla İtalya ve 5,6 milyar dolarla Tayvan takip etmektedir. Tablo 2 incelendiğinde dünya bakır ithalatında Çin'in aldığı pay son 10 yılda yaklaşık %60 oranında bir artış göstermiştir. Buna karşın başta Almanya olmak üzere diğer Avrupa Birliği üyesi ülkelerinin dünya bakır ithalatındaki payı ise giderek azalmıştır.

Bakır sektörü, Özbekistan'ın en hızlı büyüyen sektörlerinden biridir. Özbekistan'da bakır sektörü son yıllarda niteliksel ve niceliksel olarak önemli gelişmeler kaydetmiştir. İç tüketimin yanında büyük oranda ihracat da yapılmaktadır. Bakır sektörü ülke ihracatında önemli bir yere sahiptir. Bakır

sektörünün toplam ihracattaki payı %6,7'dir. Sektör özelinde bakıldığında sektörde ihracatın ithalattan yüksek olduğu görülmektedir.

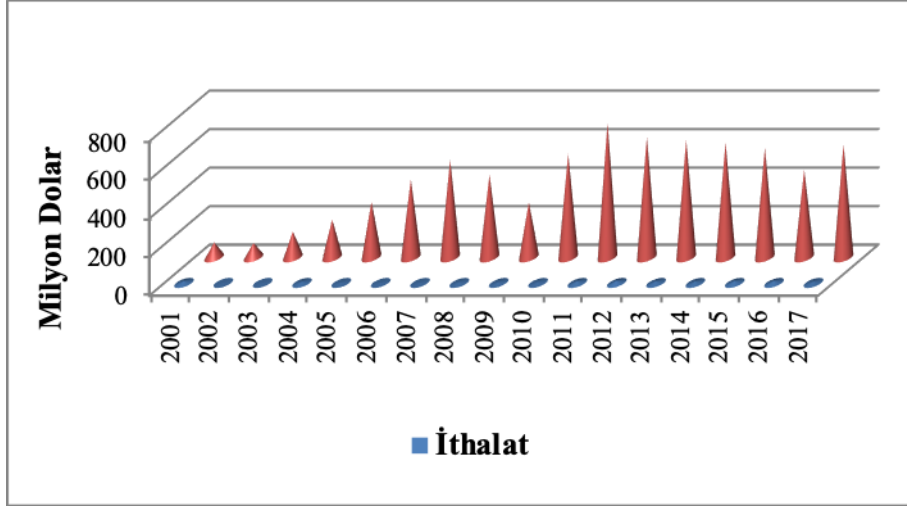
Tablo 2: Dünya bakır ithalatında öne çıkan ülkeler

2005			2017				
Ülkeler	İthalat Değeri (Milyon \$)	Pay (%)	Ülkeler	İthalat Değeri (Milyon \$)	Pay (%)		
1	Çin	12.896	16,93	1	Çin	41.284	27,28
2	ABD	8.150	10,70	2	Almanya	10.931	7,22
3	Almanya	6.090	7,99	3	ABD	10.101	6,68
4	İtalya	4.570	6,00	4	İtalya	7.113	4,70
5	Fransa	3.554	4,67	5	Tayvan	5.679	3,76
6	Tayvan	3.535	4,64	6	Güney Kore	5.676	3,75
7	Güney Kore	3.385	4,44	7	Hindistan	4.267	2,78
8	Hong Kong	1.998	2,62	8	Tayland	3.991	2,58
9	Belçika	1.982	2,60	9	Belçika	3.701	2,45
10	Meksika	1.969	2,58	10	Malezya	3.466	2,25

Kaynak: Intracen, 2019.

Sektörün dış ticaret yapısı incelendiğinde istikrarlı ve sağlam bir görünüm sergilediği söylenebilir. 2001 yılında 78 milyon dolar değerinde ihracat gerçekleştirilirken, bu rakam 2007 yılında 507 milyon dolara ulaşmıştır. Ancak, tüm dünyada yaşanan global ekonomik krizin de etkileriyle talepte yaşanan daralmalar bakır sektörünü de derinden etkilemiş ve 2008 yılında büyüme oranları düşmüştür. 2009 yılında da talep daralması ve kapasite kullanım oranlarının düşmesi devam etmiş, ihracatta da önemli düzeyde düşüşler gözlemlenmiştir. 2009 yılında bakır sektörünün ihracat değeri 286 milyon dolara gerilemiştir. İlerleyen yıllarda ise bakır sektörünün ihracatı artarak 2010 yılında 537 milyon dolara ulaşmış ve 2011 yılında ise 700 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak, son birkaç yıldır dış piyasalarda yaşanan ekonomik durgunluk sonucu bakır ihracatı 2012 yılından itibaren düşüş eğilimi göstermiştir. 2017 yılında bakır ihracatı 586 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Özbekistan'ın bakır ithalatı incelendiğinde, 2001-2017 yılları arasında bakır ithalatı 10 milyon dolardan 7,5 milyon dolara gerilemiştir (Şekil 2).

Şekil 2: Özbekistan'da bakır ihracat ve ithalatının yıllara göre değişimi

Kaynak: Intracen, 2019.

Özbekistan'ın bakır ihracat ve ithalatı ülkeler bazında incelendiğinde oldukça yüksek oranda yoğunlaşmanın olduğu görülmektedir. 2000'li yıllarda bakır ihracatının yaklaşık %45'i AB üyesi ülkelere yapılmışken, 2017 yılında ihracatın %74,7'si Türkiye'ye gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3: Özbekistan'ın bakır dış ticaretinde yer alan ilk beş ülke (2017 yılı)

İhracattaki ilk beş ülke				İthalattaki ilk beş ülke			
Sıra	Ülkeler	İhracat Değeri (Bin \$)	Pay (%)	Sıra	Ülkeler	İthalat Değeri (Bin \$)	Pay (%)
1	Türkiye	438.412	74,74	1	Rusya	3.961	52,00
2	Çin	127.793	21,67	2	Türkiye	1.332	17,33
3	Rusya	7.999	1,35	3	Çin	1.150	14,67
4	Kırgızistan	3.784	0,63	4	Güney Kore	426	5,33
5	Polonya	1.750	0,30	5	Kazakistan	192	2,65

Kaynak: Intracen, 2019.

Son 15 yıllık dönemde Özbekistan'ın Türkiye'ye gerçekleştirdiği bakır ihracatı 60 kattan fazla bir artış göstererek 6,9 bin dolardan 438.4 bin dolara ulaşmıştır. Buna karşın, AB ülkelerine yapılan ihracat ise önemli düzeyde gerilemiştir. Bakır ihracatının gerçekleştirildiği diğer önemli ülkeler ise Çin ve Rusya'dır. Özbekistan'ın bakır ithalatında ise %52'lik pay ile Rusya ilk sırada yer almaktadır. Bunu sırasıyla Türkiye (%17,33), Çin (%14,67) ve Güney Kore (%5,33) takip etmektedir (Tablo 3).

3. Literatür Araştırması

Literatürde sanayi sektörünün rekabet gücünü belirlemeye yönelik birçok çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların önemli bir kısmı ise Balassa indeksi olarak da bilinen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi kullanılarak yapılan çalışmalardır. Bu çalışmada bunlardan bazıları ile ilgili kısa bilgiler Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4: Rekabet gücü ile ilgili yapılan çalışmalar

Yazar	Kullanılan İndeks	Ülke	Sonuç
Yang (1999)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Çin	Çin'in tekstil ve hazır giyim sektöründeki rekabetçilik düzeyi analiz edilmiştir. Hesaplanan AKÜ katsayılarına göre Çin'in tekstil ve hazır giyim sektöründe özellikle hazır giyim sektöründe güçlü bir rekabet gücüne sahip olduğu saptanmıştır.
Havrila ve Gunawardana (2003)	Balassa ve Vollrath indeksleri	Avustralya	Araştırmada, Avustralya'nın tekstil ve hazır giyim sektöründeki rekabet gücü incelenmiştir. Araştırma sonucunda Avustralya'nın tekstil ve hazır giyim sektöründe rekabet gücüne sahip olmadığı görülmüştür.
Çoban ve Kök (2005)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Türkiye	Türk tekstil ve hazır giyim sektörünün AB üyesi ülkeleri karşısındaki rekabet gücü analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, Türkiye tekstil ve hazır giyim sektöründe yüksek rekabet gücüne sahiptir.
Akhtar ve ark. (2008)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Pakistan	Pakistan'ın ayakkabı sektöründeki rekabetçilik düzeyi analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, Pakistan 1996-2002 yılları ayakkabı ihracatında rekabet dezavantajına sahipken, 2004 yılından itibaren rekabet avantajına sahiptir.

Yazar	Kullanılan İndeks	Ülke	Sonuç
Başkol (2011)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi, İthalat Sızma Oranı, Uzmanlaşma Katsayısı ve Dış Rekabette Açıklık İndeksi	Türkiye	Türk otomotiv sektörünün rekabet gücü incelenmiştir. Sonuç olarak, Türk otomotiv sektörünün dünya piyasasında rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmiştir.
Erkan (2011)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Türkiye ve Diğer N-11 Ülkeleri	Çalışmada 1993-2009 yılları arasında Türkiye ve diğer N-11 ülkelerinin sektörel rekabet gücü incelenmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, Türkiye ve diğer N-11 ülkelerinin daha çok hammadde ve emek yoğun malların ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları görülmüştür.
Assadzadeh ve ark. (2013)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	İran	İran'ın tekstil ve hazır giyim sektörünün Türkiye karşısındaki rekabet gücü analiz edilmiştir. Sonuç olarak, İran'ın ele alınan sektörde Türkiye karşısında rekabet dezavantajına sahip olduğu belirlenmiştir.
Song ve Gazo (2013)	Balassa İndeksi, Vollrath İndeksleri ve Grubel-Lloyd İndeksi	ABD	ABD'nin mobilya sektörünün seçilmiş ülkeler karşısındaki rekabet gücü incelenmiştir. Sonuç olarak, ABD'nin mobilya sektöründe rekabet gücünün düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca, ABD'nin mobilya sektörü ticaretinin endüstriler-arası ticaret şeklinde gerçekleştiği tespit edilmiştir.
Kelleci ve Bostan (2014)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Kırgızistan	Kırgızistan altın sektörünün uluslararası rekabet gücü incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre Kırgızistan altın ihracatında güçlü bir rekabet gücüne sahiptir. Bununla birlikte, rekabet gücünün zamanla düşme eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.
Abteu (2015)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Etiyopya	Etiyopya deri endüstrisinin seçilmiş Afrika ülkeleri (Kenya, Mısır ve Tunus) karşısındaki rekabet gücü analiz edilmiştir. Sonuç olarak, Etiyopya'nın deri endüstrisinde diğer ülkelere göre daha yüksek rekabet gücüne sahip olduğu görülmüştür.

Yazar	Kullanılan İndeks	Ülke	Sonuç
Şahin (2015)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi ve Grubel-Lloyd İndeksi	Türkiye	Türk beyaz eşya sektörünün seçilmiş ülkeler karşısındaki rekabet gücü ve endüstri-içi ticaret yapısı analiz edilmiştir. Çalışmada sonuç olarak, Türk beyaz eşya sektörünün yüksek rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, beyaz eşya sektöründe endüstri-içi ticaretin düşük olduğu saptanmıştır.
Obadı (2016)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	AB-28 ve ABD	AB-28 ve ABD'nin sektörel rekabet gücü analiz edilmiştir. Çalışmada SITC Rev.3 iki haneli ürün sınıflandırması dikkate alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre, AB-28 ülkeleri 32 ürün grubunda rekabet gücüne sahipken, ABD ise 40 ürün grubunda rekabet gücüne sahiptir
Bashimov (2017)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi ve Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Orta Asya Ülkeleri	2001-2014 yılları için Orta Asya ülkelerinin tekstil ve hazır giyim sektörünün uluslararası rekabet gücü analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre, Orta Asya ülkeleri (Kazakistan hariç) tekstil ve hazır giyim sektöründe rekabet gücüne sahiptir.
Maleskic ve Adıgüzel (2017)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Bosna Hersek	2006-2015 yılları arasında Bosna Hersek ekonomisinin sektörler itibarıyla rekabet gücü analiz edilmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda, Bosna Hersek'in 17 sektörde rekabet gücünün yüksek, 25 sektörde rekabet gücünün sınırdan ve 55 sektörün rekabet gücünün düşük olduğu saptanmıştır.

4. Materyal ve Metot

Bu çalışmada ikincil veriler kullanılmıştır. Çalışmada Uyumlaştırılmış (Armonize) Mal Tanım ve Kod Sistemi (Harmonized Commodity Description and Coding System) kullanılmıştır. HS iki haneli sınıflandırmaya göre bakır ürününün kod numarası 74'dür. Araştırmada kullanılan dış ticaret verileri dolar bazında olup Uluslararası Ticaret Merkezi'nin veri tabanından derlenmiştir. Araştırma 2001-2017 dönemini kapsamaktadır.

Çalışmada Özbekistan'ın bakır ihracatındaki rekabet gücü belirlenmeye çalışılmıştır. İktisat yazınında rekabet gücünün ölçümünde kullanılabilir standart bir ölçü bulunmamaktadır. Bununla birlikte değişik rekabet gücü ölçütleri arasında geniş bir seçim yelpazesi bulunmaktadır. Literatürde en çok kullanılan ve kabul gören indeksler arasında Balassa ve Lafay tarafından geliştirilen indeksler yer almaktadır. Bu çalışmada da Bela Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) İndeksi ve Lafay İndeksi kullanılmıştır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi ilk kez Liesner tarafından ortaya atılmış, daha sonra ise Bela Balassa tarafından yeniden tanımlanarak geliştirilmiş, bu nedenle Balassa indeksi olarak da adlandırılmaktadır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi, uluslararası ticarete uzmanlaşmayı ölçmeye yarayan bir indeks olup literatürde yaygın kabul görmektedir (Kanaka ve Chinadurai, 2012). AKÜ indeksi hangi sektörlerin avantaj ya da dezavantajlı olduğunu saptamak konusunda en uygulanabilir yaklaşımlardan biridir. Bununla birlikte AKÜ indeksi kolayca hesaplanabilir olması nedeniyle bilimsel çalışmalarda sık sık kullanılmaktadır (Oelgemöller, 2012; Saray ve Hark, 2015). AKÜ yaklaşımında ticaret sonrası verilere dayalı olarak ölçüm yapılmakta ve uluslararası ticaretin ürün bileşiminin ülkeler arasındaki göreceli maliyetler kadar fiyat dışı faktörleri de yansıttığı varsayılmaktadır. Bu varsayım, ticareti yapan ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlükleri 'açıklamak' amacı ile yapılmaktadır (Eroğlu ve Özdamar, 2006). Balassa'nın AKÜ indeksi şu şekilde formüle edilmiştir:

$$AKÜ_{ij} = \left[\frac{X_{ij}}{X_i} \right] / \left(\frac{X_{wj}}{X_w} \right) \quad (4.1)$$

Formül 4.1'de, $AKÜ_{ij}$, i ülkesinin j sektörü için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksini, X_{ij} i ülkesinin j sektörünün ihracatını, X_i i ülkesinin toplam ihracatını, X_{wj} j sektörü dünya ihracatını ve X_w toplam dünya ihracatını göstermektedir. AKÜ indeksi 0 ile ∞ arasında bir değer almaktadır. Eğer indeks değeri birden büyükse o ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu söylenir. Başka bir deyişle, o endüstrinin ülkenin toplam ihracatı içindeki payı, dünya ticaretindeki payından daha büyüktür. Eğer indeks değeri birden az ise ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu söylenir (Mushanyuri ve Mzumara, 2013; Obadi, 2016). Bununla beraber, eğer $AKÜ > 4$ ise güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük; $2 < AKÜ < 4$ orta derecede karşılaştırmalı üstünlük; $1 < AKÜ < 2$ zayıf bir karşılaştırmalı üstünlük; $0 < AKÜ < 1$ ise karşılaştırmalı dezavantaj söz konusudur (Hinloopen ve Marrewijk, 2001).

Balassa'nın AKÜ indeksinin sadece ihracat büyüklüğünü dikkate alması en fazla eleştirilen yönü olmuştur. Araştırmacılara göre indeksin hesaplanmasında ihracat ile ithalat değerleri de hesaba katılmalıdır. Bu nedenle iktisat literatüründe yeni indeksler geliştirilmiştir. Bunlardan biri de

Lafay indeksidir. Lafay indeksi ihracat ile birlikte ithalat verilerini de kapsamaktadır. Lafay indeksi şu şekilde formüle edilmektedir (Savin ve Winker, 2009):

$$LFI_{ij} = 100 \left[\frac{X_{ij} - M_{ij}}{X_{ij} + M_{ij}} - \frac{\sum_{j=1}^N (X_{ij} - M_{ij})}{\sum_{j=1}^N (X_{ij} + M_{ij})} \right] \frac{X_{ij} + M_{ij}}{\sum_{j=1}^N (X_{ij} + M_{ij})} \quad (4.2)$$

Formül 4.2'de X ve M sırasıyla ihracat ve ithalatı, N ise ticarete konu olan malları göstermektedir. Eğer Lafay indeks değeri pozitif (negatif) ise o ülkenin ele alınan mal grubunda karşılaştırmalı avantaja (dezavantaja) sahip olduğu söylenir. İndeks değeri ne kadar yüksek ise uzmanlaşma düzeyi de o kadar yüksektir (Zaghini, 2005; Alessandrini ve Batuo, 2010).

Tablo 5: Bakır sektörüne ait AÜ değerleri

Yıllar	Şili	Almanya	ABD	Japonya	Çin	Özbekistan
2001	44,03	1,13	0,49	0,95	0,40	5,71
2002	48,98	1,11	0,55	0,99	0,42	5,88
2003	45,37	1,02	0,64	0,94	0,40	9,37
2004	44,50	0,98	0,61	0,83	0,53	7,97
2005	39,81	0,99	0,58	0,87	0,54	9,86
2006	32,70	0,98	0,56	0,87	0,53	6,44
2007	33,51	0,99	0,57	1,03	0,40	7,18
2008	37,63	1,08	0,60	1,13	0,42	5,44
2009	41,89	0,97	0,55	1,29	0,34	5,84
2010	37,28	1,03	0,58	1,11	0,29	7,57
2011	36,58	1,11	0,64	1,10	0,35	9,73
2012	36,37	1,13	0,67	1,24	0,38	10,61
2013	35,09	1,11	0,66	1,41	0,37	8,55
2014	35,02	1,11	0,65	1,41	0,36	10,19
2015	34,17	1,05	0,59	1,36	0,31	11,68
2016	33,49	1,04	0,58	1,33	0,37	7,99
2017	31,47	1,04	0,57	1,30	0,35	8,22

5. Bulgular

Bu bölümde Özbekistan'ın bakır sektörünün rekabet gücü seçilmiş ülkeler ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Analiz aşamasında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi ve Lafay indeksi kullanılmıştır. Tablo 5'de bakır sektöründe ele alınan ülkeler için AKÜ indeks değerleri yer almaktadır. Şili, Almanya, Japonya ve Özbekistan'ın bakır sektöründe AKÜ indeks değerinin 1'den büyük olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde ülke toplam dış satışı içinde bakır sektörünün payı bakır sektörünün toplam dünya dış satışındaki payından çok daha büyüktür. Bu da söz konusu ülkelerin bakır sektöründe rekabet gücüne sahip olduklarını göstermektedir. Buna karşın, ABD ve Çin için hesaplanan AKÜ indeks değeri ise 1'den küçük bulunmuştur. Bu durum söz konusu iki ülkenin bakır sektöründe rekabet gücüne sahip olmadıklarını ifade etmektedir. Özbekistan'ın 2001-2014 döneminde rekabette avantajlı konumunu güçlendirirken, 2015-2017 döneminde avantajlı konumunda zayıflama görülmektedir (Tablo 5). 2001-2017 döneminde en yüksek rekabet gücüne sahip ülke Şili'dir. Bunu sırasıyla Özbekistan, Japonya ve Almanya izlemektedir. Şili ve Özbekistan'ın üstünlük derecesi "güçlü" düzeyde iken ($AKÜ > 4$), Almanya ve Japonya'nın ise "zayıf" düzeydedir ($1 < AKÜ < 2$).

Çalışmada kullanılan diğer bir rekabet indeksi Lafay İndeksidir. İndekste pozitif bir değer rekabetçi avantaja, negatif bir değer ise dezavantaja karşılık gelmektedir. Ele alınan ülkelerin bakır sektörüne ait Lafay indeks değerleri Tablo 6'da sunulmuştur. Buna göre, Şili, Almanya, Japonya ve Özbekistan bakır ihracatında uzmanlaşmış ülkelerdir. Buna karşın hesaplanan Lafay indeks sonucuna göre, ABD ve Çin ise bakır ihracatında uzman değildir. Bununla birlikte, Şili ve Özbekistan'ın uzmanlaşma düzeyi oldukça yüksek seviyede iken, Almanya ve Japonya'nın uzmanlaşma düzeyinin ise düşük seviyede olduğu tespit edilmiştir. Tablo 6 incelendiğinde, son 3 yıllık dönemde Özbekistan'ın Lafay indeks değerlerinde bir düşüş göze çarpmaktadır.

Çalışma sonuçlarına göre Özbekistan'ın, son yıllarda ihracat gelirlerinin gittikçe arttığı görülmektedir. 2001-2017 yılları arasında Özbekistan'ın bakır sektöründeki ihracat ile ithalat arasındaki fark ihracat lehine artış göstermiştir. Günümüzde bakır sektörü dış ticaret fazlası veren nadir sektörlerden biridir. Yapılan analizler sonucunda Özbekistan'ın, bakır ihracatında küresel piyasalarda önemli bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ve 2001 yılından bu yana rekabet gücünün önemli düzeyde artış gösterdiği görülmektedir. Bu da Özbekistan'ın dünya bakır ticaretindeki konumunu giderek güçlendirdiğini göstermektedir. Ancak, Özbekistan'ın bakır ihracatında pazar yoğunlaşmasının yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin, 2017 yılında bakır ihracatının %95'lik kısmı sadece iki ülkeye gerçekleştirilmiştir. Oysa ihracatın belirli ülkelere yoğunlaşması ülke

ekonomisi açısından önemli bir risk teşkil etmektedir. Çünkü, hedef alınan dış piyasada ortaya çıkan olumsuz bir gelişme ülkenin ihracat gelirlerinde aşırı dalgalanma yaratabilmektedir. İhracat gelirlerindeki aşırı dalgalanma ülkenin ödemeler bilançosunu ve ekonomik büyüme hızını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu bakımdan ihracatın ülke bazında çeşitlendirilmesi ülkenin hem ihracat hacminin ve hem de dış rekabet gücünün artmasına yol açacaktır. Bununla birlikte bakır sektöründe karşılaşılan bazı yapısal sorunlar da sektörün ihracat rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemektedir. Bakır sektörünün karşılaştığı önemli sorunlar arasında atıl kapasite seviyesinin yüksek oluşu, sermaye yetersizliği, üretim teknolojilerinin eski olması, lojistik altyapı eksiklikleri gibi sorunlar başta gelmektedir. Dünya bakır pazarından Özbekistan'ın payına düşeni alabilmesi için sektöre ilişkin sorunların biran önce çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda devlet ve özel sektör işbirliğinin arttıracak politikalar hayata geçirilmelidir.

Tablo 6: Bakır sektörüne ait LFI değerleri

Yıllar	Şili	Almanya	ABD	Japonya	Çin	Özbekistan
2001	12,80	0,03	-0,06	0,16	-0,88	1,42
2002	13,33	0,03	-0,02	0,17	-0,84	1,55
2003	12,21	0,03	0,02	0,16	-0,76	2,48
2004	14,87	0,02	0,02	0,15	-0,75	2,56
2005	14,63	-0,02	-0,02	0,21	-0,77	3,59
2006	17,73	-0,13	-0,05	0,30	-0,78	3,54
2007	17,61	-0,11	-0,02	0,34	-1,19	3,89
2008	17,35	-0,06	0,00	0,32	-0,94	2,48
2009	17,75	-0,02	0,04	0,43	-1,31	2,41
2010	19,46	0,01	0,08	0,40	-1,50	3,92
2011	18,61	0,00	0,07	0,34	-1,38	4,79
2012	16,87	0,01	0,09	0,43	-1,32	4,54
2013	15,21	-0,04	0,06	0,47	-1,11	3,51
2014	14,32	-0,03	0,06	0,40	-1,05	3,76
2015	13,54	-0,01	-0,05	0,37	-0,99	4,31
2016	12,50	0,00	0,05	0,32	-0,89	3,15
2017	12,78	0,01	-0,02	0,33	-0,97	3,24

6. Sonuç

Özbekistan, merkezi planlama sisteminden serbest piyasa sistemine geçiş sürecinde adım adım ilerleyerek günümüzde hızlı büyüyen ekonomiler arasında yer almaktadır. 1990'lı yıllarda dış pazarlara açılmaya başlayan Özbekistan bazı alt sektörlerde ortaya çıkan ihracat potansiyelini iyi değerlendirerek ihracat imkanı yakalamış ve rekabet gücü kazanmaya başlamıştır. Bakır sektörü de ihracat potansiyeli yüksek olan sektörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bakır sektörü Özbekistan dış ticaretinde ve dolayısıyla ülke ekonomisinde önemli yere sahip sektörlerden birisi olması nedeniyle bu çalışmaya konu olarak alınmıştır. Bu bağlamda Özbekistan'ın bakır sektöründeki rekabet gücü karşılaştırmalı üstünlükler teorisi çerçevesinde analiz edilmiştir. Çalışmada, 2001-2017 yılları için Balassa ve Lafay indeks değerleri hesaplanmıştır. Özbekistan bakır sektörü dünya bakır ihracatından en yüksek payı alan ilk 5 ülke olan Şili, Almanya, ABD, Japonya ve Çin ile birlikte değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, Özbekistan bakır ihracatında yüksek rekabet gücüne sahiptir. Bununla birlikte, ülkenin rekabet gücü her geçen gün artmaktadır. Ancak, bakır ihracatında ülke bazında yoğunlaşma derecesinin yüksek olması önemli bir risk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bakır sektöründe var olan mevcut yapının ekonomik bakımdan dikkatle ele alınması gerekmektedir. Özbekistan'ın bakır ihracatında var olan yüksek rekabet gücünü sürdürülebilir kılması açısından ihracatta pazar çeşitlendirmesine gidilmelidir. İhracatta pazar çeşitlendirmesine gidilerek rakip ülkeler karşısında rekabet avantajı sağlanabilir. Bununla birlikte, bakır ihracatının yarı mamul yerine, işlenmiş ürünlere doğru kaydırılması ile birlikte dış piyasalarda rekabet avantajı yakalanabilir. Bu bağlamda, bakır sektöründe AR-GE ve inovasyon çalışmalarına daha fazla yoğunlaşarak üretimde modern teknolojilerin kullanımı teşvik edilmeli, ihracata yönelik üretim desteklenmelidir. Sonuç itibarıyla küresel pazarlarda Özbekistan'ın üstün konumunu güçlendirmek amacıyla üretim ve ihracat profilinin, ihracat teşvik sisteminin güncellenmesi, doğrudan yabancı sermaye yatırımların hızlandırılması, Serbest Ticaret Anlaşmaları gibi bölgesel entegrasyonlar ile bakır ihracatının artırılması mümkün olacaktır.

Kaynakça

Abteu, M. (2015). Revealed Comparative Advantage of Ethiopian Leather Industry with Selected African Economies, *International Journal of Business and Economics Research*, 4(5), 229-237.

Akhtar, N., Zakir, N. ve Ghani, E. (2008). Changing Revealed Comparative Advantage: A Case Study of Footwear Industry of Pakistan, *Pakistan Development Review*, 47(4), 695-709.

Alessandrini, M. ve Batuo, M.E. (2010). The trade specialization of SANE: Evidence from manufacturing industries, *The European Journal of Comparative Economics*, 7(1), 145-178.

Assadzadeh, A., Behbudi, D., Miyarkolaie, N.F. ve Moghadam, H.M. (2013). A Study of the Revealed Comparative Advantage in the Textile and Clothing Industries between Iran and Turkey, *International Journal of Economics and Finance Studies*, 5(2), 95-107.

Bashimov, G. (2017). Orta Asya Ekonomilerinin Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründeki Uluslararası Rekabet Gücü, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5 (2), 23-33.

Başkol, O. (2011). Türk Otomotiv Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü (1996-2010), *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 7 (2), 63-78.

Çeştepe, H. ve Ermiş, A. (2007). Türk seramik sektörünün rekabet gücü (1996-2002), *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 12(1), 127-143

Çoban, O. ve Kök, R. (2005). Türkiye Tekstil Endüstrisi ve Rekabet Gücü: AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği, 1989-2001, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 228, 68-81.

Erkan, B. (2011). SITC Teknoloji Sınıflandırmasına İlişkin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Belirlenmesi: Türkiye ve Diğer N-11 Ülkelerinin Karşılaştırılması, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 48 (558), 35-48.

Eroğlu, Ö. ve Özdamar, G. (2006). Türk imalat sanayinin rekabet gücü ve beyaz eşya sektörü üzerine bir inceleme, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 11, 85-104.

Havrila, I. ve Gunawardana, P. (2003). Analysing Comparative Advantage and Competitiveness: An Application to Australia's Textile and Clothing Industries, *Australian Economic Papers*, 42(1), 103-117.

Hinloopen, J. ve Marrewijk, C.V. (2001). On the empirical distribution of the Balassa index, *Review of World Economics*, 137(1), 1-35.

Intracen, (2019). International Trade Statistics. <http://www.intracen.org/itc/market-info-tools/statistics-export-product-country/> (10.02.2019)

Kanaka, S. ve Chinadurai, M. (2012). A study of comparative advantage of Indian agricultural exports, *Journal of Management and Science*, 2(3), 1-9.

Kelleci, S.Ü. ve Bostan, A. (2014). Kırgızistan Altın Sektörünün Rekabet Gücü, *Reforma İktisadi Bilimler Dergisi*, 1(61), 52-60.

Maleskic, A. ve Adıgüzel, M. (2017). Bosna Hersek Ekonomisinin Rekabet Gücünün İncelenmesi ve Değerlendirilmesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü WPS No: 60, İstanbul.

Mushanyuri, B.E. ve Mzumara, M. (2013). An assessment of comparative advantage of Mauritius, *European Journal of Sustainable Development*, 2(3), 35-42.

Obadi, S.M. (2016). Revealed Comparative Advantage and Competitiveness in the EU-28 and the USA, *Economic Review*, 45 (2), 243-259.

Oelgemöller, J. (2012). Analyzing the International Competitiveness of the Industry in Portugal, Ireland, Greece and Spain using Revealed Comparative Advantages (RCA) Indicators, CAWM Discussion Paper No: 61.

Saray, M.O. ve Hark, R. (2015). OECD ülkelerinin ileri-teknoloji ürünlerindeki rekabet güçlerinin değerlendirilmesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(1), 347-372.

Savin, I. ve Winker, P. (2009). Forecasting Russian foreign trade comparative advantages in the context of a potential WTO accession, *Central European Journal of Economic Modelling and Econometrics*, 2, 111-138.

Song, M. ve Gazo, R. (2013). Competitiveness of US Household and Office Furniture Industry. *International Journal of Economics and Management Engineering*, 3(2), 47-55.

Şahin, D. (2016). Türk Beyaz Eşya Sektörünün Dış Ticaret Yapısı: Seçilmiş Ülkelerle Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Kesit Akademi Dergisi*, 2(4), 105-124.

Yang, Y. (1999). *China's Textile and Clothing Exports: Changing International Comparative Advantage and Its Policy Implications*, Asia Pacific Press, CEP 99-3.

Zaghini, A. (2005). Evolution of trade patterns in the new EU member states, *Economics of Transition*, 13(4), 629-658.

The Effect of Institutional Factors on Economic Growth: An Empirical Study

Bunyamin Demirgil

bdemirgil@cumhuriyet.edu.tr

Cumhuriyet University

orcid.org/0000-0002-1150-0225

Corresponding Author

Zekai Senol

zsenol@cumhuriyet.edu.tr

Cumhuriyet University

orcid.org/0000-0001-8818-0752

JEL Code: C59, E02, O43

Received: 28.11.2019

Revised: 28.11.2019

Accepted: 17.12.2019

Available Online: 21.12.2019

To cite this document

Demirgil, B., Senol, Z., (2019). The Effect of Institutional Factors on Economic Growth: An Empirical Study. Equinox, Journal of Economics, Business & Political Studies, 6 (3), 180-195

Abstract

In this study, 55 countries that also includes Turkey's impact on the institutional structure of economic growth for the sample was examined by the panel data analysis using annual data for the period 2002-2017. In this study, the economic growth variable is the independent variable which is taken as representative of dependent variable and institutional factors, the rule of law, corruption control, political stability, civil rights, political rights, human development index and education index. According to the analysis results of the study, there is a statistically significant and positive relationship between the rule of law, education, corruption control, political stability, civil rights and human development index and economic growth, while there is a statistically significant relationship between economic freedom and political rights and economic growth among independent variables relationship was not found. The fact that six of the eight independent variables used in the study have a statistically significant and positive relationship between economic growth shows that the institutional structure positively affects economic growth.

Keywords: institutional factors, economic growth, panel data analysis

Kurumsal Faktörlerin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Çalışma

Öz

Bu çalışmada, Türkiye'nin de yer aldığı 55 ülke örneklemini için kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi 2002-2017 dönemi yıllık verileri kullanılarak panel veri analizi ile incelenmiştir. Çalışmada ekonomik büyüme değişkeni bağımlı değişken ve kurumsal faktörleri temsilen ekonomik özgürlük, hukukun üstünlüğü, yolsuzluk kontrolü, politik istikrar, sivil haklar, politik haklar, insani gelişim endeksi ve eğitim endeksi bağımsız değişkenlerdir. Çalışmanın analiz sonucuna göre bağımsız değişkenlerden hukukun üstünlüğü, eğitim, yolsuzluk kontrolü, politik istikrar, sivil haklar ve insani gelişim endeksi ile ekonomik büyüme arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmakta iken bağımsız değişkenlerden ekonomik özgürlük ve politik haklar ile ekonomik büyüme arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Çalışmada kullanılan sekiz bağımsız değişkenden altısının ekonomik büyüme ile arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif ilişkisinin bulunması kurumsal yapının ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: kurumsal faktörler, ekonomik büyüme, panel veri analizi

1. Giriş

Dünya üzerinde farklı büyüklükte ekonomiler olmakla birlikte tüm ekonomilerin öncelikli amacı sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasıdır. Tarihsel sürece bakıldığında ülkelerin bazıları çok hızlı büyürken diğerleri ise yavaş büyümüştür. Bu durum ekonomi biliminin ekonomik büyüme konusuna odaklanmasına neden olmuştur. (Artan ve Hayaloğlu, 2013:32).

Ülkelerin büyüme oranları, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve sahip oldukları kaynaklardaki çeşitlilik nedeniyle farklılık göstermektedir. Büyüme teorilerinin konusunu oluşturan ve bir ülkenin uzun dönem ekonomik büyümesini belirleyen faktörler; makroekonomik istikrar, beşeri ve fiziki sermaye, nüfus artışı, teknolojik gelişme, doğal kaynaklar, coğrafya, iklim, kurumlar, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi ekonomik, demografik ve kurumsal faktörlerden oluşmaktadır. Bu faktörler sürdürülebilir ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesine gerek tek başına gerekse birbirleri ile karşılıklı etkileşimde bulunarak katkı sağlamaktadır (Alper, 2019:203).

Benzer ekonomik, toplumsal, siyasi yapıya sahip ülkelerin uygulayacağı politikaların neticesinde ekonomik büyüme üzerinde sağlayacağı başarı birbirinden farklı olabilmektedir. Bu farklılığın en önemli nedeni toplum içindeki bireylerin davranış ve eylemlerini etkileyen ülkelerde bulunan kurumlar ve kurumsal yapıdır. Bu çerçevede ekonomik büyümenin açıklanmasında ekonomik faktörlerle birlikte kurumlar ve kurumsal yapı gibi ekonomik olmayan faktörler ön plana çıkmaktadır (Bakırtaş, 2016:68).

Kurumlar, bir toplumda oynanan oyunun kuralları şeklinde tanımlanmaktadır. Kurumlar, varlığı nesnel bir unsura dayanmayan fakat bir toplumda yaşayan herkes tarafından bilinen soyut normları ve kısıtları ifade etmektedir (North, 2010:9). Diğer bir tanımda ise kurum kavramı bir arada yaşama sürecinde bulunan kişilerin davranışlarını, eylemlerini, alışkanlıklarını, geleneklerini ve değerlerini temsil eden formel ve informel kurallar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Aktan ve Vural, 2006:8).

Bir ekonomide kurumlar ve kurumsal yapı hem üretkenlik artışına hem de azalışına neden olabilecek unsurları içermektedir. Gelişmiş ekonomilerde kurumlar organizasyonları üretken faaliyetler için teşvik etmektedir. Az gelişmiş ekonomilerde ise kurumlar kurumsal kalitesizliğin bir sonucu olarak ağırlıklı olarak üretim faaliyetleri yerine yeniden dağıtım faaliyetlerini geliştiren, rekabetçi koşullar yerine tekeller oluşturan, fırsatları geliştirmek yerine onları kısıtlayan bir yapı sergilemektedir (Gökalep ve Baldemir, 2006:214).

Kurumlar ve kurumsal yapının ekonomik performans üzerindeki etkileri şu şekilde ifade edilebilir; kurumlar bireylerin etkileşiminde istikrarlı yapılar oluşturarak belirsizliği azaltmaktır. Bununla birlikte etkin kurum ve kurumsal yapı bir yandan bireysel etkileşimi yönlendirirken diğer yandan ekonomik

performansı etkilemektedir. Etkin kurumsal yapı işlemlerin daha güvenli gerçekleşmesi sağlanmakta ve ekonomide tüketim, üretim ve yatırım gibi kararları etkileyerek ekonomik gelişmeye yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda etkin kurumlar bireylere ve girişimcilere beşeri ve fiziksel sermaye yatırımı yapmaları için gerekli olan motivasyonu sağlamaktadır (Artan ve Hayaloğlu, 2014:351).

Bu çalışmanın amacı kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu kapsamda çalışmada 55 ülkeye ait 2002-2017 dönemi yıllık verileri kullanılarak ekonomik büyüme ile kurumsal yapı göstergelerinden ekonomik özgürlük, hukukun üstünlüğü, yolsuzluk kontrolü, politik istikrar, sivil haklar, politik haklar, insani gelişim endeksi ve eğitim endeksi arasındaki ilişki panel veri analizi ile incelenmiştir.

2. Literatür İncelemesi

Kurumsal faktörlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda kurumsal yapının göstergesi olarak kullanılan çeşitli değişkenler bulunmaktadır. Bu değişkenler demokrasi, hukukun üstünlüğü, insani gelişmişlik, yolsuzlukla mücadele, mülkiyet hakları, politik istikrar, politik haklar, politik özgürlükler ve ekonomik özgürlükler şeklinde sıralanabilir. Aşağıda kurumsal yapı ekonomik büyüme ile ilgili literatürde ampirik olarak yapılan çalışmalar yer almaktadır.

Acemoğlu vd. (2003), ülkelerin makroekonomik yapıları ile kurumsal yapıları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında ülkelerin makroekonomik dalgalanmaların nedenini sahip oldukları zayıf kurumsal yapı olarak açıklamışlardır. Kurumsal yapının zayıflığını mülkiyet haklarının korunması konusundaki eksiklikler, yolsuzluklar ve yüksek derecedeki siyasi istikrarsızlıklar olarak açıklamışlardır. Acemoğlu (2008), çalışmasında ülkelerarası gelir farklılıklarını açıklamada, kişi başına düşen gelir ile mülkiyet hakları arasındaki ilişkiyi değerlendirmektedir. Bu bağlamda mülkiyet haklarının daha güvenli olduğu ülkelerin daha yüksek gelire sahip olduğunu ifade etmektedir. Yapraklı (2008), çalışmasında kurumsal yapı ile ekonomik büyüme ilişkisini 36 ülke için 2002-2005 dönemi verileri kullanılarak panel veri analizi ile test etmiştir. Test sonucunda kurumsal faktörlerden ifade özgürlüğü, şeffaflık, politik istikrar, düzenlemelerin kalitesi ve hukukun üstünlüğü ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği buna karşılık yönetim etkinliği ve yolsuzluğun önlenmesinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği bulgusuna ulaşmıştır.

Kurumsal faktörlerden demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisini ortaya koymaya yönelik öncü çalışmalardan biri olarak değerlendirilen Barro (1994), çalışmasında demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisini 100 ülkenin 1960-1990 dönemi kapsamında incelemiştir. Demokrasinin büyüme üzerindeki olumlu

etkisi hukukun üstünlüğü, serbest piyasalar, küçük kamu harcamaları ve yüksek beşeri sermaye ile sağlanabileceği sonucuna ulaşmıştır. Rodrik (1999), çalışmasında üst ve orta gelirli ülkelerden oluşan 97 ülkenin 1960-1989 dönemi için kurumsal faktörlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma sonucuna göre demokratik kurumların varlığı ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilemektedir. Keyifli (2019), 19 Latin Amerika ülkesi için 2000-2016 dönemlerini kapsayan çalışmasında statik ve dinamik panel veri analizi ile kurumsal yapı göstergesi olan demokratik kalitenin gelir dağılımı üzerindeki etkisini incelemiştir. Regresyon sonuçlarına göre Latin Amerika ülkelerinde demokratik kalite gelir eşitsizliği üzerinde negatif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Kurumsal yapıyı temsilen hukukun üstünlüğü değişkeni ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki açıklamaya yönelik olarak; Keefer ve Knack (1997), 97 ülkenin 1960-1989 dönemlerini kapsayan çalışmalarında, ekonomik büyüme ve kurumsal yapı ilişkisini panel regresyon analizi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda kurumsal faktörler içerisinde yer alan hukukun üstünlüğü değişkeni ile kişi başına düşen GSYİH arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir. Barro (1996), 100 ülkenin 1960-1990 dönemlerini içeren çalışmasında kurumsal yapı ekonomik büyüme ilişkisini panel regresyon analizi ile incelemiştir. Analiz sonucunda kurumsal yapıyı temsilen kullanılan hukukun üstünlüğü endeksi ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki bulunmuştur.

Kurumsal faktörlerden insani gelişim endeksi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalardan, Balcı ve Özcan (2019), İİT (İslam İşbirliği Teşkilatı) üye ülkelerine ilişkin 2005-2017 yılları arasında panel veriler kullanılarak insani gelişim endeksi ve ekonomik büyüme ilişkisini Pedroni eş bütünleşme ve Granger nedensellik testleri ile analiz etmişlerdir. Pedroni eş bütünleşme testi sonucuna göre değişkenler arasında uzun dönemde anlamlı bir eş bütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca Granger nedensellik testi sonucuna göre her iki değişken birbirini pozitif yönde etkilemektedir. Erdem ve Çelik (2019), çalışmalarında 33 Afrika ülkesinin 1995-2014 dönemi için insani gelişimi ve ekonomik büyüme ilişkisini panel ARDL testi ile incelemiştir. Analiz sonucuna göre uzun dönemde insani gelişim ve ekonomik büyüme arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif ilişki bulunmuştur.

Kurumsal faktörlerden politik ve ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme ilişkisini ortaya koymaya yönelik çalışmalardan; Carlsson ve Lundström (2001), ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme ilişkisi 74 ülkenin 1975-1995 dönemi için inceledikleri çalışmalarının sonucunda ekonomik özgürlüğün bileşenlerinden bazılarının büyümeyi pozitif etkilediği bazılarının ise negatif etkilediği görülmüştür. Scully (2002), çalışmasında ekonomik özgürlüğün ekonomik büyümede oynadığı rolü toplamda 86 ülkenin 1975-1990 dönemine ait verileri kullanarak araştırmaktadır. Araştırmanın sonucu ekonomik özgürlük

ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dawson (2003), çalışmasında verilerine ulaşabildiği ülkelerin 1970-2000 dönemi için ekonomik ve politik özgürlükler ile ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda ekonomik ve politik özgürlüklerin ekonomik büyümedeki artışın en önemli nedeni olduğunu tespit etmiştir. Ulubaşoğlu ve Doucouliagos (2004), çalışmalarında 119 ülkenin 1970-1999 dönemi için ekonomik ve politik özgürlükler ile ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre hem politik hem de ekonomik özgürlüğün büyüme üzerindeki toplam etkisinin (doğrudan ve dolaylı) pozitif olduğu yönünde bulgulara ulaşmışlardır. De Vanssay ve Spindler (1994), çalışmalarında ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 100 ülkenin 1985 -1998 dönemi verileri kullanarak incelemişlerdir. Çalışma sonucunda ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişkinin olmadığı yönünde sonucuna ulaşmışlardır. İslam(1996), çalışmasında 98 düşük, orta ve yüksek gelirli ülke için ekonomik özgürlüğün kişi başına gelir ve ekonomik büyüme oranı ile doğrudan bir ilişkiye sahip olduğunu sonucuna ulaşmıştır.

Kurumsal faktörlerden politik istikrar ve ekonomik büyüme arasında yapılmış olan çalışmalardan; Alesina vd. (1996), çalışmalarında politik istikrar ve ekonomik büyüme ilişkisini 113 ülkenin 1950-1982 dönemi için OLS yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışma sonucunda politik istikrarsızlığın ekonomik büyümeyi negatif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Şanlısoy ve Kök (2010), çalışmalarında politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye için 1987-2006 dönemi kapsamında Engle-Granger eşbütünleşme testi yardımıyla incelemişlerdir. Test sonucuna göre politik istikrarsızlık ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur. Parlakyıldız (2015), çalışmasında Latin Amerika ülkeleri için 1999-2013 yılları arasındaki 15 yıllık dönemde politik istikrarsızlık seviyesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analiz tekniği ile incelemiştir. Çalışmada ulaşılan sonuca göre politik istikrarsızlık seviyesi ekonomik büyüme üzerinde negatif etkileye sahiptir.

Kurumsal faktörlerden yolsuzluk ve ekonomik büyüme ilişkisini konu alan çalışmalardan; Mauro (1995), çalışmasında yolsuzluk ve ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye'nin de yer aldığı 67 ülkeye ait 1980-1983 dönemi verilerini kullanarak incelemiştir. Çalışmanın sonucunda yolsuzluğun yatırımları azaltmak suretiyle ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Mo (2001), çalışmasında yolsuzluk ve ekonomik büyüme ilişkisini seçilmiş 54 ülkeye ait 1960-1985 dönemleri arası verileri ve EKK yöntemi ile test etmiştir. Test sonucuna göre yolsuzluk oranındaki %1'lik bir artış büyüme oranını %0,72 oranında azaltmaktadır. Akçay (2002), çalışmasında gelişmiş ve gelişmekte olan 54 ülkenin 1960-1995 dönemi için yolsuzluk ekonomik büyüme ilişkisini EKK yöntemi ile incelemiştir. Çalışma sonunda yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki izlenmiştir. Erkal vd. (2014), çalışmalarında 1995-2012 dönemi için OECD ve AB ülkelerinde

yolsuzluk ve ekonomik büyüme ilişkisini panel ARDL testi ile incelemişlerdir. Test sonucuna göre değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi bulunmuş ve uzun dönemde değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Sofuoğlu vd. (2017), çalışmalarında yolsuzluk ve ekonomik büyüme ilişkisini yeni sanayileşmiş ülkelerin 2001-2014 dönemi için panel veri analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Analiz sonucuna göre yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiş ve yolsuzluk düzeyindeki azalışın ekonomik büyümeyi artırdığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Kurumsal yapı ile ilgili olarak yapılan çalışmalardan Hwang ve Akdede (2011), kurumsal yapı kalitesinin kamu sektörünün verimliliğini etkileyip etkilemediğini inceledikleri çalışmalarında iyi bir kurumsal yapının kamu sektörünün verimliliği ile pozitif ilişkide olduğunu sonucuna ulaşımlardır. Karakurt (2016), çalışmasında küresel krizin etkilerini azaltmada mali yönetim olarak ifade edilen mali kuralların önemini BRICS ülkeleri kapsamında incelemiştir. Çalışmasında zayıf mali kurumsal yapının küresel piyasalardaki istikrarsızlıkla birleştiğinde ülke ekonomilerinde ciddi bir çöküş ve bir dizi sistematik sorunların ortaya çıkacağını vurgulamaktadır. Buna karşın sağlam mali kurumsal yapının açık eğilimi kontrol etmeye, genel bütçe dışında finanse edilen harcamalara ilişkin finansman sorununu çözmeye ve mali sürdürülebilirliğe katkı sağlayacağını ifade etmektedir.

Kurumsal yapı ekonomik büyüme ilişkisinin araştırılmasına yönelik çalışmalara bakıldığında genelde kurumsal faktörlerin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki meydana getirdiği sonucuna ulaşılmaya rağmen tersi yönde sonuçların olduğu çalışmalarda bulunmaktadır. Bu kapsamda çalışma sonuçları literatürde yapılan çalışmalardan; Keefer ve Knack (1997), Barro (1996), Balcı ve Özcan (2019), Islam(1996), Mauro (1995), Mo (2001), Akçay (2002), Sofuoğlu vd. (2017) çalışmalarıyla benzerlik gösterirken Erdem ve Çelik (2019), De Vanssay ve Spindler (1994), Alesina vd. (1996), Şanlısoy ve Kök (2010) çalışmalarıyla farklılık göstermektedir.

3. Veri Seti, Yöntem ve Ampirik Bulgular

Bu çalışmada ekonomik büyümenin kurumsal belirleyicileri 55¹ ülke örneklemini ve 2002-2017 döneminde araştırılmıştır. Örneklem dönemi ve ülkelerin tespitinde verilerin elde edilebilirliği temel belirleyici olmuştur. Ekonomik büyümeyi temsilen kişi başına düşen GSYH (ABD Doları-\$) kullanılırken kurumları temsilen ekonomik özgürlük, hukukun üstünlüğü, yolsuzluk kontrolü, politik istikrar ve şiddet ve terörizm yokluğu, sivil haklar, politik

---

¹ Bu ülkeler, Arjantin, Avustralya, Avusturya, Bangladeş, Belçika, Brezilya, Kanada, Çin, Danimarka, Mısır, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Hindistan, Endonezya, İtalya, Japonya, Güney Kore, Malezya, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Pakistan, Filipinler, Portekiz, Rusya Federasyonu, Singapur, Güney Afrika, İspanya, İsveç, İsviçre, Tayland, Tunus, Türkiye, İngiltere, A.B.D., Uruguay, Bulgaristan, Şili, Macaristan, İsrail, Nijerya, Paraguay, Polonya, Romanya, Sudi Arabistan, Ukrayna, Çekya, Estonya, Slovakya, Ürdün, Kuveyt ve Litvanya'dan oluşmaktadır.

haklar, insani gelişim endeksi ve eğitim endeksi kullanılmıştır Çalışmada kullanılan değişkenler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları

Değişkenler	Açıklamalar	Kaynak
Büyüme (LnGSYH)	Kişi Başına Düşen GSYH (\$)	Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri
Ekonomik Özgürlük	Ekonomik Özgürlük Endeksi	The Heritage Foundation
Hukuk	-2,5 ile 2,5 arasındaki sıralamadır. Yüksek not, hukukun üstünlüğünü göstermektedir.	
Yolsuzluk Kontrolü	-2,5 ile 2,5 arasındaki sıralamadır. Yüksek not, yolsuzlukla mücadelenin yüksekliğini göstermektedir.	Dünya Bankası, Yönetim Göstergeleri
Politik İstikrar	-2,5 ile 2,5 arasındaki sıralamadır. Yüksek not, politik istikrarı göstermektedir.	
Sivil Hakları	Notlar 1-7 arasında sıralanmaktadır. Düşük not özgürlüğü, yüksek not kısıtlılığı ifade etmektedir.	Freedom House
Politik Haklar	Notlar 1-7 arasında sıralanmaktadır. Düşük not özgürlüğü, yüksek not kısıtlılığı ifade etmektedir.	
İnsani Gelişim	Eğitim, sağlıklı yaşam ve ekonomik koşullar esas alınarak hesaplanan endekstir.	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)
Eğitim	Ülkelerin eğitim seviyelerini gösteren endekstir.	

Not: İnsan hakları ve politik haklar sıralaması tersine çevrilmiş, yüksek notun özgürlüğü, düşük notun kısıtlılığı göstermesi sağlanmış, böylece parametre katsayıları ile beklenen etki arasındaki uyum sağlanmıştır.

Çalışmada verileri kullanılan ülkelerin kişi başına düşen milli gelirleri (GSYH) ortalama olarak 22.336 \$ olarak gerçekleşmiştir (Tablo 2). Buna göre örneklem ülkelerinin orta düzey üstü ortalama gelire sahip ülkelerden oluştuğu söylenebilir. Düşük düzey gelir grubuna ait ülkelerin bazı verilerine ulaşılamaması böyle bir örneklemin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hukukun üstünlüğü, yolsuzluk kontrolü ve politik istikrar değişkenlerinin pozitif değerler alması, insani gelişim ve eğitim endeksleri ortalamalarının da en küçük

değerden ziyade en büyük değere daha yakın olmaları örneklem ülkelerindeki kurumsal kalitenin dünya ortalamalarından daha iyi olduğunu göstermektedir.

Ekonomik özgürlük açısından örneklem ülkeleri 65,9 ortalama ile kısmen özgür ülkeler kategorisindedir. -2.5 ile +2.5 arasında sınırları olan hukukun üstünlüğü, yolsuzluk kontrolü ve politik istikrar değişkenleri sırasıyla 0.62, 0.58 ve 0.14 ortalamalara sahiptir. Hukukun üstünlüğü ve yolsuzlukla mücadele bakımından örneklem ülkelerinin kısmen iyi sayılabilecek özellikler sergilediği, buna karşın politik istikrar açısından örneklem ülkelerinin orta düzeyde bir nitelik sergiledikleri görülmektedir. Özellikle örneklemdeki bazı ülkelerin politik istikrar bakımından en alt sınır (-2.50) değeri taşımları örneklem ortalamasını düşürmüştür. Sivil haklar (5.61), politik haklar (5.70), insani gelişim (0.79) ve eğitim (0.74) kriterleri açısından örneklem ülkeleri en küçük değerlerden ziyade en büyük değerlere daha yakın özellikler göstermektedirler.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Std. Sapma	En Küçük	En Büyük
GSYH	880	22.336	20.387	413	103.059
Ekonomik Özgürlük	880	65.9042	9.27079	43.8	89.4
Hukuk	880	0.6265722	0.9494712	- 1.4272	2.1003
Yolsuzluk Kontrolü	880	0.5841857	1.078917	- 1.4965	2.47
Politik İstikrar	880	0.1444177	0.9530522	- 2.81	1.7552
Sivil Haklar	880	5.615909	1.612726	1	7
Politik Haklar	880	5.702273	1.810724	1	7
İnsani Gelişim	880	0.7970511	0.1121227	0.443	0.953
Eğitim	880	0.7418614	0.139793	0.28	0.941

Kurumsal faktörler kendi aralarında da yüksek derecede anlamlı korelasyon katsayılarına sahiptirler. Buna bağlı olarak kaliteli kurumların birbirlerinden etkilendiklerini ve birlikte toplam kurumsal kalitenin arttığı veya azaldığı söylenebilir. Özellikle bazı bağımsız değişkenler arasında görülen yüksek ve anlamlı korelasyon katsayılarından dolayı iki model oluşturulmuştur.

Tablo 3: Değişkenler Arası Korelasyonlar

	LnGSYH	Ekon. Özgür.	Hukuk	Yolsuzluk Kont.	Politik İstikrar	Sivil Haklar	Politik Haklar	İnsani Gelişim	Eğitim
LnGSYH	1								
Ekon. Özgür.	0.63***	1							
Hukuk	0.81***	0.82***	1						
Yolsuzluk Kont.	0.81***	0.82***	0.96***	1					
Politik İstikrar	0.63***	0.69***	0.81***	0.79***	1				
Sivil Haklar	0.51***	0.53***	0.69***	0.66***	0.67***	1			
Politik Haklar	0.45***	0.46***	0.60***	0.58***	0.56***	0.93***	1		
İnsani Gelişim	0.78***	0.68***	0.84***	0.81***	0.78***	0.63***	0.54***	1	
Eğitim	0.68***	0.62***	0.77***	0.73***	0.74***	0.69***	0.59***	0.93***	1

*** İşareti %1 düzeyinde önemliliği göstermektedir.

Model I: Ekonomik Büyüme_{it} = β_0 + β_1 Ekonomik Özgürlük_{it} + β_2 Hukuk_{it} + β_3 Politik Haklar_{it} + β_4 Eğitim_{it}

Model II: Ekonomik Büyüme_{it} = β_0 + β_1 Yolsuzlukla Mücadele_{it} + β_2 Politik İstikrar_{it} + β_3 Sivil Haklar_{it} + β_4 İnsani Gelişim_{it}

Panel veri zaman ve birimlerden meydana gelmektedir. Birimler arasındaki korelasyonlar panel veriye uygulanacak birim kök testlerini belirlemektedir. Çalışmada kullanılan değişkenler için birimler arası korelasyon testleri Tablo 4'de yer almaktadır.

Panel veri çalışmalarında birimler arası korelasyon bulunduğu durumlarda birimler arası korelasyonları dikkate alan II. nesil birim kök testleri kullanılmaktadır. Tablo 5'de Pesaran (2007) CADF II. nesil birim kök testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4: Birimler Arası Korelasyon Testleri

Değişkenler	Breusch-Pagan LM	Pesaran scaled LM	Bias-corrected scaled LM	Pesaran CD
LnGSYH	17361.10***	291.3169***	289.4835***	129.4678***
Ekon. Özgür.	5305.549***	70.10477***	68.27143***	14.49398***
Hukuk	5132.654***	66.93225***	65.09891***	11.21819***
Yolsuzluk Kont.	5203.285***	68.22828***	66.39495***	0.383861
Politik İstikrar	4304.500***	51.73613***	49.90280***	15.09059***
İnsani Gelişim	21125.88***	360.3982***	358.5649***	144.7001***
Eğitim	17099.00***	286.5074***	284.6741***	126.5160***

Not: *** sembolü %1 önem düzeyinde anlamlılığı göstermektedir

Tablo 5’de yer alan Pesaran (2007) CADF II. nesil birim kök testi sonuçlarına göre değişkenlerin düzeyde durağan oldukları görülmektedir. Tablo 6’da model belirleme ve varsayım testleri yer almaktadır.

Tablo 5: Pesaran CADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	İstatistik	Kritik Değerler
LnGSYH	-2.091***	
Ekon. Özgür.	-2.089***	%1; -2.200
Hukuk	-2.152***	
Yolsuzluk Kont.	-2.44***	%5; -2.080
Politik İstikrar	-2.105***	
İnsani Gelişim	-2.064***	%10; -2.010
Eğitim	-2.091***	

*** sembolü %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Model belirleme süreciyle ilgili olarak, olabilirlik oranı (LR) testinde klasik model reddedilmiş, Hausman testinde ise rassal etki modeli reddedilmiş, sabit etki modelinin geçerliliği ortaya çıkmıştır. Değişen varyans için Wald testi,

otokorelasyon için Baltagi_Wu ve modeldeki yatay kesit bağımlılığı için Pesaran CD testi yapılmıştır. Yapılan bu testlerin sonucuna bağlı olarak sabit etkiler modeline göre Driscoll-Kraay (1998) standart hatalarından elde edilen tahminci yöntemi kullanılmıştır.

Tablo 6: Model Belirleme ve Varsayım Testleri

Testler	Model I	Model II
LR Testi		
Birim Etki	1256.354***	1035.177***
Zaman Etki	68.888***	80.377***
Birim ve Zaman Etki	1774.520***	1491.294***
Hausman Testi	27.27***	116.45***
Wald Testi	11807.57***	6978.06***
Baltagi-Wu Testi	0.5511193	0.57190312
Pesaran CD Testi	55.947***	58.252***

Tablo 7'de ekonomik büyümenin kurumsal belirleyicilerinin tespitine ilişkin olarak oluşturulan iki modele ait panel regresyon analizi testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 7'de kurumsal faktör ekonomik büyüme ilişkisini açıklamaya yönelik oluşturulan iki modelden ilkinin regresyon analizi sonucuna göre hukukun üstünlüğü ve eğitim değişkenleri ile ekonomik büyüme arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır. İkinci modelin regresyon analizi sonucuna göre yolsuzlukla mücadele, sivil haklar, insani gelişim ve politik istikrar değişkenleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Söz konusu değişkenlerden meydana gelecek artış ekonomik büyümeyi artırıcı etki meydana getirmektedir.

Bu sonuçlara göre hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadele, sivil haklar, politik istikrar, eğitim ve insani gelişim bakımından kaliteli kurumlara sahip ülkelerin ekonomik performanslarının daha yüksek olduğu, kaliteli kurumların olduğu ülkelerde girişimci ruhun teşvik edildiği, kurumsal kalitenin yenileşme, teknolojik değişim, ürün geliştirme gibi özellikler ile katma değer yaratarak ekonomik büyümeye katkı sağladıkları söylenebilir.

Tablo 7: Panel Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hatalar	İstatistik	Olasılık
MODEL I				
Sabit	4.23969	0.6503765	6.52	0.000
Ekonomik Özgürlük	-0.0057742	0.0048003	-1.20	0.248
Hukuk	0.5458577	0.0841518	6.49	0.000
Politik Haklar	0.0348489	0.0517035	0.67	0.511
Eğitim	7.035369	1.120561	6.28	0.000
R ² = 0.52	Olasılık>F=0.000	Grup = 55	Gözlem = 880	
MODEL II				
Sabit	1.230677	1.467298	-0.84	0.415
Yolsuzlukla Mücadele	0.1870364	0.0462805	4.04	0.001
Sivil Haklar	0.1225518	0.0412732	2.97	0.010
İnsani Gelişim	12.34935	1.683722	7.33	0.000
Politik İstikrar	0.1078779	0.0321278	3.36	0.004
R ² = 0.69	Olasılık>F = 0.0000	Grup = 55	Gözlem = 880	

4. Sonuç

Ekonomik büyümeyi sadece emek, sermaye, doğal kaynak ve teknoloji gibi faktörler etkilememekte aynı zamanda mülkiyet hakları, demokrasi, yolsuzlukla mücadele, hukukun üstünlüğü, politik haklar, sivil haklar, politik özgürlükler ve ekonomik özgürlükler gibi kurumsal faktörlerde etkilemektedir. Söz konusu kurumsal faktörlerde meydana gelecek olumlu gelişmeler öncelikle belirsizliğin azalmasına ve güven ortamının oluşmasına zemin hazırlayarak yatırımlar yoluyla ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyecektir.

Ekonomik büyüme üzerinde kurumsal faktörlerin etkili olup olmadığının incelendiği bu çalışmada Türkiye'nin de yer aldığı 55 ülkeye ait 2002-2017 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılarak panel veri analizi tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda çalışmada ekonomik büyümeyi temsilen kullanılan kişi başına düşen gelir bağımlı değişken iken kurumsal faktörleri temsilen kullanılan ekonomik özgürlük, hukukun üstünlüğü, yolsuzluk kontrolü, politik

istikrar, sivil haklar, politik haklar, insani gelişim endeksi ve eğitim endeksi bağımsız değişkenlerdir.

Çalışmada analiz için iki farklı model oluşturulmuştur. Birinci modelde kişi başına gelir bağımlı değişken ekonomik özgürlük, hukukun üstünlüğü, politik haklar ve eğitim değişkenleri bağımsız değişkenler olarak alınmıştır. Birinci modelin panel regresyon analizine göre hukukun üstünlüğü ve eğitim değişkenleri ile kişi başına gelir arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif ilişki bulunmakta iken ekonomik özgürlük ve politik haklar değişkenleri ile kişi başına gelir arasında istatistiki olarak anlamlı ilişki bulunmamıştır. Çalışmada kullanılan ikinci modelin bağımlı değişkeni kişi başına gelir bağımsız değişkenleri ise yolsuzlukla mücadele, sivil haklar, insani gelişim ve politik istikrar değişkenleridir. İkinci modelde kişi başına gelir ile tüm değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Çalışmadan elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde kurumsal yapı ile ekonomik büyüme arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Kurumsal yapıyı temsilen kullanılan sekiz kurumsal faktör değişkeninden altısı ile kişi başına gelir arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir. Bu bağlamda politika yapıcılar bir taraftan sivil haklar, insani gelişim ve eğitim olanaklarının iyileştirilmesine yönelik politikalar diğer taraftan politik istikrarın, hukukun üstünlüğünün ve yolsuzluğun engellenmesine yönelik politikalar geliştirmelidir. Bu politikaların uygulanması kurumsal kaliteyi artırarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler meydana getirecektir.

Kaynakça

- Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson, J. ve Thaicharoen, Y. (2003). *Institutional Causes, Macroeconomic Symptoms: Volatility, Crises and Growth*. National Bureau of Economic Research. Working Paper 9124.
- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. (2008). *The Role of Institutions in Growth and Development*. World Bank Working Paper No.10.
- Akçay, S. (2002). *Corruption and Economic Growth: A Cross-National Study*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. 57 (1), 1-13.
- Aktan, C.C. ve Vural, T. (2006). Kurallar ve Kurumların Sosyolojik Temelleri Üzerine Bir İnceleme: Terminoloji ve Tipoloji. *Kurallar, Kurumlar ve Düzen: Kurallar ve Kurumların Sosyolojik Temelleri* (ss.1-15). Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Araştırmalar Serisi No:1.
- Alesina, A., Özler, Ş., Roubini, N. ve Swagel, P. (1996). *Political Instability and Economic Growth*. *Journal of Economic Growth*. 1(2). 189-211.
- Alper, F. Ö. (2019). *Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri: Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye Örneği*. *Fiscoeconomia*, 3(1). 202-227.
- Artan, S. ve Hayaloğlu, P. (2013). *Ülkelerarası Büyüme Farklılıklarının Açıklanmasında Kurumsal Yapının Rolü: Panel Veri Analizi*. Eskişehir Üniversitesi Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi. 8(3). 31-54.
- Artan, S. ve Hayaloğlu, P. (2014). *Kurumsal Yapı Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*. *Sosyo Ekonomi*. (2). 347-366.
- Balcı, E. ve Özcan, S. (2019). *İnsani Gelişmişlik ve Büyüme Arasındaki İlişki: OIC Ülkeleri Üzerinde Bir Analiz*. *Sakarya İktisat Dergisi*. 8(3). 222-235.
- Bakırtaş, D. (2016). *Kurumlar, Vergi Kültürü ve Ekonomik Büyüme*. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi. 9(1). 67-87.
- Barro, R. (1994). *Democracy and Growth*. NBER Working Paper. No.4909.
- Barro, R. J. (1996). *Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study*. NBER Working Paper. No.5698.
- Driscoll, J.C. and Kray, A. C. (1998). *Consistent Covariance Matrix Estimation with Spatially Dependent Panel Data*. *The Review of Economics and Statistics*. 80(4). 549-560.

Carlsson, F. ve Lundström, S. (2001). *Economic Freedom and Growth: Decomposing the Effects*. *Public Choice*. 112. 335-344.

De Vanssay, X., ve Spindler, Z. A. (1994). *Freedom and Growth: Do Constitutions Matter?*. *Public Choice*, 78(3-4), 359-372.

Dawson, John W. (2003). *Causality in the Freedom-Growth Relationship*. *European Journal of Political Economy*. 19, 479-495.

Erdem, E. ve Çelik, B. (2019). *İnsani Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bazı Afrika Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama*. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9(17). 13-36.

Erkal, G., Akıncı, M. ve Yılmaz, Ö. (2014). *Yolsuzluk ve İktisadi Büyüme İlişkisi: OECD ve AB Ülkeleri Üzerine Panel Sınır Testi Analizi*. *Sayıştay Dergisi*. 25(92). 143-162.

Gökalp, F. ve Baldemir, E. (2006). *Kurumsal Yapı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*. *DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 8(1). 212-226.

Hwang J. ve Akdede, H. S. (2011). *The Influence of Governance on Public Sector Efficiency: A Cross-Country Analysis*. *The Social Science Journal*. 48(4). 735-738.

Islam, S., 1996. *Economic Freedom, Per Capita Income and Economic Growth*. *Applied Economics Letters*. Vol. 3(9). 595-597.

Karakurt, B. (2016). *Küresel Krizin Etkilerini Azaltmada Mali Yönetişimin Rolü: BRICS Ülkeleri Örneği*. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 12(2). 185-212.

Keefer. P. ve Knack. S. (1997). *Why Don't Poor Countries Catch up? A Cross-National Test of an Institutional Explanation*. *Economic Inquiry*, (35), 590-602.

Keyifli, N. (2019). *Yönetim Kalitesi ve Gelir Eşitsizliği: Seçilmiş Latin Amerika Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Çalışma*. *Vergi Sorunları Dergisi*. 375.

Mauro, Paolo, (1995). *Corruption And Growth*, *Quarterly Journal Of Economics*. 110(3). 681-712.

Mo, Pak Hung, (2001). *Corruption and Economic Growth*. *Journal of Comparative Economics*, 29. 66-79.

North, Douglas (2010). *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

Parlakyıldız, F. M. (2015). *Makro Ekonomik Ve Politik İstikrarsızlığın Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: Latin Amerika Örneği*. Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 19(2): 1-11.

Pesaran, M. H. (2007). *A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence*. *Journal of Applied Econometrics*. 22, 265-312.

Rodrik, D. (1999). *Where Did All the Growth Go? External Shocks, Social Conflict, and Growth Collapses*. *Journal of Economic Growth*, 4(4), 385-412.

Scully, G.W. (2002). *Economic Freedom, Government Policy and the Trade-Off between Equity and Economic Growth*. *Public Choice*. 113. 77-96.

Sofuoğlu, E., Kızılkaya, O. ve Ay, A. (2017). *Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Yeni Sanayileşmiş Ülkeler için Panel Veri Analizi*. *International Conference On Eurasian Economies*, 10-12 Temmuz 2017 İstanbul/ Turkey. 476-483.

Şanlısoy, S. ve Kök, R. (2010). *Politik istikrarsızlık-Ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği (1987- 2006)*. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 25(1). 101-125.

Ulubaşoğlu, M. A. ve Doucouliagos, C. (2004). *Institutions and Economic Growth: A Systems Approach*. *Econometric Society 2004, Australasian Meetings Paper No:63*. 1-33.

Yapraklı, S. (2008). *Kurumsal Yapının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Üst Orta Gelir Düzeyindeki Ülkeler Üzerine Bir Uygulama*. *Ege Akademik Bakış*. 8(1), 301-317.

Financial & Accounting Impact for Reduction of Foreign Products in Turkish Health Sector

Gulay Selvi Hanisoglu

gulayselvi@beykent.edu.tr

Beykent University

orcid.org/0000-0001-6174-2452

Cevdet Kızıl

cevdetkizil@yahoo.com

Istanbul Medeniyet University

orcid.org/0000-0003-0196-2386

Corresponding Author

Nedim Birinci

nedimhamit@gmail.com

Istanbul Provincial Directorate of Health

orcid.org/0000-0002-4483-0095

JEL Code: M41, H51

Received: 10.09.2019

Revised: 16.09.2019

Accepted: 30.11.2019

Available Online: 21.12.2019

To cite this document

Hanisoglu, S., Kızıl, C., & Birinci, N., (2019) Financial & Accounting Impact for Reduction of Foreign Products in Turkish Health Sector. Equinox, Journal of Economics, Business & Political Studies, 6 (3), 196-230

Abstract

In this study, public procurement in the Turkish health sector was examined in terms of procurement method and product origin, taking into consideration the public procurement legislation. The financial impact of reducing the purchase of foreign origin products was analyzed, and recommendations were made. For this purpose, data from the Ministry of Health's decision support systems were collected by selecting specific indicators from data banks. The data of public procurement vouchers belonging to the Ministry of Health in the province of İstanbul in 2017, were used in this research. Turkey Pharmaceuticals and Medical Devices Agency data banks and data banks in the Turkish Pharmacists' Association were used to identify the product origins. The findings of the study showed that the majority of public procurement in the health sector was purchased through an open procurement procedure. Besides, a significant portion of the procurement was made with direct procurement. It was also determined that most of the purchased products were of foreign origin.

Keywords: finance, accounting, health sector, public procurement auctions, foreign origin products

Türkiye Sağlık Sektöründe Yabancı Ürün Alımının Azaltılmasının Finansal ve Muhasebe Etkisi

Öz

Çalışmada Türkiye sağlık sektöründe kamu alımları ve kamu alım yöntemi ve alınan ürün menşei bakımından incelenmiştir. Yabancı menşeli ürün alımı azaltılmasının finansal etkisinin analizi yapılarak tavsiye ve önerilerde bulunulmuştur. Bu amaçla Sağlık Bakanlığı'nın karar destek sistemlerinden belirli göstergeler seçilerek veriler elde edilmiştir. Çalışmada Sağlık Bakanlığı'nın İstanbul'da 2017 yılında yapılan sağlıkta kamu satın alımlarının verileri kullanılmıştır. Elde edilen veriler derlenerek Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu veri bankalarında ve Türk Eczacıları Birliği veri bankasında ürün menşei ülke tespit çalışmaları yapılmıştır. Bulgular, sağlık sektöründe kamu alımlarının büyük çoğunluğunun açık ihale alım usulü ile yapıldığını ve önemli bir kısım alımın doğrudan temin ile yapıldığı göstermiştir. Ayrıca, alımı yapılan ürünlerin çok büyük kısmının yabancı menşeli olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: finans, muhasebe, sağlık sektörü, kamu alım ihaleleri, yabancı menşeli ürün

1. Giriş

Kamu ihaleleri hükümetlerin denetiminde belli alanlara destek verilebilecek politika aracıdır. Teknolojik gelişmelere ivme kazandırmak, küçük veya orta ölçekli firmaların payının arttırılması, yerli ürün veya yerli firma payının arttırılması gibi çok farklı alanlarda destekler kamu alım ihaleleri ile dolaylı olarak sağlanabilmektedir. Kanunların anlaşılmasına ve uygulanmasına ilişkin zorluklar ülkelerde bürokrasiyi ve verimsizliği arttırmaktadır. Uygulanması kolay, anlaşılabilir yasalar ise ülkelerin kalkınmalarına ivme kazandırmaktadır. Türkiye'deki kamu ihale yasasının temel amacı kamu alımlarını şeffaf ve sistematik bir yapıya kavuşturmaktadır. Yürürlüğe girdiği 22 Ocak 2002 tarihinden bu yana birçok ekleme ve değişiklik yapılan bir kamu ihale mevzuatı Türkiye'de yürürlükte. Anlaşılmasının ve uygulanmasının ise çok kolay olmadığını söylemek mümkündür.

Bu araştırma, Türkiye sağlık sektöründe kamu alımlarını ve kamu ihale mevzuatını ele alarak, alım yöntemi ve ürün menşei kapsamında analiz etmiştir. Yabancı menşeli ürün alımının düşürülmesinin finansal etkileri üzerinde durulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, sağlık sektöründe kamu alımlarının büyük bir bölümü açık ihale alım metodu ile gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda, alımlar çoğunlukla doğrudan temin ile yapılmaktadır. Ek olarak, araştırma sonuçlarına göre alımı yapılan ürünlerin çok büyük bir bölümü yabancı menşelidir. Sağlık sektöründe kamu ihalelerinde Türkiye menşeli ürün alımının payının yükseltilmesiyle yıllık bazda 35 milyon Amerika Birleşik Devletleri (ABD) doları kadar döviz çıkışının ve dış kaynak ihtiyacının elimine edileceği de araştırmanın sonuçları arasındadır.

Çalışmanın birinci bölümünde literatür taraması ele alınmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde ise kamu ihale mevzuatının tarihçesi konu edilmiştir. Bunu takiben, çalışmanın üçüncü kısmında kamu ihale mevzuatı ve sistemin güncel yapısı incelenmiştir. Dördüncü bölümde, Sağlık Bakanlığı'nın alım ihalelerinin analizine yer verilmiştir. Araştırmanın beşinci bölümünde ise sonuç ve öneriler üzerinde durulmuştur.

2.Literatür Taraması

Çiftçi ve Yılmaz, çalışmalarında Türkiye'deki kamu ihale süreçlerini uyumsuzluk kararları çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Araştırmada, Kamu İhale Kurumu 2012-2016 yılları arasında rekabet ilkesinin ihlali sebebiyle ihalenin iptaline verilen karara itiraz sonucunda şikâyet başvuruları mercek altına alınmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, Kamu İhale Kurumu tarafından iptal edilen ihaleler azalmaktadır. Ancak, iptaline karar verilen ihalelerin payı yükselmektedir. Rekabetin ihlal edilmesi hususunda ise bir takım idareler diğerlerine göre ön plana çıkmaktadır (Çiftçi ve Yılmaz, 2019).

Ağır ve Tıraş, yaptıkları araştırmada sağlık sektörünün ülkelerin gelişmiş düzeylerini belirleyen önemli etmenlerden biri olduğunu ifade etmişlerdir. Çalışmada, 2000-2016 yılları arasında Türkiye’de yapılan sağlık harcamaları çeşitleri ele alınmıştır. Toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının yükseldiği tespit edilmiştir. Bu harcamaların içerisinde ise büyük oranda hastane ve ilaç harcamaları yer almaktadır. Çalışmada aynı zamanda sağlık hizmetlerinin ve finansmanının kamulaştığı ifade edilmiştir (Ağır ve Tıraş, 2018).

Emek gerçekleştirdiği araştırmada, sağlık sektöründe kamu-özel işbirliği sözleşmelerini incelemiştir. Belirtilen yöntemle, 2017 yılının ilk yarısında 30.000 yataklı 20 tesisin ihalesinin hazırlandığı belirtilmiştir. Çalışmada, proje geliştirme sürecindeki fizibilitelerin kalitesi, ihale sürecinde rekabetlerin derecesi ve sözleşmelerin finansmana erişim kapasiteleri ele alınmıştır (Emek, 2017).

Erol ve Özdemir yürüttükleri araştırmada, Türkiye’de sağlık reformları ve harcamalarını değerlendirmişlerdir. Çalışmada, kamusal hizmetlerin reform süreçlerinin sağlık sektörünü de etkilediğinden söz edilmiştir. Aynı zamanda nüfus artışı, demografik değişimler, teknolojik gelişmeler ve halkın beklentilerinin de sağlık sektörünü yeniden şekillendirdiği ifade edilmiştir. Sağlık harcamalarında artışın gözlemlendiği, bununla birlikte maliyetleri kontrol edici önlemlerin de artık alındığı vurgulanmıştır. Türkiye’de de sağlık hizmetlerinin finansmanında çeşitli adımların atıldığının altı çizilmiştir (Erol ve Özdemir, 2014).

Atasever yaptığı çalışmada Türkiye’de sağlık harcamalarının analizi ve sağlık hizmetlerinin finansmanına ilişkin Cumhuriyet dönemi ve 2003 yılı öncesi dönemi inceledikten sonra 2003 yılında “Sağlıkta Dönüşüm Programı” uygulanmaya başlamasından itibaren yıllık olarak sağlık harcamalarını, sağlık politikalarının etkilerini ve sonuçlarını ve sağlık harcamalarının Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payını detaylı biçimde analiz etmiştir (Atasever, 2013).

Avcı ve Teyyara, yapmış oldukları çalışmada sağlık sektöründeki yolsuzluğa değinmişlerdir. Araştırmada sağlık sektöründeki belirsizliklerin, asimetrik bilginin ve çok sayıdaki aktörün yolsuzluklara ve usulsüzlüklere neden olduğu açıklanmıştır. Çalışmada teorik bir çerçevede sağlık sektörünün yapısı, hangi nedenlerle yolsuzluklara meyilli olduğu ve gözlemlenen yolsuzluk maliyetleri ele alınmıştır (Avcı ve Teyyare, 2012).

İlkorkor, çalışmasında kamu sektöründe de önem kazanan sunum yöntemlerinden biri olan ihale hususuna değinmiştir. Aynı zamanda, ihale yönteminin çeşitli perspektiflerden incelemesi gerçekleşmiş ve azami faydanın sağlanması için yapılması gerekenler tartışılmıştır. Araştırmada öncelikle ihale sisteminin çerçevesi çizilmiş, daha sonra ise Türk kamu sektöründe çeşitli uygulama örneklerine yer verilmiştir. İhale yönteminin kamu idareleri tarafından başarılı bir şekilde uygulanması için fayda-maliyet analizi, risk

analizi, ihale yönteminin ve amaçlarının belirlenmesi, doğru sözleşmeler imzalanması ve tedarikçinin performansının daimi olarak değerlendirilmesi gibi hususlara dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (İlkorkor, 2010).

Özgen, sağlık hizmetleri finansmanında cepten harcamalar konusunu incelemiştir. Cepten harcamaların bir takım olumlu yönlerine karşın, çeşitli birçok olumsuz yönünün de bulunduğu söz edilmiştir. Dolayısıyla, sağlık sektöründe cepten harcamaların ülkelerin önde gelen temel finansman problemlerinden biri olduğu anlatılmıştır. Çalışmada önce cepten harcamaların tanımına değinilmiş, daha sonra ise sağlık sektöründe cepten harcamaların etkilerine ve mücadele yöntemlerine odaklanılmıştır (Özgen, 2007).

Lian ve Laing, yürüttüğü araştırma sağlık hizmetlerinin satın alımını kamu sektörü ve özel sektör açısından karşılaştırmalı bir şekilde incelemiştir. Çalışmada, değişen politika ve mevzuatların kamu sektörü sağlık hizmetleri satın alımlarında belirleyici bir rol üstlendiği vurgulanmıştır. Özel sektör sağlık hizmetleri satın alımlarında ise birçok faktörün rol aldığı altı çizilmiştir. Araştırma metodolojisi olarak hem anket, hem de mülakat yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, özel sektör sağlık hizmetleri satın alım yöntemleri optimuma daha yakın ve iyi sonuçlar doğurmaktadır (Lian ve Laing, 2004).

3.Kamu İhale Mevzuatının Tarihçesi

Cumhuriyet döneminde kamu ihale mevzuatının sistematik bir yapıya bürünmesi 2490 sayılı “Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu” ile gerçekleşmiştir. Kanun 02.06.1934’te kabul edilmiştir (2490 Sayılı Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu, 1934) ve 01.01.1984 tarihine kadar elli yıl yürürlükte kalarak en uzun geçerlilik süresine sahip ihale kanunu olmuştur. 2490 sayılı “Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu”nun hazırlanmasında diğer ülkelerde bu konuda olan kanunlardan, özellikle Fransa’dan esinlendiği bilinmektedir (Demir, 2016). Diğer bir özelliği ise Kamu İhale Mevzuatı’nda ilk defa sağlık ile ilgili bir maddeye yer verilmesidir. Kamu sağlık sektörü alımlarının ihale kanununa tabi olmamasına rağmen, ihale kanununda alımlarla ilgili usulden söz edilmiştir. Satın alınacak ilaçların, cihazların, araçların ve hastane eşyasının Kızılay aracılığıyla ve Kızılay’ın stok rezervinden yapılacağı, bedelinin peşin veya gerekirse kredi yöntemiyle ödeneceği, maliyet fiyatıyla satın alınan gerçekleştirilmesi gerektiği hükmedilmiştir. Türkiye’de, dönemin ekonomik gerçekleri göz önünde bulundurularak ve yürütülen genel politikalar ile eş güdüm içinde olan, sosyal tarafı ağır basan bir düzenleme yapıldığı görülmektedir. Seksenli yılların başına dek geçerliliği bulunan “2490 Sayılı Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu”, yapılan tüm değişikliklere rağmen güncel ihtiyaçları karşılamaktan uzak kalmıştır ve yeni bir yasaya ihtiyaç duyulmuştur. Planlı kalkınma süreci bu ihtiyacı artırmıştır. Kanunun içerdiği katı hükümler ve formaliteler nedeniyle kamu ihtiyaçlarının karşılanmasında zaman kaybına

neden olması, ayrıca yasanın kamu ihtiyaçlarının karşılanmasında güçlüklerle sebep olması nedeniyle geçici ve istisnai yetkilerin alınmasına ve uygulanmasına sevk etmiştir (Devlet İhale Kanunu Tasarı Gerekçesi, 1981).

Sözü edilen sebeplerden dolayı “2886 sayılı Devlet İhale Kanunu”nun hazırlanıp yürürlüğe girmesi kaçınılmaz olmuştur ve bu kanun 08.09.1983 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından kabul edilmiştir. 10.09.1983 tarihli, 18161 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak, 01.01.1984 tarihinden itibaren yürürlükte olacağı kesinleşip duyurulmuştur (2886 Sayılı Devlet İhale Kanunu, 1983).

“2886 Sayılı Devlet İhale Kanunu” eskiyi onarma dışında farklı görüş ve anlayış ile tasarlanmıştır ve yeni bir sistem getirmiştir. Formaliteler kaldırılmıştır ve zaman kayıpları önlenmiştir. Uygulamada faydası bulunmayan, pratik olmayan hükümler çıkartılmıştır. Teminat hükümlerinde teminatların değiştirilmesi esas kabul edilmiştir ve rekabeti genişletmek ile isteklilere kolaylık sağlamak adına değişiklikler yapılmıştır. Bazı genel ve ortak ihtiyaçların bir elden ve ekonomik olarak sağlanması için düzenlemeler yapılmıştır. En ucuzun alınması esastan vazgeçilmiştir ve onun yerine harcama yetkilisine ve ihale komisyonlarına ihale yapıp yapmamakta ve en uygun bedeli tespit amacıyla tercih ve takdir hakkı tanınarak en iyisinin alınması esas tutulmuştur. İhale kararı verildikten sonra zam ve indirim tekliflerini dikkate alan madde kaldırılmıştır. İhalelerde işlem dosyası düzenlenmesi zorunluluğunu getiren madde ve işi erken bitirme piri konulmuştur (Devlet İhale Kanunu Tasarısı Raporu, 1981).

Kanunun üçüncü bölümünde yer alan 35. maddede beş ihale usulü belirlenmiştir. Bu usuller kapalı teklif usulü, belli istekliler arasında kapalı teklif usulü, açık teklif usulü, pazarlık usulü ve yarışma usulü olarak hüküm altına alınmıştır. İhalelerde kapalı teklif usulü temel ihale usulü olarak belirlenmiştir. Hastaların ihtiyaç duydukları ilaç ve gereçlerin doğrudan eczanedan alınmasına imkân tanınmıştır. Türk Ceza Kanunu’na atıfta bulunularak ceza sorumluluğu ve cezalar belirtilmiştir. Kanunun uygulanma süresi içinde zamanla kanuna tabi olmayan kuruluş sayısı ve kamu ihalelerine ilişkin yolsuzluk söylentilerinin yoğunluğu artmıştır. Şikâyetlerin bir kısmı partizanlık ve kayırmacılık yapılmasına yöneliktir. Diğerleri yüksek maliyetli ve verimsiz ihale süreçleri ile ilgilidir. Bir diğer bölümü de müteahhitler tarafından ihale süreçlerinin gizli anlaşmalar vasıtasıyla yönlendirilmesine yöneliktir (Büber, 2008).

2886 sayılı ihale kanunun güncel ihtiyaçları karşılamaktan uzak kalması ve uygulamada çıkan sorunların çözülmesinde yetersiz kalması, kamu kaynağı kullanan kurumların tamamını kapsamaması, Avrupa Birliği (AB) katılım sürecinde değişen ihtiyaçlar ve diğer uluslararası kurumların kamu alım düzenlemeleri ile eşgüdümlü olmaması, yeni bir kamu ihale yasa tasarısına gerekçe olarak gösterilmiştir. Dünya Bankası tarafından hazırlanan ve 1997 yılında Türkiye Cumhuriyeti hükümetine sunulan Türkiye ihale sistemine ilişkin raporun da etkisi ile Maliye Bakanlığı ile Bayındırlık ve İskân

Bakanlığı'nca 20.04.1999 tarihinde müştereken bir komisyon oluşturulup bir yıl içinde yeni bir ihale tasarısı taslağı ve gerekçesi hazırlanmıştır. Kamuoyunun ve sivil toplum örgütlerinin görüşünü almak için tasarı taslağı ve gerekçesi farklı grupların önerilerine sunulmuştur. Taslağın nihai şekli 21.01.2001 tarihinde kamuoyuna açıklanmıştır. Hazırlanan taslak 14.04.2001 tarihinde değerlendirilmek üzere Avrupa Birliği (AB) Genel Sekreterliği'ne gönderilmiştir. Komisyon ile Avrupa Birliği uzmanları müktesebat değerlendirme toplantıları gerçekleştirmişlerdir. Bunların sonucunda Avrupa Birliği'nin sözleşmelere yönelik direktifleri dikkate alınarak Kamu Sözleşmeler Tasarısı Taslağı hazırlanmıştır (Büber 2008). İlgili komisyonlardan geçtikten sonra 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu 04.01.2002 tarihinde (4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu, 2002) ve 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu tasarıları 05.01.2002 tarihinde (4735 Sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu, 2002) 01.01.2003'de yürürlüğe girmek üzere TBMM tarafından kabul edilip kanun niteliğini kazanmıştır.

4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu'nun tasarısı gerekçesinde belirtildiği gibi 2886 sayılı ihale kanununun kamu harcaması yapılmasını sağlayan alım, hizmet, yapım, kiralama ve taşıma işlerini kapsamaktadır. Aynı zamanda kamuya gelir sağlayan satım, kiraya verme, trampa ve mülkiyetin gayri ayni hak tesisi işlerini ele almaktadır. Farklı nitelikteki bu işlerin aynı kanunda düzenlenmesi uygulamada pek çok sorunun ortaya çıkmasında önde gelen neden olarak görülmektedir.

Ters yönde olan harcama ve gelir sağlama süreçlerinin kendilerine has özelliklerine uygun olarak ihtiyaçlara karşılık verecek şekilde ayrı kanunlarda düzenlenmesi gerekli görülmüştür. Türkiye'de dönemin siyasi gelişmeleri ve güncel ihtiyaçları göz önünde bulundurularak devletin ihale mevzuatının AB ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşların ihale mevzuatları ile eşgüdümlü hale getirilmesi gerekli görülmüştür. Bu nedenle kamu harcaması yapılmasını gerektiren mal veya hizmet alımları ile yapım işleri bu kanun kapsamına dahil edilmiştir. Diğer taraftan, aynı nedenle kamu ihaleleri sonucunda düzenlenen sözleşmeler ile ilgili hususlar için ayrı bir kanun hazırlanması uygun görülmüştür (4734 Sayılı Kamu İhale Kanununun Tasarısı Gerekçesi, 2001).

Bu tarihe kadar kamu alımları tek kanun ile düzenlenmekteyken, bundan sonra iki kanun kapsamında ele alınması öngörülmüştür. Yine aynı gerekçe ile dört çeşit ihale usulü öngörülmüştür. Bunlar açık ihale usulü, belli istekliler arasında ihale usulü, pazarlık usulü ve doğrudan temindir. Kanun yürürlüğe girdikten bir süre sonra yasada yerini korumakla beraber doğrudan temin bir ihale usulü olarak kabul görmemiştir. Kamu İhale Kanunu'nda yeni ilkelere yer verilmiştir. İhalelerde saydamlığın, rekabetin, eşit muamelenin, güvenilirliğin, gizliliğin, kamuoyu denetiminin, ihtiyaçların uygun şartlarla ve zamanında karşılanmasının ve kaynakların verimli kullanılmasının en geniş şekilde sağlanması hedeflenmiştir. Belli istekliler arasında ihale usulünün uygulandığı

ihalelerde ön yeterlik ilanı yapılması zorunluluğu getirilmesi öngörülmüştür. Böylelikle, bu ihale usulü kapsamının dar tutulması amaçlanmıştır. Pazarlık usulü ile yapılabilecek işler, uluslararası yasal düzenlemelere paralel bir şekilde iki aşamada gerçekleştirilerek, özelliği olan ve teknik şartların da görüldüğü, acil olarak yapılması gereken işlerle sınırlı tutulan bir yöntem olarak yeniden belirlenmiştir. İstisnai durumları öngörerek işin tabiatı gereği ilan yapılmaksızın ihtiyacın belirli bir istekliden karşılanmasının kaçınılmaz olduğu durumlar dikkate alınarak doğrudan temin usulüne yer verilmiştir.

Kamu İhale Mevzuatı'nda yapısal bir değişiklik öngörülmüştür ve Kamu İhale Kurumu (KİK) kurulmuştur. KİK'in teşkilat yapısı Kamu İhale Kurulu, Başkanlık ve hizmet birimlerinden oluşmaktadır. KİK'in görevleri arasında başta ihale mevzuatını hazırlamak ve uygulamayı yönlendirmek, ihalenin başından sözleşmenin imzalanmasına kadar olan süre içinde idarece yapılan işlemlerde mevzuata aykırılık bulunduğuna yönelik şikâyet ve itiraz sonucunda şikâyetleri incelemek ve sonuca bağlamak, eğitim verme görevi, ihalelerle ilgili istatistikler oluşturmak ve yayımlamak ve son olarak yasaklıların sicillerini tutmak olarak belirlenmiştir. İhalelerde tek bir komisyonun görev yapacağı, isteklilerden malî ve teknik tekliflerin aynı anda alınması öngörülmüştür (4734 Sayılı Kanun İle İlgili Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu, 2001).

Dikkat çekici bir özellik ise ihalesi yapılacak her iş için ödeneğin bulunma zorunluluğu getirilmiş olmasıdır. Bir başka ifadeyle, ödeneği bulunmayan iş için ihaleye çıkılması önlenmiştir. Ayrıca, birden fazla yılı kapsayan işlerde başlangıç yılı için proje maliyetinin % 10'u oranında ödeneğinin ayrılması ve daha sonraki yıllar için planlanmış olan ödenek dilimlerinin azaltılmaması öngörülmüştür. Yapım işlerinde ihaleye çıkabilmek için istisnalar, doğal afetler veya arazi ve zemin etüdü gerektirmeyenler hariç uygulama projeleri yapılması zorunluluğu getirilmiştir. AB ihale düzenlemelerinde ilan süreleri de dikkate alınarak, eşik değerlere ve ihale usullerine göre farklı ilan süreleri öngörülmüştür. Önemli bir uygulama, gelişen teknolojilerinden faydalanmak üzere bilgi işlem ağı veya internet vasıtasıyla ilana da imkân tanınmış olmasıdır. Ayrıca sadece ihale öncesi değil, ihale sonrası yapılan ihalelerin sonuçlarının ilan edilmesi öngörülmüştür. 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu 01.01.2003'te yürürlüğe girdiği tarihten bu yana birçok değişiklik yapılmıştır. 09.07.2018 tarihten itibaren kanun yetmiş madde, on bir ek madde, yirmi geçici madde ve "04.01.2002 tarihli ve 4734 sayılı kanuna işlenemeyen hükümler" kapsamında verilen üç adet maddeden oluşmaktadır.

4.Kamu İhale Mevzuatı ve Sistemin Güncel Yapısı

Türkiye'de Kamu İhale Mevzuatı oldukça geniş kapsamlıdır. Kamu ihale kanunları, Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK), kamu ihale yönetmelikleri ve mahkeme kararları, Borçlar Kanunu ve Türk Ceza Kanunu bu kapsama dahildir. Alanı düzenleyen kanunların ve bu kanunlarla ilgili ikincil mevzuatın

oldukça geniş olduğu görülmektedir. Günümüzde kamu ihalelerini doğrudan doğruya düzenleyen üç kanun yürürlüktedir. Bunlar 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ve 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu'dur.

Tesis edilen yeni sistemle; devlet açısından gelir ve gider bazlı bir ayırım yapıldığı görülmektedir. Gelir kazandırıcı ihaleler ile gider yaptırıcı ihaleler iki farklı kanuna tabi tutulmuştur. Gelir sağlayan ihale işlemlerinde Devlet İhale Kanunu'na tabi olarak işlem tesis edileceği belirtilmiştir. Diğer taraftan idarenin harcamada bulunduğu ihalelerin ise Kamu İhale Kanunu'na tabi olacağı hüküm altına alınmıştır. Devlet İhale Kanunu çerçevesinde yürütülecek olanlar ve idareye gelir getirici işlemler; esasen mülkiyeti gayri ayni hak tesisi, satış, trampa ve bir devlet malının kiraya verilmesi işlemlerini kapsamaktadır (Doğanyığıt, 2016). Yapılan ihaleleri sözleşmeye bağlama zorunluğu getirilmiştir ve kamu alımları mevzuatını uluslararası ihale mevzuatı ile paralel hale getirme amacıyla sözleşmeler için başlı başına ayrı bir yasa çıkartılmıştır. 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu ile sözleşmelerin düzenlenmesi ve uygulanması ile ilgili esas ve usuller belirlenmiştir. Güncel olan Kamu İhale Mevzuatı içinde KHK'lar ve yönetmelikler önemli yer tutmaktadır. Yönetmelikler ise düzenledikleri ihale sürecine göre 5 başlık altında toplanmışlardır:

- İhale Uygulama Yönetmelikleri
- Muayene ve Kabul Yönetmelikleri
- İhalelere Yönelik Başvurular Hakkında Yönetmelik
- Proje Tasarım, Planlama ve Sanat Eserleri Yarışmaları Yönetmeliği
- 4734 sayılı kamu ihale kanununun 3'üncü maddesinin (e) bendine göre yapılacak alımlarda uygulanacak usul ve esaslara ilişkin yönetmelik

İhale uygulama yönetmenlikleri başlığı altında da 6 adet farklı yönetmenlik mevcuttur:

- Elektronik İhale Uygulama Yönetmeliği
- Yapım İşleri İhaleleri Uygulama Yönetmeliği
- Mal Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliği
- Hizmet Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliği
- Danışmanlık Hizmet Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliği
- Çerçeve Anlaşma İhaleleri Uygulama Yönetmeliği

Muayene ve kabul yönetmelikleri başlığı altında da aşağıda yer alan yönetmelikler bulunmaktadır:

- Yapım İşleri Muayene ve Kabul Yönetmeliği
- Mal Alımları Denetim Muayene ve Kabul İşlemlerine Dair Yönetmelik
- Hizmet Alımları Muayene ve Kabul Yönetmeliği
- Danışmanlık Hizmet Alımları Muayene ve Kabul Yönetmeliği

Görüldüğü üzere kamu ihale sürecindeki işlemlerin her safhası oldukça ayrıntılı bir şekilde, ayrı ayrı yönetmenliklerle yöntemi, uygulanacak usul ve esasları açısından düzenlenmiştir. Bu yönetmenlikler ihtiyaçlara göre Kamu İhale Kurumu tarafından güncellenmektedir ve Resmî Gazete’de yayımlandıktan sonra yürürlüğe girmektedir. Tebliğlerin, Kamu İhale Mevzuatı (KİM) uygulamasında karşılaşılan tereddütlere açıklık getirilmesi ve bu hususlarda uyulması gerekli esasların belirlenmesi amacını gütmekte olduğu görülmektedir. Kamu İhale Mevzuatı’nı doğrudan ilgilendiren konular 6 adet tebliğ altında toplanmıştır:

- Kamu İhale Genel Tebliği
- Kamu İhale Tebliği (Parasal Değerler)
- Elektronik Kamu Alımları Platformu’nun (EKAP) Kullanılmasına İlişkin 1 no.lu Tebliğ
- İlave Fiyat Farkı Esaslarının Uygulanmasına İlişkin Tebliğ
- Yapım İşlerinde Benzer İş Grupları Tebliği
- İhalelere Yönelik Başvurular Hakkında Tebliğ

Tebliğler de, yönetmenliklerde olduğu gibi güncel ihtiyaçlara göre KİK tarafından güncellenmektedir ve Resmî Gazete’de yayımlandıktan sonra yürürlüğe girmektedir. Tebliğlerin yürütmesi KİK Başkanı’nın görev kapsamındadır. Her tebliğin değişiklikler işlenmiş hallerini, KİK web sitesinde mevzuat sayfasında KİK Tebliği başlığı altında güncel olarak görüntülemek mümkündür. Burada belirtmek gerekir ki, tebliğler kurumun görüşünü belirten idari bir işlem olarak kabul edilmektedir (Gözler, 2015). Bu nedenle ihale sürecinde görev alan kişilerin karar alırken ve kararlarını gerekçelendirilirken sadece tebliğlere göre değil, yönetmenlik ve kanun gibi Anayasa’da belirtilmiş ve normlar hiyerarşisinde daha yüksekte yer alan hukuk normlarına göre değerlendirme yapmalarının uygun olacağı düşünülmektedir.

Kurulan yeni ihale sisteminde en önemli değişikliklerden biri olan yapısal değişiklik olarak nitelendirdiğimiz değişiklik, Kamu İhale Kurumu’nun kurulması olmuştur. Kamu İhale Kurumu’nun kuruluş amacı; ihalenin başından sözleşmenin imzalanmasına kadar olan süre içinde, idarece yapılan işlemlerde mevzuata aykırılık bulunduğuna yönelik şikâyetleri incelemek ve sonuca bağlamak, ihale mevzuatını hazırlamak ve uygulamayı yönlendirmek, eğitim verme görevi, ihalelerle ilgili istatistikler oluşturmak ile yayınlamak ve son

olarak yasaklıların sicillerini tutmak olarak belirtilmiştir. Kuruma görevini yerine getirebilmesi için mahkemelerin yetkilerine benzer yetkiler verilmiş olması dikkat çekmektedir. Resmi ve özel bütün kurum, kuruluş ve kişilerden belge, bilgi ve görüş istenebileceği belirtilmiştir ve istenenlerin belirtilen süre içinde verilmesi zorunluğu getirilmiştir.

Kamu İhale Kanunu kapsamında yapılan ihalelerin sürecine dahil olan tarafların, bu sürece ilişkin işlemleri internet üzerinden gerçekleştirebilecekleri elektronik ortam veya platform olarak EKAP kullanılmaktadır. Bu kanun kapsamında yapılan ihalelerde; ilan, ihale dokümanının hazırlanması ve verilmesi, katılım ve yeterliliğe ilişkin belgelerin sunulması, tekliflerin hazırlanması, sunulması, değerlendirilmesi, ihalenin karara bağlanması ve onaylanması, kesinleşen ihale kararlarının bildirilmesi ve sözleşmenin imzalanması gibi ihale süreciyle ilgili aşamalar ile her türlü bildirimler kısmen veya tamamen, EKAP aracıyla gerçekleştirilebilmektedir (4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu, 2002). İhalelere ilişkin dokümanların EKAP üzerinden hazırlanması zorunludur ve ihale ilanlarının EKAP'ta yayımlanması zorunlu kılınmıştır. EKAP'ın sunduğu imkanlarla hataların en aza indirilmesi, gereksiz kâğıt kullanımının önüne geçilmesi, süreçlerin özellikle tebligat işlemlerinde kısaltılması ve daha işlevsel olması ile rekabet ortamının genişlemesi mümkündür. Bunlar EKAP'ın olumlu yönleridir. Diğer taraftan, tüm elektronik sistemlerde olduğu gibi burada da siber saldırı riski ve buna bağlı olarak sistemin etkilenmesi ile analog kuşağına ait insanların platform üzerinden işlem yapmakta zorlanmaları EKAP'ın olumsuz yönleri olarak gösterilmektedir. Teknolojinin her alanda hayatımıza girmesinin bir örneği olan EKAP'ın uygulaması, gelecek senelerde çok daha yaygın hale gelecek ve diğer kurumların teknolojik uygulamalarına örnek teşkil edecek niteliklere sahip olacaktır (Köse, 2017).

5. Sağlık Bakanlığı Alım İhalelerinin Analizi

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD) üye ülkelerinde sağlık hizmetlerine ayrılan tutar 2017 yılında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYH) % 8,9'udur. OECD ülkeleri içinde GSYH'nin % 17,2'ni ayırarak en yüksek orana sahip ülke olan ABD'dir. İsviçre ve Fransa % 12,3 ile ikinci sırada yer almaktalar. Türkiye, Meksika ile beraber listenin sonunda yer almaktadır. Kişi başı sağlık harcamalarına bakıldığında, 2017 yılında sağlık harcamalarının OECD genelinde ortalama olarak 4.003 ABD doları olduğu görülmektedir. ABD'de sağlık harcamaları 2017'de ilk kez 10.000 Amerikan dolarının üzerine çıkarak, 10.209 Amerikan dolarına ulaşmıştır. Kişi başına yapılan sağlık harcamalarının İsviçre'de 8.009 Amerikan doları, Lüksemburg'da 7.049 Amerikan doları ve Norveç'te 6.351 Amerikan doları olduğu görülmektedir. (OECD Health Statistics, 2018). Türkiye'de 2017 yılında sağlık hizmetlerine ayrılan tutar 140.647 milyon

TL olup, bu GSYH'nin %4,5'ine karşılık gelmektedir. Bu tutarın içerisinde kamu harcamaları 109.744 milyon TL'dir. Genel devlet sağlık harcamasının toplam sağlık harcaması içindeki payı ise %78 olarak gerçekleşmiştir. Kişi başı sağlık harcaması Türkiye'de 2017 yılında 480 Amerikan doları olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2018). Türkiye'de sağlık hizmetlerine ayrılan tutarın, OECD ülkelerinin ortalaması ile karşılaştırıldığında oldukça düşük olduğu görülmektedir. OECD ülkelerinde ortalama GSYH'nin %8,9'unu sağlık hizmetlerine ayrılan tutar oluştururken, Türkiye'de bu oran yarı yarıyadır ve %4,5 civarındadır. Kişi başına yapılan harcamalar ele alındığında, 2017 yılında sağlık harcamalarının OECD genelinde ortalama olarak 4.003 ABD doları olmasına karşın Türkiye'de bu harcamalar 480 Amerikan doları olarak hesaplanmıştır. 2017 yılında Türkiye'de 109.744 milyon TL kamu kaynağı kullanılmıştır. Bu önemli miktarda kamu kaynağının hangi satın alma usul ve yöntemlerle yapıldığı ve gerçekleşen alımlarda ne oranda Türkiye menşeli ve ne oranda yabancı menşeli ürünler satın alındığı önem arz etmektedir.

Türkiye'de 4734 sayılı kanun kapsamında ihale yapan en üst idarelerin iş başlangıcı 2017 yılı olan kamu alımları Tablo 1'de yer almaktadır. Sağlık Bakanlığı alımları toplam kamu alımlarının %5,49'unu oluşturmaktadır.

Tablo 1: İhaleyi Gerçekleştiren En Üst İdareye Göre Kamu Alımlarının KDV Hariç 2017 Yılı Tutarları

4734 Sayılı Kamu İhale Kanununda Belirtilen Alım Usulleri Kapsamı	Tüm İdareler (TL)	Sağlık Bakanlığı (TL)	Sağlık Bakanlığı'nın Oranı %
Kanununda Belirtilen İhale Usulleri kapsamında	210.299.779.000	12.263.365.000	5,83
Doğrudan Temin	3.286.233.000	523.252.000	15,92
İstisna	19.304.274.000	5.646.000	0,03
Toplam	232.890.286.000	12.792.263.000	5,49

Sağlık Bakanlığı'nın doğrudan temin alım tutarı 523 milyon TL'den fazla olup, tüm doğrudan teminlerinin yaklaşık %16'sını oluşturmaktadır. Bu oran doğrudan temin yöntemi için oldukça yüksektir. Kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli şekilde elde edilmesi ve kullanılması, hesap verebilirlik ve malî saydamlığı sağlamak ile tüm malî işlemlerin muhasebeleştirilmesi, raporlanması ve bunlara benzer diğer mali konular 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu kanununun 44'üncü maddesine istinaden Taşınır Mal Yönetmeliği çıkartılmıştır. Yönetmelik

ekindeki Taşınır Kod Listesi A-Tüketim Malzemeleri ve B-Dayanıklı Taşınırlar bölümlerinden oluşmaktadır. Taşınır kod listesi genel tebliğinde “Kapsamdaki kamu idareleri, mülkiyetlerinde bulundurdukları taşınırları, Taşınır Kod Listesi’nde yapılan sınıflandırmalarda belirtilen düzeylerin altına düzey açmak suretiyle istedikleri ayrıntı düzeyinde takip edebileceklerdir” ifadesine yer verilerek kamu idarelerince taşınır kod listesinin ihtiyaçlar doğrultusunda belirlenebilmesine imkân tanınmıştır. Bu nedenle Sağlık Bakanlığı’nın belirlediği taşınır kod listesi kendine özeldir ve ihtiyaçlara göre değişiklik yapılmaktadır. Sağlık Bakanlığı’nın belirlediği taşınır kod listesinde 20.000’den fazla taşınır kodu ve malzeme tanımı mevcuttur.

Çalışmanın yapıldığı taşınır kodu ve malzeme tanımlarının, yaklaşık kod sayısı ve dağılım yüzdesi aşağıdaki tabloda muhasebe hesap planına uyumlu bir şekilde yer almaktadır.

Tablo 2: Üzerinde Çalışma Yapılmış Olan Taşınır Kodlar Listesi

Taşınır Kodu	Malzeme Tanımı	Yaklaşık Malzeme Kod Sayısı	Dağılım Yüzdesi %	Toplam Dağılım %
150-03-01	İlaçlar ve Farmakolojik Ürünler	10.805	53	
150-03-03	Medikal Malzemeler	3.168	16	
150-03-04	Laboratuvar Malzemeleri	369	2	
253	Tesis, Makine ve Cihazlar	2.082	10	87
255	Demirbaşlar Grubu	1.128	6	
Diğer	Diğer	2.650	13	13
Genel Toplam		20.202	100	100

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı (2018). Taşınır Alt Düzey Detay Kodlarının Listesi. T.C. Sağlık Bakanlığı Websitesi, <https://www.saglik.gov.tr/TR,140/tasinir-alt-duzey-detay-kodlarinin-listesi.html> (Erişim Tarihi: 23.11.2018).

Tablo 2’de de görüldüğü gibi Sağlık Bakanlığı’nın onayladığı alt düzey taşınır kod listesi 20.000’den fazla kod içermektedir. Seçilerek üzerinde çalışma yapılan malzemelerin taşınır kod sayısı ise 17.500’den fazladır ve alt düzey taşınır kod sayılarının % 87’sini oluşturmaktadır. Çalışma dışı tutulan malzeme tanımlarının taşınır kod sayıları, yaklaşık 2.600’dür ve alt düzey taşınır kod sayısının sadece %13’ünü oluşturmaktadır. İlaçlar ve farmakolojik ürünler, yaklaşık 10.800 malzeme taşınır kod sayısı ile taşınır kod sayılarının % 53’ünü oluşturmaktadır. Tek başına ilaçlar ve farmakolojik ürünler çeşidinin, diğer tüm

malzeme tanımlarının çeşidinden daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. En az malzeme taşınır kod sayısı laboratuvar malzemelerinde olup, 369 kod sayısı ile sadece % 2'sini oluşturmaktadır. Çalışmamız, ürün çeşidi bakımından oldukça kapsamlıdır. İlaçlar ve farmakolojik ürünler, medikal malzemeler ve laboratuvar malzemeleri, tesis, makine ve cihazlar ile demirbaşlar grubunun yüzde % 87'sini kapsamaktadır.

Malzeme Kaynak Yönetim Sistemi (MKYS), Sağlık Bakanlığı'na bağlı tüm kurumların malzeme takibinin yapıldığı sistemdir. MKYS ile tüm kurumların depolarındaki taşınırlar, fiyatlar ve ihtiyaç fazlası malzemeler izlenebilmektedir. MKYS'nin Hastane Bilgi Sistemleri (HBS) ile de entegrasyonu vardır. Tek düzen muhasebe sistemi verileri günlük olarak MKYS'ye aktarılmaktadır. Aktif olarak 2008 yılından itibaren MKYS, Sağlık Bakanlığı'nda kullanılmaktadır. MKYS fiyat sorgulama modülünü kullanarak herhangi bir sağlık kurumunun ilaçlar ve farmakolojik ürünler, medikal malzemeler, laboratuvar malzemeleri, tesis, makine ve cihazlar, demirbaşlar grubu, akar yakıt tüketimi, kırtasiye vb. taşınırlarının kimden ne zaman, ne miktarda ve hangi yöntemle satın alındığıyla ilgili detaylandırılmış ve konsolide edilmiş raporlara ulaşılması mümkündür. Bu çalışmada üst kurum adı Sağlık Bakanlığı, il İstanbul seçilerek ilaçlar ve farmakolojik ürünler, medikal malzemeler, laboratuvar malzemeleri, tesis, makine ve cihazlar ile demirbaşlar grubu için MKYS fiyat sorgulama modülü raporlarından yararlanılmıştır.

- Değer Analizi
- Konsolide Satın Alım Yöntem ve Satın Alım Değer Analizi

Tablo 3: Konsolide MKYS Satın Alım Yöntemi Fiyat Sorgulama Kriterleri

Arama Filtreleri	Seçilen Ayarlar
Üst Kurum Adı:	Sağlık Bakanlığı
İli:	İstanbul
Makbuz Tarihi:	Arasında 01/01/2017- 18/08/2018
İhale Tarihi:	Arasında 01/01/2017- 31/12/2017
* Taşınır Kodu	150-03-01; 150-03-03; 150-03-04; 253, 255
Tedarik Türü	SATINALMA

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı (2018). Karar Destek Sistemi MKYS. <https://iszekasi.saglik.gov.tr/analytics/saw.dll?Dashboard> (Erişim Tarihi: 25.11.2018).

Konsolide ürünlerin taşınır kod listesinde taşınır kodları: 150-03-01; 150-03-03; 150-03-04; 253 ve 255'den oluşmaktadır. Bilindiği üzere muhasebe hesap

planında 150 İlk Madde ve Malzemeler, 253 Tesis, Makine ve Cihazlar, 255 ise Demirbaşlar hesabının kodlarıdır. Tablo 3’de konsolide ürünlerin MKYS fiyat sorgulama kriterleri verilmiştir.

Tablo 3’de belirtilen ölçütlerle 25 Kasım 2018 tarihinde MKYS fiyat sorgulamaları yapılarak veriler elde edilmiştir. Tabloda belirtilen beş grubun taşınır kodu aynı anda sorgulandığında, ürün veri kapsamının çok geniş olması nedeniyle karar destek programı uzun zaman işlem yapma sonucunda rapor oluşturamayıp zaman aşımı söz konusu olmaktadır ve sonuca ulaşamamaktadır.

Bu nedenle, Tablo 3’de belirtilen göstergelerde sorgulama yapılırken her taşınır kodun sorgulanması ayrı ayrı yapılmıştır ve elde edilen veriler daha sonra yazarlar tarafından konsolide edilmiştir.

Tablo 4: Konsolide Satın Alım Yöntemi, Tutarları ve Dağılım Yüzdesi

Alım Yöntemi	KDV Hariç Toplam Tutar (TL)	Dağılım Yüzdesi %
Madde 19 (Açık ihale usulü)	689.925.065	77,4
Madde 22-f (Doğrudan Temin)	99.839.591	11,2
Madde 21-b (Pazarlık usulü)	44.279.566	5,0
Madde 22-d (Doğrudan Temin)	35.602.800	4,0
Diğer	13.512.114	1,5
Madde 22-b (Doğrudan Temin)	7.667.449	0,9
Genel Toplam	890.826.585	100,0

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı (2018). Karar Destek Sistemi MKYS. <https://is-zekasi.saglik.gov.tr/analytics/saw.dll?Dashboard> (Erişim Tarihi: 25.11.2018).

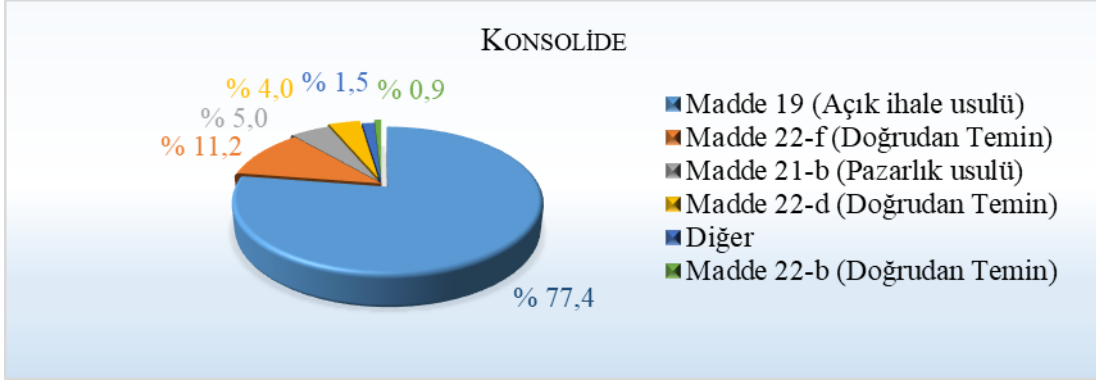
Tablo 4’de görüldüğü gibi, konsolide ürünlerin satın alımı en fazla, madde 19’a belirtilen açık ihale usulü ile yapılmış olup, Katma Değer Vergisi (KDV) hariç toplam tutar yaklaşık 690 milyon TL’dir. Tutar bazında açık ihale usulü ile satın alım, tüm satın alımların % 77’den fazlasını oluşturmuştur.

Konsolide ürünlerin içerisinde en az satın alım, madde 22-b doğrudan temin satın alım yöntemleriyle yapılmış olup, toplam tutarı yaklaşık 8 milyon TL’dir ve tüm satın alımların % 0,9’unu oluşturmuştur. İkinci sırada en fazla alım, madde 22-f doğrudan temin “hasta başı” ile alımdır. “Hasta başı” alım yaklaşık 100 milyon TL olup, tüm satın alımların % 11’den fazlasını oluşturmuştur. Madde 22-f, 22-d ve 22-b doğrudan temin yöntemleriyle oldukça fazla alım yapılmıştır. Doğrudan temin usulü ile alımların toplam tutarı 143 milyon TL’den fazla olup, tüm satın alımların %16’dan fazlasını oluşturmaktadır. Madde 21-b pazarlık

usulünde alımlar 44 milyon TL'den fazla olup, tüm satın alımların % 5'ini oluşturmaktadır.

Şekil 1: Konsolide Tutar Bazlı Satın Alım Yöntem Dağılımı

Konsolide ürünlerin satın alım yöntem dağılımı Şekil 1'de verilmiştir. Konsolide ürünlerin satın alım yöntemlerinin, madde 19 açık ihale usulü, madde 22-f, -d ve -b doğrudan temin alımları ve madde 21-b pazarlık usulleriyle yapıldığı görülmektedir. Bu alımların toplamı, tüm satın alımların % 99'unu oluşturmaktadır. Diğer alımlara % 1'lik çok küçük bir pay düşmektedir. Görüldüğü gibi, madde 19 açık ihale satın alım usulü oranı %77 olup, pasta grafiğinde büyük bir payı oluşturmaktadır. Açık ihale usulü ve belli istekliler arasında ihale usulü 4734 no.lu kanunun "Temel İlkeler" 5. maddesinde temel ihale usulleri olarak kabul edilmiştir. Açık ihale usulü gerek ilan yapılmasının zorunlu olması, gerekse katılıma açık tutulma zorunluluğu nedeniyle rekabetin oluşması için en iyi şartları sağlamaktadır. Bu durumda konsolide ürünlerin satın alımında madde 19 açık ihale usulü % 77 oranla, satın alım usulü bakımından rekabetin sağlanabilmesi için gerekli şartları oluşturmaktadır.

Dikkat çeken diğer bir husus, konsolide ürünlerin satın alım yöntemlerinin içerisinde doğrudan teminlerin %16'lık bir oranla oldukça yüksek olmasıdır. Doğrudan teminlerin içinde madde 22-f doğrudan teminin payı en fazla olup, % 11 orana sahiptir. Madde 22-f'nin hangi ihtiyaçların temininde kullanılacağı kanunda şu şekilde belirtilmiştir: "Özelliğinden ve belli süre içinde kullanılma zorunluluğundan dolayı stoklanması ekonomik olmayan veya acil durumlarda kullanılacak olan ilaç, aşı, serum, anti-serum, kan ve kan ürünleri ile ortez, protez gibi uygulama esnasında hastaya göre belirlenebilen ve hastaya özgü tıbbî sarf malzemeleri, test ve tetkik sarf malzemeleri alımları" (4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu, 2002). Kanunda belirtilen özellikler nedeniyle, bu temine "hasta başı" doğrudan temin denilmektedir. Madde 22-d doğrudan temin, Büyükşehir Belediyesi sınırları dahilinde bulunan idarelerin 58.555 TL'yi (01.02.2017 - 31.01.2018 dönemini kapsamaktadır) aşmayan ihtiyaçlarına ilişkin

alımlar için kullanmakta olup, % 4 orana sahiptir. Madde 22-b doğrudan temin ise sadece gerçek veya tüzel tek kişi ile ilgili özel bir hakka sahip olan ihtiyaçların temininde kullanılmakta olup, % 1 orana sahiptir.

Doğrudan temin usullerinin alım üst sınırı mevzuatta belirlenirken (58.555 TL), 22-f de alım sınırı belirtilmemiştir. Mali yıl içinde sağlık kurumlarının tüm alımlarının ancak %10'nunun doğrudan temin ile alınabileceği Kamu İhale Genel Tebliği'nde belirtilmiştir. Yasa koyucu bu düzenlemeyle doğrudan temine sınır getirerek, temel ihale usullerini teşvik etmiştir. Aynı zamanda 22-f "hasta başı" doğrudan temin satın alım üst sınırı koymayarak, muhtemel hasta mağduriyetlerinin önüne geçmiştir. Hasta başı doğrudan teminin 22-f oranının yüksek olması, sağlık hizmetlerinin büyük ölçüde öngörülemez ve ertelenemez özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bununla beraber doğru ihtiyaç tespiti, isabetli ve etkin stok yönetimi ve en önemlisi iyi planlama ile bu oranın büyük ölçüde düşürülmesi mümkündür.

Madde 21-b pazarlık usulü ile yaptırılacak işlerin belirlenmesi sırasında, işlerin özelliği ve ivedilik gibi kriterleri esas alınmış olup, kanunda tanımlanması şu şekilde yapılmıştır: "Doğal afetler, salgın hastalıklar, can veya mal kaybı tehlikesi gibi ani ve beklenmeyen veya yapım tekniği açısından özellik arz eden veya yapı veya can ve mal güvenliğinin sağlanması açısından ivedilikle yapılması gerekliliği idarece belirlenen hallerde veyahut idare tarafından önceden öngörülemeyen olayların ortaya çıkması üzerine ihalenin ivedi olarak yapılmasının zorunlu olması" (4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu, 2002). Bu madde kapsamında alımların oranı %5 olup, makul bir seviyede olduğu görülmektedir.

- Konsolide Grubu Menşei Analizi

Konsolide ürünlerin menşei analizinde, satın alınan ürünlerin ne oranda Türkiye menşeli ve ne oranda yabancı menşeli olduğunu tespit etmek için öncelikle hangi konsolide ürünlerinin, ne kadar satın alındığı tespit edilmiştir. Bu tespit çalışmaları sırasında satın alım usullerinden %77 ile en fazla satın alım yapılan ve rekabet koşullarının oluşmasını sağladığı en iyi alım yöntemi olan madde 19 açık ihale usulü ile alım yapılan malzemeler seçilmiştir. Menşei analizin sadece madde 19 açık ihale usulü ile yapılan alımlarla sınırlı tutulması ile, konsolide ürünlerinin daha sonraki menşei tespit çalışmalarında elde edilen sonuçların üzerinde rekabet dışı etkenlerin etkisinin asgari seviyede tutulmasının sağlanması amaçlanmıştır. Böylece rekabet koşullarının sağlanamadığı durumlarda oluşabilecek dış etkenlerin sonucu etkilemesi engellenmiştir.

Tablo 5'de belirtilen ölçütlerle 18 Ağustos 2018 tarihinde MKYS fiyat sorgulamaları yapılarak veriler elde edilmiştir. Elde edilen verilerden konsolide ürünlerin kalem bazında barkodu, alım miktarı ve KDV hariç tutarı tespit edilmiştir. Ürünlerin barkodu üzerinden gidilerek, her barkod için ÜTS ve TİTUBB veri bankalarında araştırma yapılarak ürünün menşei tespit çalışması yapılmıştır. Çalışmanın sonuçları Tablo 4'e yansıtılmıştır.

Tablo 5: Konsolide MKYS Açık İhale Usulü Fiyat Sorgulama Kriterleri

Arama Filtreleri	Seçilen Ayarlar
Üst Kurum Adı:	Sağlık Bakanlığı
İli:	İstanbul
Makbuz Tarihi:	Arasında 01/01/2017- 18/08/2018
İhale Tarihi:	Arasında 01/01/2017- 31/12/2017
* Taşınır Kodu (Konsolide)	150-03-01; 150-03-03; 150-03-04; 253; 255;
Alım Yöntemi	Madde 19 (Açık ihale usulü)
Tedarik Türü	SATINALMA

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı (2018). Karar Destek Sistemi MKYS. <https://iszekasi.saglik.gov.tr/analytics/saw.dll?Dashboard> (Erişim Tarihi: 18.08.2018).

Tablo 5’de belirtilen ölçütlerle 18 Ağustos 2018 tarihinde MKYS fiyat sorgulamaları yapılarak veriler elde edilmiştir. Tabloda belirtilen beş grubun taşınır kodu aynı anda sorgulandığında, ürün veri kapsamının çok geniş olması nedeniyle karar destek programı uzun zaman işlem yaparak rapor oluşturamayarak zaman aşımına uğramaktadır ve sonuç vermemektedir. Bu nedenle Tablo 5’de belirtilen göstergelerde sorgulama yapılırken her taşınır kodun sorgulanması ayrı ayrı yapılmıştır ve elde edilen veriler daha sonra yazarlar tarafından konsolide edilmiştir. Elde edilen verilerden konsolide ürünlerin kalem bazında barkodu, alım miktarı ve KDV hariç tutarı tespit edilmiştir. Ürünlerin barkodu üzerinden gidilerek, her barkod için Ürün Takip Sistemi (ÜTS), Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Ulusal Bilgi Bankası (TİTUBB) ve Türk Eczacıları Birliği tebrp Uygulaması (tebrp) veri bankalarında araştırma yapılarak ürünün menşei tespit çalışması yapılmıştır. Tespit çalışması sonuçları Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6: Konsolide Açık İhale Usulü Menşei Tespit Verileri

Menşei Tespit	Barkod Sayısı	Alım Miktarı	KDV Hariç Toplam Tutar (TL)	Tutar Bazında Dağılım %
Menşei Tespit Edildi	12.906	322.065.221	583.215.425	85
Menşei Tespit Edilemedi	5.526	184.960.024	104.013.841	15
Toplam	18.432	507.025.246	687.229.266	100

Tablo 6’da görüldüğü gibi konsolide ürünler içerisinde 18.432 farklı barkodlu üründen satın alım yapılmıştır. Barkodlar üzerinden yapılan araştırmalar sonrası 12.906 farklı barkodlu kalemin menşei tespit edilmiştir ve 5.526 farklı barkodlu kalemin menşei tespit edilememiştir. Menşeinin tespit edilememesinin sebepleri, MKYS fiyat sorgulamasında elde edilen verilerde ürünün barkodunun hatalı, eksik veya var olmaması şeklinde listelenebilir. Menşei tespit edilen barkodlu kalemlerden, miktar bazında 322 milyondan fazla alım yapılmıştır. Menşei tespit edilemeyen barkodlu kalemlerden, miktar bazında yaklaşık 185 milyon alım yapılmıştır.

Menşei tespit edilen barkodlu kalemlerin KDV hariç toplam tutarı 583 milyon TL’den fazla olup, menşei tespit edilemeyen barkodlu kalemlerin toplam tutarı yaklaşık 104 milyon TL’dir. Tutar bazında yüzde dağılım % 85’e %15’dir.

Tablo 7: Malzeme Tanımlarına Göre Açık İhale Usulü Ülke Menşei Verileri

Malzeme Tanımları	Türkiye Menşeli		Yabancı Menşeli		Toplam	
	Tutar Bazında Dağılım %	KDV Hariç Toplam Tutar (bin TL)	Tutar Bazında Dağılım %	KDV Hariç Toplam Tutar (bin TL)	Toplam %	Toplam Tutar (bin TL)
Medikal Malzemeler	20	45.418	80	176.626	100	222.045
İlaçlar ve Farmakolojik Ürünler	45	111.172	55	134.291	100	245.463
Laboratuvar Malzemeleri	7	3.719	93	52.512	100	56.232
Tesis, Makine ve Cihazlar	8	3.767	92	40.971	100	44.739
Demirbaş Grubu	16	2.426	84	12.308	100	14.735
	29	166.504	71	416.710	100	583.215

Tablo 7’de malzeme tanımlarına göre ürünlerin menşei dağılımı ve KDV hariç toplam tutarları verilmiştir. Medikal malzemelerde, yabancı menşeli ürünlerin oranı %80 olup, %20 olan Türkiye menşeli ürünlerden dört katı fazla olduğu anlaşılmaktadır. İlaçlar ve farmakolojik ürünlerde, yabancı menşeli ürünlerin

oranı %55 olup, % 45 olan Türkiye menşeli ürünlerden %10 fazladır. Laboratuvar malzemelerinde, yabancı menşeli ürünlerin oranı %93 olup, %7 olan Türkiye menşeli ürünlerden çok fazla olduğu anlaşılmaktadır. Laboratuvar malzemelerinde Türkiye'nin dışa bağımlılığının çok yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Tesis, makine ve cihazlarda, oranlar laboratuvar malzemelerindeki durumla neredeyse bire bir aynıdır. Demirbaş grubunda yabancı menşeli ürünlerin oranı %84 olup, % 16 olan Türkiye menşeli ürünlerin beş katından fazladır.

Tablo 8'de görüldüğü gibi konsolide ürünlerin, ürün barkodu üzerinden yapılan araştırmalar sonrası yaklaşık 13.000 farklı barkodlu kaleminin menşei tespiti yapılmıştır. Türkiye menşeli barkod sayısı yaklaşık 3.000 olup, yabancı menşeli barkod sayısı yaklaşık 10.000'dir. Buna göre yabancı menşeli barkod sayısı, Türkiye menşeli barkod sayısının 3,3 katından fazladır. Bu da konsolide ürünlerin satın alımlarında yabancı menşeli ürünlerin çeşit bakımından çoğunluğu oluşturduğunu göstermektedir.

Tablo 8: Konsolide Açık İhale Usulü Ülke Menşei Verileri

Ülke Menşei	Barkod Sayısı	Alım Miktarı	KDV Hariç Toplam Tutar (TL)	Tutar Bazında Dağılım %
Türkiye Menşeli	2.918	134.518.131	166.504.613	29
Yabancı Menşeli	9.988	187.547.091	416.710.813	71
Toplam	12.906	322.065.221	583.215.425	100

Konsolide ürünlerin KDV hariç genel toplam tutarı 583 milyon TL'den fazla olup, Türkiye menşeli ürünlerin tutarı yaklaşık 167 milyon TL'dir. Yabancı menşeli ürünlerin tutarı ise yaklaşık 417 milyon TL'dir. Bu durumda yabancı menşeli ürünlerin tutarı, Türkiye menşeli ürünlerin tutarından 2,5 kat fazladır.

Tutar bazında satın alımı yüzde dağılım olarak ele aldığımızda, Türkiye menşeli ürünlerin oranı %29'dur. Yabancı menşeli ürünlerin oranı ise % 71'dir. Konsolide ürünlerin satın alımlarında yabancı menşeli ürün tutarının, Türkiye menşeli ürünlerin satın alım tutarından 2,5 katın da üzerinde fazla olduğunu anlaşılmaktadır.

Tablo 9'da görüldüğü gibi, konsolide ürünlerin tüm satın alım yöntemlerinin genel toplamı yaklaşık 891 milyon TL'dir. Bu tutarın, yaklaşık 254 milyonu TL'si Türkiye menşeli, geri kalan 636 milyon TL'den fazlası ise yabancı menşeli üründür. Konsolide ürünlerinin satın alımlarında yabancı menşeli ürünlerin tutarının, Türkiye menşeli ürünlerin satın alım tutarından 2,5 katın da üzerinde fazla olduğunu anlaşılmaktadır. Bu durumda önemli tutarda milli kaynağın

yabancı menşeli ürünlere verildiğini ve sağlık ürünleri temininde büyük oranda dışa bağımlılığın söz konusu olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 9: Konsolide Tüm Satın Alım Yöntemi Ülke Menşei Verileri

Ülke Menşei	Tutar Bazında Dağılım %	KDV Hariç Toplam Tutar (TL)
Türkiye Menşeli	29	254.325.810
Yabancı Menşeli	71	636.500.775
Genel Toplam	100	890.826.585

İstanbul'da kamu sağlık kuruluşlarında ürünlerin satın alım yöntemi olarak en fazla, madde 19'da belirtilen açık ihale usulü kullanılmıştır ve tüm satın alımların %77'den fazlasını oluşturmuştur. Madde 19'da belirtilen açık ihale usulü, ilan zorunluluğu ve katılıma açık tutulması nedeniyle öncelikli tercih edilen alım usulüdür. Fakat, ikinci sırada yer alan satın alım yöntemi madde 22'de belirtilen doğrudan temin alım yöntemidir. Bu alım yöntemi kamu sağlığı satın alımlarında öngörülemez durumlarda "kurtarıcı" bir satın alım yöntemi olarak bulunurken, bu madde kapsamında alımların oranının yüksek olması istenmeyen bir durumdur. Bu çalışmada bu oranın yüksek çıkma sebeplerinden biri doğrudan temin verilerinin işin doğası gereği kısa zamanda MKYS'ye aktarılması, açık ihale sözleşmelerinin büyük kısmının ise uzun süreli olmasından ötürü, ürün teslimatının tamamının yapılmamış olmasıdır. Dolayısıyla, bunlarla ilgili veriler sorgulanan makbuz süresi içinde yer almamıştır. Doğrudan temin oranını; doğru ihtiyaç tespiti, doğru ve etkin stok yönetimi ve en önemlisi iyi planlama ile büyük ölçüde düşürmek mümkündür.

Dikkat çeken bir diğer husus, laboratuvar malzemeleri satın alım yöntemlerinin büyük bir kısmının madde 21-b pazarlık usulü, madde 22-a ve 22-b doğrudan temin satın alım yöntemleriyle gerçekleştirilmesidir. Bunlar, tüm satın alım yöntemlerinin yaklaşık % 31'ini oluşturmuşlardır. Bu durumda da, oldukça büyük bir oran ve tutar fiilen rekabetin sağlanmadığı yöntemlerle satın alınmıştır demek mümkündür. Rekabetin oluşmadığı bir ortamda ise, kamu zararının oluşması olasıdır. Sağlık piyasaları içinde, üretim görevini yerine getiren satıcılar arasında anlaşma koşulları da ortaya çıkabilmektedir. Satıcıların anlaşarak tekeli eğilim içine girmeleri durumunda ise tüketici ve toplum için dezavantajlar başlamaktadır (Mutlu ve Işık, 2012).

Laboratuvar ürünlerinin satın alımında, rekabet koşulunu sağlamadan yapılan alımların oranının, işin özellikleri gereği çok fazla düşürülmesi mümkün olmamakla beraber, doğru ve etkin planlama ile bu oran ve tutarda anlamlı ölçüde azalma gerçekleşmesi mümkündür. Fakat buradaki sorunun çözümünü sadece planlama açısından ele alarak tatmin edici bir sonuca ulaşmak mümkün

değildir. Bunun sebepleri arasında laboratuvar cihazlarının kit bağımlı çalışmaları ve işin niteliği gereği belirli bir alt yapı zorunluluğu bulunması gösterilebilir. Çözüm önerisi olarak, sağlık sektörü içinde tıbbi laboratuvar hizmetlerinin ayrı ele alınarak, konu ile ilgili orta ve uzun vadeli devlet politikaları geliştirilmesi mümkün görülmektedir.

Çalışmada ele alınan ürün guruplarının içinde ilaçlar ve farmakolojik ürünlerin % 45 menşeinin Türkiye olması ile en yüksek orana sahip oldukları dikkat çekmektedir. Bu durum olumlu kabul edilmekle beraber, ilaçlar ve farmakolojik ürünlerde orijinal molekül patenti sahibi olmanın önemini altını çizmek gerekir. Türkiye’de kanser ilaçları ile ilgili bu konuda çalışmalar olduğu bilinmektedir.

Bir önceki bölümde görüldüğü gibi sağlıkta kamu ürün alımlarının %71’i yabancı menşelidir ve sadece % 29’u Türkiye menşelidir. Bu da sağlık hizmetleri gibi önemli ve vazgeçilemez hizmetleri büyük ölçüde dışa bağımlı hale getirmektedir. Sağlık hizmetlerinin özellikleri nedeniyle bu hizmetlerin aksaması veya verilememesi kabul edilir bir durum değildir.

Sağlık hizmetlerinin sunumunda sistemin tüm unsurlarının payı vardır. Yönetim, doktorlar, hemşireler, eczacılar ve fiziki altyapı sistemin önemli unsurlarıdır. Belirtilen unsurlardan birinin eksik veya hatalı olması sağlık hizmetlerinin sunumunda aksaklıklara veya durmaya neden olabilir. Bu gibi durumlar bazen telafisi mümkün olmayan çok boyutlu sorunlara neden olabilir. Hizmetin kamu hizmeti olduğu göz önünde tutulursa, bu sonuçların sosyal etkisinin çok büyük olacağını söyleyebiliriz. Kamu sağlık hizmetlerinin sunumunda sorunların özelliğine bağlı olarak problemler yaşanmaması veya bu problemlerin giderilmesi için iki çeşit çalışma yapılması gerekmektedir. Öngörülmesi mümkün olmayan sorunlarda, sorunun hızlı ve etkili şekilde giderilmesi, aynı zamanda tekrarlanmaması için önleyici tedbirlerin alınması gereklidir. Öngörülmesi mümkün olan sorunlarda, önleyici tedbirlerin zamanında ve imkân varsa kökten bir şekilde alınması gerekmektedir. Burada kökten tedbirlerin alınması ifadesi ile bir sorunun ileride sorun olma ihtimalinin büyük ölçüde ortadan kaldırılması kastedilmektedir. Daha önce belirttiği gibi, İstanbul ilinde sağlık sektöründe kamu mal alımlarının % 71’i yabancı menşelidir ve sadece % 29’u Türkiye menşelidir. Bu durumda ihtiyaç duyulan malzemelerin ve malların temininin yapılamaması veya çok yüksek fiyatlarda satın alma zorunluluğunun doğması gibi hususlar söz konusu olabilir. Bu nedenle önleyici tedbirlerin zamanında ve kökten bir şekilde alınması gerekmektedir.

Ürünlerin % 71’inin yabancı menşeli olması nedeniyle, 2017 yılında ihalesi yapılan ve 01/01/2017 - 18/08/2018 tarihleri arasında taahhüt edilen tutarın 636.500.775 TL olmasından ötürü, aslında ithalat etkisi doğmaktadır. Türkiye’de ithalat tutarının ihracattan yüksek olması ise, dış ticaret açığına neden olmaktadır. Bu durumda yabancı menşeli ürünlerin oranı azaltıldığında,

Türkiye'nin dış ticaret açığının azalması da mümkün olacaktır. Türkiye menşeli ürünlerin 2017 yılında ihalesi yapılan ve 01/01/2017 - 18/08/2018 tarihleri arasında taahhüt edilen tutarının oranı %29 ve tutarı da 254.325.810 TL'dir. Türkiye menşeli ürünlerin oranının artırılmasının finansal etkisinin ne olacağı ise, çalışmanın bu bölümünde incelenmektedir. Aşağıdaki tablolarda, Türkiye menşeli ürün oranlarının % 10, %20, %30 ve %50 oranlarında arttırılması durumlarında, döviz çıkışının ve ithalatın azaltılarak dış ticaret açığına finansal etkisinin ne olacağı hesaplanmıştır.

Tablo 10: Türkiye Menşeli Ürünlerin Tutarı % 10 Artırıldığında Yeni Durum

Ülke Menşei	Mevcut Durum		Yeni Durum		Fark	
	KDV Hariç Toplam Tutar (TL)	Dağılım %	KDV Hariç Toplam Tutar (TL)	Dağılım %	(TL)	%
Türkiye Menşeli	254.325.810	29	279.758.391	31	25.432.581	3
Yabancı Menşeli	636.500.775	71	611.068.194	69	-25.432.581	-3
Toplam	890.826.585	100	890.826.585	100	0	0

Türkiye menşeli ürünlerin mevcut tutarı % 10 artırıldığında, Türkiye menşeli ürünlerin oranı % 29'dan %31'e yükselmektedir. Tutar bazında ise yaklaşık 254 milyon TL'den yaklaşık 280 milyon TL'ye bir yükseliş söz konusu olmaktadır. Türkiye menşeli ürünlerin toplam tutarı yaklaşık 25 milyon TL artmaktadır. Dolayısıyla, yaklaşık %3'lük bir artış söz konusu olmaktadır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) 2017 yılı Amerikan doları satış ortalaması 3,65 TL (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2017) olarak hesaplanmıştır. Bu durumda Türkiye menşeli ürünlerin toplam artışının yaklaşık 25 milyon TL olduğu göz önüne alınırsa, Amerikan dolarının belirtilen kuru ile birlikte yaklaşık 7 milyon Amerikan dolarına denk gelmektedir. Bu durumda Türkiye'nin dışa bağımlılığının ve dış ticaret açığının yaklaşık 7 milyon Amerikan doları kadar azaltılabileceği öngörülmektedir. Diğer taraftan yabancı menşeli ürünlerin oranı %71'den yaklaşık olarak %69'a düşmektedir ve yabancı menşeli ürünlere ödenen tutar 25 milyon TL azalmaktadır.

Türkiye menşeli ürünlerin mevcut tutarı %20 artırıldığında, Türkiye menşeli ürün oranı %29'dan %34'e yükselmektedir. Bir başka ifade ile, Türkiye menşeli ürünler yaklaşık %6 artmaktadır. Tutar bazında ise yaklaşık 254 milyon TL'den yaklaşık 305 milyon TL'ye bir yükseliş söz konusu olmaktadır. Türkiye menşeli ürünlerin toplam tutarı yaklaşık 51 milyon TL artmaktadır. TCMB'nin 2017 yılı Amerikan doları satış ortalaması 3,65 TL'dir (Türkiye Cumhuriyet Merkez

Bankası, 2017). Bu durumda Türkiye menşeli ürünlerin toplam artışının yaklaşık 51 milyon TL olduğu düşünüldüğünde, bu tutar yaklaşık 14 milyon Amerikan dolarına denk gelmektedir. Bu durumda, Türkiye'nin dışa bağımlılığının ve bütçe açığının yaklaşık 14 milyon Amerikan doları kadar azaltılabileceği öngörülmektedir. Diğer taraftan, yabancı menşeli ürünlerin oranı %71'den, yaklaşık olarak %66'ya düşmektedir ve yabancı menşeli ürünlere ödenen tutar yaklaşık 51 milyon TL azalmaktadır.

Tablo 11: Türkiye Menşeli Ürünlerin Tutarını % 20 Artırıldığında Yeni Durum

Ülke Menşei	Mevcut Durum		Yeni Durum		Fark	
	KDV Hariç Toplam Tutar (TL)	Tutar Bazında Dağılım %	KDV Hariç Toplam Tutar (TL)	Tutar Bazında Dağılım %	(TL)	%
Türkiye Menşeli	254.325.810	29	305.190.972	34	50.865.162	6
Yabancı Menşeli	636.500.775	71	585.635.613	66	-50.865.162	-6
Toplam	890.826.585	100	890.826.585	100	0	0

Türkiye menşeli ürünlerin mevcut tutarı % 30 artırıldığında, Türkiye menşeli ürünlerin oranı %29'dan %37'ye yükselmektedir. Bir başka ifade ile Türkiye menşeli ürün oranı yaklaşık %9 artmaktadır. Tutar bazında yaklaşık 254 milyon TL'den yaklaşık 331 milyon TL'ye bir yükseliş söz konusu olmaktadır. Türkiye menşeli ürünlerin toplamı yaklaşık 76 milyon TL artmaktadır.

Tablo 12: Türkiye Menşeli Ürünlerin Tutarı % 30 Artırıldığında Yeni Durum

Ülke Menşei	Mevcut Durum		Yeni Durum		Fark	
	KDV Hariç Toplam Tutar (TL)	Tutar Bazında Dağılım %	KDV Hariç Toplam Tutar (TL)	Tutar Bazında Dağılım %	(TL)	%
Türkiye Menşeli	254.325.810	29	330.623.553	37	76.297.743	9
Yabancı Menşeli	636.500.775	71	560.203.032	63	-76.297.743	-9
Toplam	890.826.585	100	890.826.585	100	0	0

TCMB'nin 2017 yılı Amerikan doları satış ortalaması 3,65 TL olarak hesaplanmıştır (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2017). Bu durumda Türkiye menşeli ürünlerin toplam artışı yaklaşık 76 milyon TL olmaktadır. Amerikan dolarının daha önce belirtilen kuru dikkate alındığında ise yaklaşık 21 milyon Amerikan doları tutarına ulaşmaktadır. Bu durumda Türkiye'nin dışa bağımlılığının ve bütçe açığının yaklaşık 21 milyon Amerikan doları kadar azaltılabileceği öngörülmektedir. Diğer taraftan, yabancı menşeli ürünlerin oranı %71'den %63'e düşmektedir ve yabancı menşeli ürünlere ödenen tutar yaklaşık 76 milyon TL azalmaktadır.

Türkiye menşeli ürünlerin mevcut tutarı %50 artırıldığında, Türkiye menşeli ürünlerin oranı %29'dan %43'e yükselmektedir. Bir başka ifadeyle, Türkiye menşeli ürünlerin oranı %14 artmaktadır. Tutar bazında ise yaklaşık 254 milyon TL ve yaklaşık 382 milyon TL arasında bir fark oluşmaktadır. Türkiye menşeli ürünlerin toplamı yaklaşık 127 milyon TL artmaktadır. TCMB'nin 2017 yılı Amerikan doları satış ortalaması 3,65 TL olarak hesaplanmıştır (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2017). Bu durumda Türkiye menşeli ürünlerin toplam artışı yaklaşık 127 milyon TL'dir. Belirtilen tutar, doların belirtilen kuru dikkate alındığında yaklaşık 35 milyon Amerikan dolarına denk gelmektedir.

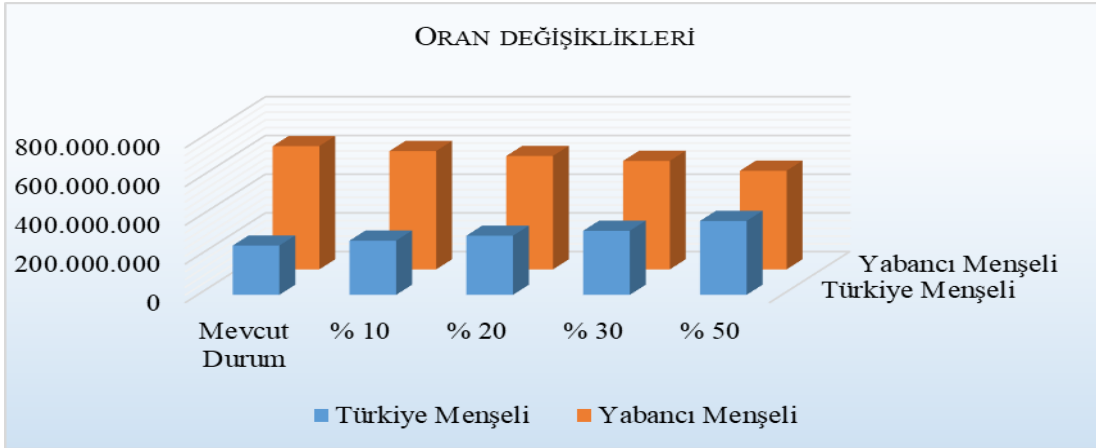
Tablo 13: Türkiye Menşeli Ürünlerin Tutarı % 50 Artırıldığında Yeni Durum

Ülke Menşei	Mevcut Durum		Yeni Durum		Fark	
	KDV Hariç Toplam Tutar (bin TL)	Tutar Bazında Dağılım %	KDV Hariç Toplam Tutar (bin TL)	Tutar Bazında Dağılım %	(bin TL)	%
Türkiye Menşeli	254.325	29	381.488	43	127.162	14
Yabancı Menşeli	636.500	71	509.337	57	-127.162	-14
Toplam	890.826	100	890.826	100%	0	0

Bu durumda, Türkiye'nin dışa bağımlılığının ve dış ticaret açığının yaklaşık 35 milyon Amerikan doları kadar azaltılabileceği öngörülmektedir. Diğer taraftan, yabancı menşeli ürünlerin oranı %71'den %57'ye düşmektedir ve yabancı menşeli ürünlere ödenen tutar yaklaşık 127 milyon TL azalmaktadır.

Şekil 2'de görüldü gibi Türkiye menşeli ürünlerin mevcut tutarı %10, %20, %30 ve %50 artırıldığında Türkiye menşeli ve yabancı menşeli ürünlerin artış ve azalışları izlenebilmektedir. Bu dönüşümün sağlanabilmesi için orta ve uzun vadeli planlama, sektör ve ürün bazında teşvik programları devreye alınmalıdır.

Şekil 2: Türkiye Menşeli Ürünlerin Tutarı % 10, % 20, % 30 ve % 50 Artırıldığında Gerçekleşen Durum Grafiği

Kamu satın alımlarında Türkiye menşeli ürünlerin payını artırmak için tarafımızca getirilen ve sunulan öneriler ise aşağıda özetlenmektedir:

- Devlet, üniversiteler ve özel sektör temsilcilerinin kısa, orta ve uzun vadeli iş birliği ile projelerin geliştirilmesi ve hayata geçirilmesi sağlanmalıdır.
- Yerli ilaç üretiminde yerli ve milli molekül patentine sahip olmak için çalışmalar yürütülmelidir. Bu alanda mevcut çalışmalar desteklenmelidir. Prof. Dr. Rana Nomak Sanyal'ın kanser ilacı çalışmaları bu konuda örnek model olabilir.
- Medikal malzeme ve cihazlar için patent alınması ile yerli kaynaklarla üretilmesi desteklenmelidir. Özellikle bakıma muhtaç hastaların hayatlarını kolaylaştıracak, temel ihtiyaçlarını karşılamada yardımcı olacak ve tedavilerinde kullanılabilecek her türlü malzeme, cihaz ve gereçlerin yerli patentle üretimi teşvik edilmeli ve satın alımı devlet tarafından desteklenmelidir.
- Yerli ve Türkiye menşeli ürünlere karşı kısmen var olan önyargıyı bertaraf etmek için çalışmalar yapılmalıdır. Yerli ürünlerin kalitesinin artırılması için üniversiteler veya yurt dışı ortaklar ile yapılacak çalışmalar desteklenmelidir.
- Devlet tarafından belirli kalite standartlarına sahip olan yerli ürünlere alım garantisi verilmeli ve buna paralel olarak bağımsız denetim yapılmalıdır.

- Ürün kalitesinin arttırılması ve yerli ürünlere güvenin sağlanması için akredite kuruluşlar kurulmalı ve üretim yapan firmaların akredite olmaları sağlanmalıdır.
- Tıbbi cihaz veya malzeme üretimi esnasındaki kilit işlemlerin yurt içinde yapılabilmesine yönelik araştırma, laboratuvar ve kuluçka merkezleri oluşturulmalıdır. Kuluçka merkezlerinde sağlık sektöründeki iş ve ürün geliştirme fikirleri desteklenerek gelişimleri için uygun ortamlar yaratılmalıdır. Genç girişimcilerin laboratuvarlara ulaşması ve çalışmalarını bu laboratuvarlarda gerçekleştirmeleri ile geliştirmeleri için uygun ortamlar sağlanmalıdır.
- Üniversitelerde medikal malzeme üretim bölümlerinin açılması teşvik edilmelidir.
- Tıbbi cihaz ve demirbaş alımlarında talep edilen yedek parça ve aksesuarların fiyat teklif cetvelinde yer almaları sağlanmalıdır.
- Teknik şartnamelere uyulması gereken zorunlu ve zorunlu olmayan standartlar getirilmeli, kriterlerin yetkili kuruluş tarafından yıllık güncellenmesi sağlanmalıdır.
- Sözleşmenin uygulanması süresinde teknik ve tıbbi konularda oluşabilecek tereddütlerin giderilmesi için görüş alınabilecek yapının kurulması ve başvurulara ilişkin kurallar ile cevap sürelerinin belirlenmesi sağlanmalıdır.
- Yerli ve Türkiye menşeli ürünlerin sağlık sektöründe kamu alımlarında mal ile hizmet alım ihalelerinde etkin bir şekilde desteklenmesi için mekanizmalar oluşturulmalı, yasal düzenlemelerde var olan kurallarda bu doğrultuda güncellemeler yapılmalıdır.
- İhale ile sözleşme sürecinde ilgili komisyonlarda görev alacak üyelerin seçiminde kurallar daha detaylı olarak belirlenmeli ve bazı kısıtlamalar getirilmelidir.
- Sağlıkta kamu alımlarında, mevcut KİM'i dikkate aldığımızda kamu ihtiyaçlarının ihale yapılarak giderilmesinde üç temel aşamadan söz edebiliriz. Birinci aşama olan ihale öncesi (hazırlık) süreci; ihtiyacın doğmasından başlayarak talebin oluşturulması, ihale dokümanlarının hazırlanması ve ihale tarihini kapsayan süredir. İkinci aşama ihalenin gerçekleşmesi ve sözleşmenin imzalanması sürecidir. Üçüncü aşama ise imzalanan sözleşmenin gereğinin yerine getirilmesi olan sözleşme sürecidir. Bu aşamaların tümünde karar mekanizmasında etkin olan ve fiilen nihai kararı belirleyici konumda olan / olanlar işin uzmanı

konumundaki kişi / kişilerdir. Sağlıkta kamu alımlarında, kamu ihtiyaçlarının ihale yapılarak giderilmesinde bu üç temel aşamada işin uzmanı konumundaki kişi / kişilerin aynı kişi / kişilerden ve aynı kurumda görev yapan kişilerden olmasını engelleyecek bir düzenleme KİM’de bulunmamaktadır. Yalnızca üçüncü aşamada imzalanan sözleşmenin gereğinin yerine getirilmesi sürecinde KİM’de kontrol teşkilatı üyelerinin, muayene ve kabul komisyonlarında üye olarak görev alamayacağı belirtilmiştir. Bu noktada önerimiz ana süreçlerde ve karar verilme aşaması öncesinde ilgili konuda uzman olan farklı kurumlardan, farklı kişi/kişilerin karar aşamasında devreye girmesidir. Böylece, karar sonuçlanmadan önce tüm alternatifler farklı bir uzman tarafından daha değerlendirilerek daha olumlu sonuçlar alınabilir ve kamu ihtiyaçlarının daha verimli olarak temin edilmesi mümkün olabilir. Bu durumda tüm süreç ve işleyişlerde var olması gereken kuvvetler ayrılığı ve denetim - denge mekanizmaları devreye alınmış olacaktır. Önerdiğimiz yapının tekelleşme ile sağlık sektöründeki oligopol yapının azaltılmasına ve yerli ürün alımına ağırlık verilmesine destek olacağı düşünülmektedir.

- 4735 sayılı kanunda yerli istekliler ve yerli malı teklif eden istekliler lehine düzenlemeler mevcuttur. Hatta KİK tarafından ilan edilen orta ve yüksek teknolojili sanayi ürünleri arasında yer alan malların ihalelerinde, yerli malı teklif eden istekliler lehine %15 oranında fiyat avantajı sağlanması mecbur kılınarak yerli malı ürünlerin payının artırılması hedeflenmiştir. Bu yasal düzenlemelerin Türkiye menşeli ürün oranının artmasına olumlu etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Fakat yabancı menşeli ürünlerin Türkiye menşeli ürünlerin 2,5 katı fazla olduğu göz önüne alınırsa tek başına yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda 03 Ağustos 2018 tarihinde Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı tarafından oluşturulan "Sağlık Market" uygulamasının devreye girdiği açıklanmıştır. Devlet Malzeme Ofisi'nin (DMO) "Sağlık Market" uygulaması kapsamında merkezi alım niteliğinde elektronik ihale yapılarak kamu hastanelerinin ihtiyacı olan tıbbi sarf, ilaç ve tıbbi cihazların daha hızlı ve uygun fiyatla temin edilmesini sağlamaktadır. "Sağlık Market" uygulamasının devreye alınması ile Türkiye menşeli ürünlerin oranının artmasına olumlu etki sağlanacağı beklenmektedir. Bu uygulama önemli ölçüde 1934’de kabul edilen 2490 sayılı "Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu"nda madde 63’ü hatırlatmaktadır. Belirtilen dönemde kamu hastaneleri ihtiyaçları için satın alınacak ilaçların, cihazların,

araçların ve hastane eşyasının Kızılay Merkezi genel ihtiyat malzemesi mevcudundan maliyet fiyatıyla satın alınmasına hükmedilmiştir.

6. Sonuç ve Öneriler

Günümüzde sağlık ve sağlığın korunması insanlar için büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle sağlık hizmetlerinin en iyi şekilde sunulması çok önemlidir. Sağlık hizmetlerinin kendine has birçok özelliği vardır ve bu özelliklerinden dolayı, sunumunda ve tüketiminde kamusal payı çok büyüktür. Türkiye’de kamunun sunduğu sağlık hizmetlerinin toplam sunulan sağlık hizmetleri içinde payı çok büyüktür ve bu nedenle belirleyici niteliktedir.

Kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması, sağlık hizmetlerinin yüksek kalitede sürdürülmesi ve geliştirilmesi için önemlidir. Kamu sağlık kurumlarına ayrılan kaynakların kullanılmasında, KİM belirleyici rol oynamaktadır. Bu çalışmada KİM tarihsel olarak değerlendirilmiş ve Türkiye’de başlangıcından günümüze kadar kamu ihale kanunları ele alınmıştır. Günümüzde yürürlükte olan kanunlar üzerinde durulmuş, KİM’in güncel yapısı açıklanarak KİK ve EKAP’tan söz edilmiştir.

Çalışma kapsamında kamu sağlığında genel satın alma analizi yapılmıştır ve Sağlık Bakanlığı idare ili İstanbul olarak sınırlı tutularak, satın alma değer ve menşei analizi yapılmıştır. Bu analizleri yapmak için kullanılan iş zekâsı karar destek platformunun uygulamalarından olan MKYS tanıtılmıştır. Özellikle MKYS’nin fiyat sorgulama modülünden söz edilmiştir. Çalışmada birincil veriler MKYS’nin fiyat sorgulama modülünden elde edilmiştir. Fiyat sorgulamada ürünlerin taşınır kodunun belirleyici önemi üzerinde durularak, taşınır alt düzey kod listesi üzerinde durulmuştur. Taşınır alt kod düzey listesi ile ilgili bilgi aktarılırken, ürün yelpazesi büyüklüğü hakkında ve çalışmanın ürün bakımından genişliği hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

MKYS fiyat sorgulamalarında elde edilen raporlanmış veriler, karar destek programı tarafından her ne kadar işlenmiş halde elde edilse de, verilerin niceliği nedeniyle tekrar işleme tabi tutulmuştur ve konsolide edilmiştir. Raporlardan elde edilen verilerle satın alım yöntemi, alım tutarı ve ürün barkodları hakkında veri elde edilmiştir. Raporlardan elde edilen ürün barkodları tek tek UTS ve tebrp gibi veri bankalarında araştırma yaparak ürün menşei tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmalarda ürünler beş grup altında toplanmıştır:

- Medikal malzemeler
- İlaçlar ve farmakolojik ürünler
- Laboratuvar malzemeleri
- Tesis, makine ve cihazlar

- Demirbaşlar grubu

Sonunda her bir grup için elde edilen veriler ise konsolide edilmiştir.

Kamuda sağlık giderleri içinde en fazla pay medikal malzemelere ayrılmış olup, yaklaşık 379 milyon TL ödenmiştir. En az demirbaş grubu için harcama yapılmış olup, yaklaşık 27,4 milyon TL ödeme yapılmıştır. İlaç ve farmakolojik ürünler için 285 milyon TL'den fazla harcama yapılmış olup, bu tutar laboratuvar malzemeleri için yapılmış olan yaklaşık 135 milyon TL harcamanın iki katından fazladır. Tesis, makine ve cihazlar için yapılan ödeme yaklaşık 65 milyon olup, laboratuvar malzemeleri için yapılan ödemenin yarısından azdır.

Yapılan çalışmalar neticesinde konsolide ürünlerin satın alımı en fazla, madde 19'da belirtilen açık ihale usulü ile yapılmış olup, KDV hariç toplam tutarı yaklaşık 690 milyon TL'dir. Tutar bazında açık ihale usulü ile satın alım, tüm satın alımların % 77'den fazlasını oluşturmuştur. Konsolide ürünlerin en az satın alımı madde 22-b doğrudan temin satın alım yöntemleriyle yapılmış olup, toplam tutarı yaklaşık 8 milyon TL'dir ve tüm satın alımların % 0,9'unu oluşturmuştur. İkinci sırada en fazla alım madde 22-f doğrudan temin şeklinde gerçekleşmiştir. Doğrudan temin, hastanede yatan hastalar için doğrudan hasta başında ve hastaya özel olarak ihtiyaçların temini için kullanılan bir alım yöntemidir. Bu nedenle 22-f "hasta başı" doğrudan temin olarak anılmaktadır. "Hasta başı" alımın tutarı yaklaşık 100 milyon TL olup, tüm satın alımların % 11'den fazlasını oluşturmuştur. Madde 22-f, 22-d ve 22-b doğrudan temin yöntemleriyle oldukça fazla alım yapılmıştır. Doğrudan temin usulü ile alımların toplam tutarı 143 milyon TL'den fazla olup, tüm satın alımların %16'dan fazlasını oluşturmuştur. Madde 21-b pazarlık usulünde alımlar 44 milyon TL'den fazla olup, tüm satın alımların % 5'ini oluşturmaktadır.

Konsolide ürünlerin tüm satın alım yöntemlerine göre genel toplamı yaklaşık 891 milyon TL'dir. Bu tutardan, yaklaşık 254 milyon TL Türkiye menşeli olup, %29 seviyesindedir. Geri kalan % 71'lik tutara tekabül eden 636 milyon TL yabancı menşeli ürünlere aittir. Konsolide ürünlerinin satın alımlarda yabancı menşeli ürünlerin, Türkiye menşeli ürünlerin satın alım tutarından 2,5 katından fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda önemli tutarda milli kaynağın yabancı menşeli ürünlere verildiğini ve sağlık ürünleri temininde büyük oranda dışa bağımlılığın söz konusunu olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye menşeli ürünlerin mevcut tutarı %10 artırıldığında, Türkiye'nin dışa bağımlılığı ve dış ticaret açığı yaklaşık 7 milyon USD kadar azalacaktır. %20'lik bir artış söz konusu olduğunda yaklaşık 14 milyon USD, % 30'luk bir artış söz konusu olduğunda yaklaşık 21 milyon USD ve %50'lik bir artış söz konusu olduğunda yaklaşık 35 milyon USD dışa bağımlılık ve dış ticaret açığı azaltılabilecektir. Bu verilere dayanarak, Türkiye menşeli ürünlerin tutarını yükseltmek ve diğer yandan yabancı menşeli ürünlerin tutarını azaltmak çok önemlidir. Belirtilen noktada farklı tavsiye ve önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler farklı niteliktedir ve kabaca gruplandırıldığında ekonomik, hukuki ve

teknik nitelikte olduklarını söylemek mümkündür. Bu öneriler aşağıda sunulmaktadır:

- Devlet, üniversiteler ve özel sektör temsilcilerinin kısa, orta ve uzun vadeli iş birliği projelerinin geliştirilmesi ve uygulamasının sağlanması sağlanmalıdır.
- Yerli ilaç üretiminde yerli ve milli molekül patentine sahip olmak için çalışmalar yürütülmelidir. Bu alanda mevcut çalışmalar desteklenmelidir. Prof. Dr. Rana Nomak Sanyal'ın kanser ilacı çalışmaları bu konuda örnek model olabilir.
- Medikal malzeme ve cihaz patenti alınması ve üretilmesi desteklenmelidir. Özellikle bakıma muhtaç hastaların hayatlarını kolaylaştıracak, temel ihtiyaçlarının karşılanmasında yardımcı olacak, tedavilerinde kullanılacak her türlü malzeme, cihaz ve gereçlerin yerli patentle üretimi teşvik edilmeli ve satın alımı devlet tarafından desteklenmelidir.
- Yerli ve Türkiye menşeli ürünlere karşı kısmen var olan önyargıyı bertaraf etmek için belirli bir yapı oluşturulmalıdır.
- Devlet tarafından bağımsız sıkı denetimler yapılmalıdır.
- Güven sağlanması için akredite kuruluşların kurulması desteklenmelidir.
- Tıbbi cihaz veya malzeme üretimi esnasındaki kilit işlemlerin Türkiye'de yapılabilmesine yönelik araştırma, laboratuvar ve kuluçka merkezleri oluşturulmalıdır. Kuluçka merkezlerinde sağlık sektöründeki iş ve ürün geliştirme fikirleri desteklenerek gelişimleri için uygun ortamlar yaratılmalıdır. Genç girişimcilerin laboratuvarlara ulaşması ve çalışmalarını bu laboratuvarlarda gerçekleştirmeleri ile geliştirmeleri için uygun ortamlar sağlanmalıdır.
- Türkiye'deki üniversitelerde medikal malzeme üretim bölümleri açılması teşvik edilmelidir.
- Tıbbi cihaz ve demirbaş alımlarında talep edilen yedek parça ile aksesuarların fiyat teklif cetvelinde yer alması sağlanmalıdır.
- Teknik şartnamelerde uyulması gereken zorunlu ve zorunlu olmayan standartlar getirilmelidir. Ayrıca, kriterlerin yetkili kuruluş tarafından yıllık güncellenmesi sağlanmalıdır.
- Sözleşmenin uygulanması aşamasında teknik ve tıbbi konularda oluşabilecek tereddütlerin giderilmesi için görüş alınabilecek bir yapının, başvuru ve cevap sistemlerinin işletilmesi gerekmektedir.

- Yerli ve Türkiye menşeli ürünlerin sağlık sektöründe kamu alım ihalelerinde etkin şekilde desteklenmesi garanti edilmelidir.
- İhale ve sözleşme sürecinde ilgili komisyonlarda görev alacak üyelerin seçiminde kuralların daha detaylı belirlenmesi ve bazı kısıtlamaların getirilmesi doğru olacaktır.
- Sağlıkta kamu alımlarında, mevcut KİM dikkate alındığında kamu ihtiyaçlarının ihale yapılarak giderilmesinde üç temel aşamadan söz edilebilir. Birinci aşama olan ihale öncesi (hazırlık) süreci; ihtiyacın doğmasından, talebin oluşturulması, ihale dokümanların hazırlanması ve ihale tarihine kadar olan süreyi kapsamaktadır. İkinci aşama, ihalenin gerçekleşmesi ve sözleşmenin imzalanması sürecidir. Üçüncü aşama ise imzalanan sözleşmenin gereğinin yerine getirilmesi olan sözleşme sürecidir. Bu aşamaların tümünde karar mekanizmasında etkin olan ve fiilen nihai kararı belirleyici konumda olan / olanlar işin uzmanı konumundaki kişi / kişilerdir. Sağlıkta kamu alımlarında, kamu ihtiyaçlarının ihale yapılarak giderilmesinde bu üç temel aşamada işin uzmanı konumundaki kişi / kişilerin aynı kişi / kişilerden ve aynı kurumda görev yapan kişilerden olmasını engelleyecek bir düzenleme KİM’de bulunmamaktadır. Yalnızca üçüncü aşamada imzalanan sözleşmenin gereğini yerine getirilmesi sürecinde KİM’de kontrol teşkilatı üyelerinin, muayene ve kabul komisyonlarında üye olarak görev alamayacağı belirtilmiştir. Araştırma kapsamında, ana süreçlerde ve karar verme aşaması öncesinde ilgili konuda uzman olan farklı kurumlardan, farklı kişi / kişilerin, karar aşamasında devreye girmesi önerilmektedir. Böylece, karar sonuçlanmadan önce tüm alternatifler farklı bir uzman tarafından daha değerlendirilerek daha olumlu sonuçlar alınması ve kamu ihtiyaçlarının daha verimli temin edilmesi mümkün olacaktır. Bu durumda tüm süreç ve işlemlerde var olması gereken kuvvetler ayrılığı ve denetim-denge mekanizmaları devreye sokulmuş olacaktır. Önerilen yapının, tekelleşmenin ve sağlık sektöründeki oligopol yapının azaltılması, yerli ürün alımına ağırlık verilmesi hususunda destek sağlayacağı düşünülmektedir.

Görüldüğü gibi, araştırma tarafından sunulan tavsiye ve öneriler farklı nitelikler taşımaktalar. Bunu nedeni, araştırma konusunun genişliği ve özelliğidir. Bir takım tavsiye ve önerilerin hayata geçirilebilmesi için çok büyük emek harcanması gerektiği aşikardır. Ciddi alt yapı çalışmaları yapılmasına ihtiyaç vardır ve bundan sonra uygulamaya geçilmesi mümkündür. Araştırma konusunun kritik olması nedeniyle, tüm zorluklara rağmen bu alanda çalışmaların sürdürülmesi tavsiye edilmektedir.

Kaynakça

2886 Sayılı Devlet İhale Kanunu. (1983). *Kanunlar*, T.C. Resmî Gazete, Sayı: 18161, 10 Eylül 1983, T.C. Resmi Gazete Websitesi, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18161.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18161.pdf> (Erişim Tarihi: 05.01.2018).

4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu. (2001). *4734 Sayılı Kamu İhale Kanununun Tasarı Gerekçesi*, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 20 Ekim 2001. <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yilo1/ss794m.htm> (Erişim Tarihi: 05.08.2017).

4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu. (2003). *Kamu İhale Mevzuatı*, Kamu İhale Kurumu Websitesi, <http://www.ihale.gov.tr/Mevzuat.aspx> (Erişim Tarihi: 05.20.2018).

4734 Sayılı Kanun İle İlgili Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu. (2001). *4734 Sayılı Kanun İle İlgili Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu*, Türkiye Büyük Millet Meclisi.26 Aralık 2001, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yilo1/ss794m.htm> (Erişim Tarihi: 05.08.2017).

4735 Sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu. (2002). *Kamu İhale Mevzuatı*, Kamu İhale Kurumu Websitesi, <http://www.ihale.gov.tr/Mevzuat.aspx>, 05.01.2002 (Erişim Tarihi: 20.03.2018).

661 Sayılı Hükmet Namına Vuku Bulacak Müzayede ve Münakasa ve İhale Kanunu. (1925). *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 97, T.C. Resmi Gazete Websitesi, 28.04.1925, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/97.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/97.pdf> (Erişim Tarihi: 23.04.2018).

686 Sayılı KHK. (2016). *Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu - 678 Sayılı KHK*, Kamu İhale Kurumu, 22 Kasım 2016. <http://www.ihale.gov.tr/Mevzuat.aspx> (Erişim Tarihi: 18.05.2018).

Ağır, H. ve Tıraş, H. H., (2018), *Türkiye'de Sağlık Harcama Türlerinin Değerlendirilmesi*, KSÜSBD, Cilt: 15, Sayı: 2, ss.643-670.

Atasever, M., (2014), *Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Finansmanı ve Sağlık Harcamalarının Analizi - 2002-2013 Dönemi*, Bakanlık Yayın No: 983, Ankara.

Avcı, M. ve Teyyare, E., (2012), *Sağlık Sektöründe Yolsuzluk: Teorik Bir Değerlendirme*, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8, Yıl: 8, Sayı: 2, ss.199-221.

Büber, B., (2010), *Yeni Bir Çatışma Alanı: Kamu Alımları*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Çiftçi, B. Z. Ö. ve Yılmaz, H., (2019), *Kamu İhale Süreçlerinin Uyuşmazlık Kararları Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 74, Sayı: 1, ss.109-133.

Çorbacıoğlu, Ş., (1997), *Osmanlı'dan Günümüze İhale Yasaları*, Türkiye Mühendislik Haberleri, Mayıs 1997, ss.11-15.

Demir, Y., (2016), *Türk Kamu İhale Sisteminin Tarihçesi*, Kamu İhale Dünyası, Temmuz 2016, ss.100-104.

Doğanyigit, S., (2016), *Açıklamalı – İctihatlı – Sorun Çözümlü Kamu İhale Kanunu ve Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu*, Güncellenmiş ve Geliştirilmiş 16. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara.

Emek, U., (2017), *Sağlık Sektöründe Kamu-Özel İşbirliği Sözleşmeleri: Beklenti ve Gerçekleşme*, Hacettepe HFD, Cilt: 7, Sayı: 1, ss.140-168.

Erol, H. ve Özdemir, A., (2014), *Türkiye'de Sağlık Reformları ve Sağlık Harcamalarının Değerlendirilmesi*, Sosyal Güvenlik Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, ss.9-34.

Gözler, K., (2015), *Hukuka Giriş*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

İlkorokor, Z. Ş., (2010), *Kamu Yönetiminde Etkinliğin Sağlanmasında Alternatif Bir Model: İhale Yöntemi*, Türk İdare Dergisi, Sayı: 468, ss.63-84.

Kallek, C., (1988), *Müzayede*, İslâm Ansiklopedisi, ss.236-238.

Köse, Ö., (2017), *Ekap Nedir? Ekap Ne İşe Yarar?*, Kamu Finans, 20 Nisan 2017. <http://www.kamufinans.com/ekap-nedir-ekap-ne-ise-yarar/> (Erişim Tarihi: 22.05.2017).

Lian, P. C. S. ve Laing, A. W., (2004), *Public Sector Purchasing of Health Services: A Comparison with Private Sector Purchasing*, Journal of Purchasing and Supply Management, Vol. 10, Issue: 6, pp. 247-256.

Mutlu, A. ve Işık, K., (2012), *Sağlık Ekonomisine Giriş*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

OECD, (2018), *OECD Health Statistics 2018*, 28.06.2018, <http://www.oecd.org/els/health-systems/health-expenditure.htm> (Erişim Tarihi: 27.01.2019).

Özgen, H., (2007), *Sağlık Hizmetleri Finansmanında Cepten Harcama: Nedir? Neden Önemlidir?*, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2, ss.201-228.

Şener, M., (2011), *Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Devlet - Müteahhit İlişkisini Yönlendiren Temel Politikalar*, Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Mimarlık ve Politika, Dosya: 25, Haziran 2011.

TBMM, (1934), *2490 Sayılı Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu*, T.C. Resmî Gazete, Sayı: 2723, 10 Haziran 1934, T.C. Resmi Gazete Websitesi, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2723.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2723.pdf> (Erişim Tarihi: 24.04.2018).

TBMM, (1981), *Devlet İhale Kanunu Tasarı Gerekçesi*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları, 25 Eylül 1981, Türkiye Büyük Millet Meclisi Websitesi https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/do1/co10/b162/mgk_010101620092.pdf (Erişim Tarihi: 05.01.2018).

TBMM, (1981), *Devlet İhale Kanunu Tasarısı Raporu*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları, 25 Eylül 1981, Türkiye Büyük Millet Meclisi Websitesi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/DM_/do2/co20/dm__02020135ss0483.pdf (Erişim Tarihi: 01.05.2018).

TBMM, (2002), *Kamu İhale Kanunu Tasarısı ve Plan ve Bütçe ve Bayındırlık, İmar, Ulaştırma ve Turizm Komisyonları Raporları 1/930*, 2 Ocak 2002, TBMM Websitesi, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yilo1/ss794m.htm> (Erişim Tarihi: 05.08.2018).

TBMM, (2002), *Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu Tasarısı ve Plan ve Bütçe ve Bayındırlık, İmar, Ulaştırma ve Turizm Komisyonları Raporları 1/931*, 2 Ocak 2002, TBMM Websitesi, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yilo1/ss795m.htm> (Erişim Tarihi: 05.08.2018).

TBMM, (1933), *Sıra No 140/597 numaralı Müzayede ve Münakaşa Kanunu Lâyihası ve Maliye ve Bütçe Encümenleri Mazbataları*, 2 Nisan 1933, TBMM Websitesi, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do4/co22/tbmmo4022051ss0140.pdf> (Erişim Tarihi: 20.05.2018).

T.C. Ticaret Bakanlığı, (2018), *Menşe Kuralları ve Menşe Kümülyasyonu Sistemi*, T.C. Ticaret Bakanlığı Websitesi, <https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/mense-kurallari-ve-mense-kumulasyonu-sistemi>, 30 Ağustos 2018 (Erişim Tarihi: 20.09.2018).

TÜİK, (2018), *Sağlık Harcamaları İstatistikleri Haber Bülteni*, Türkiye İstatistik Kurumu, 15 Kasım 2018, Türkiye İstatistik Kurumu Websitesi, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27621> (Erişim Tarihi: 12.05.2018).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, (2017), *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Döviz Kurları* Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Websitesi, http://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kur2017_tr.html (Erişim Tarihi: 15.12.2018).

Türk Dil Kurumu, (2019), *Türk Dil Kurumu - Dilimiz Kimliğimizdir*, Türk Dil Kurumu Websitesi, <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 01.02.2019).

Credit Rating & Assessment of Turkey's Credit Rating From Past to Present

Sule Yuksel Yigiter

syigiter@erzincan.edu.tr

Erzincan University

orcid.org/0000-0003-3230-5784

JEL Code: H81, H87

Received: 21.11.2019

Revised: 21.11.2019

Accepted: 17.12.2019

Available Online: 21.12.2019

To cite this document

Yigiter, S.Y., (2019). Credit Rating & Assessment of Turkey's Credit Rating From Past to Present. Equinox, Journal of Economics, Business & Political Studies, 6 (3), 231-249

Abstract

As a result of easily movement of capital between the markets during the globalization process, the importance of the credit rating agencies has increased. Investors manage their capital through the ratings given as a result of credit rating. Countries and companies that need capital get into debt toward the credit ratings of their countries. Credit Ratings also change the cost of borrowing of countries or companies. While lower credit ratings increase the cost of borrowing, higher grades reduce the cost of borrowing. In this study credit ratings will being addressed in general framework and Turkey's change and progress in credit scoring process will be examined.

Keywords: credit, credit rating, finance.

Kredi Derecelendirme ve Türkiye'nin Kredi Notunun Geçmişten Günümüze Değerlendirilmesi

Öz

Küreselleşme sürecinde sermayenin piyasalar arasında kolaylıkla hareket etmesi sonucunda kredi derecelendirme kuruluşlarının önemi artmıştır. Kredi derecelendirmesi sonucu verilen notlar doğrultusunda yatırımcılar sermayelerini yönlendirmektedir. Sermayeye ihtiyaç duyan ülkeler ve şirketler kendi ülkelerinin almış olduğu kredi notları bağlamında borçlanmaktadır. Kredi derecelendirme notları, ülkelerin ya da şirketlerin borçlanma maliyetlerini de değiştirmektedir. Düşük kredi notları borçlanma maliyetlerini artırırken, yüksek notlar borçlanma maliyetlerini düşürmektedir. Çalışmada kredi derecelendirmesi genel çerçevede ele alınarak Türkiye'nin derecelendirme yolunda geçirmiş olduğu değişim ve gelişmeler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: kredi, kredi derecelendirme, finans

1. Giriş

Kredi derecelendirme; açılacak kredilerin, ödenmesi gereken zamanda ve eksiksiz bir şekilde geri ödenmesi konusunda uluslararası sermaye piyasalarındaki kıstaslara uygun ve herkes tarafından kabul görmüş bir ölçü sağlamak amacıyla, borçlunun bu borçtan dolayı yükleneceği riskin belirlenmesi olarak ifade edilmektedir. Bu noktada kredi derecelendirme kuruluşları, yatırımcılara yön gösteren bir rol üstlenmektedir. Kredi derecelendirme kuruluşlarının üstlendikleri bu rol çerçevesinde, edindikleri piyasaya dair bilgilerle piyasa aktörlerini doğru yönlendirmesi beklenmektedir.

Türkiye'nin ilk kredi notu 1991 yılına dayanmaktadır. 1989 yılından itibaren Türkiye'de sermaye akışının önündeki engeller kaldırılmıştır. Bu durum ise yabancı sermayenin ülkeye akışını hızlandırmıştır. Aynı dönemde uluslararası tahvil piyasasına da girişler başlamış, dış piyasalarda tahvil satışı da giderek daha yaygın hale gelmiştir. Uluslararası piyasalarda borçlanma sürecinin başlamasıyla birlikte Türkiye'ye kredi notu verilmesi dönemi de hız kazanmıştır.

2. Kredi Derecelendirme Kavramı ve Gelişimi

2.1. Derecelendirme Kavramı ve Önemi

Derecelendirme, borçlanan tarafın risk durumunu ve üstlendiği yükümlülükleri zamanında yerine getirip getiremeyeceğinin kredi derecelendirme kuruluşu tarafından değerlendirilmesi ve sınıflandırılmasıdır (Tutar vd., 2011: 4).

Derecelendirme faaliyeti, kurumların likiditesinin, yükümlülükleri karşılama gücünün, karlılığının ve finansal durumunun sektörel ve ülkenin genel durumunun dikkate alınarak incelenmesi, değerlendirilmesi ve sınıflandırılması yoluyla yapılmaktadır.

Ekonomi açısından derecelendirmede, geçmiş durumun incelenerek gelecek duruma ilişkin fikir edinilmesi söz konusudur. Yani kısaca derecelendirme "performans değerlendirmesi" olarak tanımlanmaktadır (Halıcı, 2005: 10).

Kredi derecelendirmenin ülkelere sağladığı faydaları şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Derecelendirme faaliyeti sonucu verilen notlar sayesinde ülkeye yabancı yatırımcı girişi sağlanmaktadır. Kredi notu sayesinde yatırımcı, yatırım yapacağı piyasadaki ve diğer piyasalardaki durumu kolaylıkla görebilmekte, gerekli bilgileri hızlı ve güvenilir bir şekilde edinebilmektedir.

- Şirketlerin ve ülkelerin finansal yeterliliği konusunda bilgiler sağlamaktadır. Derecelendirme sonucunda elde edilen bilgiler yatırımcıya aktarılmakta, böylece yatırımcıların daha düşük maliyetlerle bilgiye ulaşması sağlanmaktadır.
- Derecelendirme notları menkul kıymete ilişkin değil krediye ilişkin bilgiler vermektedir. Yani ihraççının notu; yatırım kararı alma sürecinde dikkate alınmalıdır, ancak yatırım kararının verilmesinde etkili tek faktör olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır (Halıcı, 2005: 9).
- Derecelendirme sembollerinin uluslararası dili, yatırımcı için düşündüğü yatırım ile ilgili pratik ve hızlı bir referanstır. Ayrıca menkul kıymetleri derecelenmemiş ihraççıların mali güçleri ne kadar iyi olursa olsun daha dar bir yatırımcı tabanına ulaşacağı bilinen bir gerçektir
- Piyasa disiplininin sağlanmasında önemli katkıları olan derecelendirme faaliyetinin, kayıt dışı ekonominin ve yolsuzluğun önlenmesinde de etkili olduğu ileri sürülmektedir (Akbulak, 2012: 172).
- Kredi derecelendirme kuruluşlarının derecelendirme faaliyetleri bir taraftan kamu otoritelerince gerçekleştirilen gözetim ve denetim faaliyetine katkı sağlarken bir taraftan da piyasa sisteminin gelişmesine etki etmektedir.
- Yatırımcıların yatırım kararlarını güvenilir bir ortamda almasını sağlayarak, menkul kıymetlerin fiyatlarının daha ekonomik ve istikrarlı bir şekilde oluşmasına imkan vermektedir.

2.2. Derecelendirme İhtiyacının Nedenleri

Küreselleşme alanında meydana gelen değişiklikler, sermaye akışının önündeki engellerin kalkması ve finansal araçların farklılaşması, şirketlerin uluslararası piyasalarla ilişkilerinde de gelişmelere neden olmaktadır. Şirketlerin yeni pazar arayışları, en uygun maliyetle borçlanma hedefleri, yatırımcıların katlandıkları riske oranla daha yüksek getiri beklentisi içinde olmaları, bilgiye kolaylıkla ve düşük maliyetle ulaşılabilmesi uluslararası piyasaları daha etkin hale getirirken, borç alan tarafların yükümlülüklerini yerine getirme açısından değerlendirilmesinin önemi de her geçen gün artmaktadır. Kredi derecelendirme kuruluşları uluslararası piyasalarda borç alan ve veren açısından değerlendirmeler yapmakta, şirketleri ve ülkeleri ekonomik koşullarına göre derecelendirmektedir. Bu değerlendirmeler ise yatırımcılara rehber olma niteliği taşımaktadır.

2.3. Derecelendirmenin Finans Piyasaları Açısından Önemi

1960'lı yıllarından itibaren ABD'de yaşanan finansal sıkıntılar, piyasalarda yatırımcı etkinliğinin artması, teknolojik gelişmeler, farklı finansal araçların

piyasalarda kullanılmaya başlanması, finansal piyasalarda küreselleşmeye neden olan önemli etkenlerdir. Küreselleşmeyle birlikte finansal kurumlar daha etkin bir hale gelmiştir. Tasarrufların yatırıma dönüşmesinde önemli bir rol üstlenen finansal kurumlar aynı zamanda ekonomik gelişmeye de önemli katkılar sağlamaktadır. Piyasalarda finansal kurumların payı arttıkça derecelendirme faaliyeti her geçen gün daha da önemli hale gelmektedir. Derecelendirme faaliyeti, finansal yöneticilerin, düzenleyici otoritelerin, yatırımcıların, spekülörlerin yatırım ve finansman kararı verirken kredi notlarını dikkate almaları ile daha fazla gündem olmaya başlamıştır (Sajjad & Zakaria 2018: 1).

Kredi notu düşük olan ülkelere yapılan yabancı yatırımların tutarı ile ülkenin kredi notu arasında doğrusal bir ilişki olduğu görülmektedir. Yatırımcılar kredi notu düşük olan ülkeye yatırım yapmaktan kaçınmakta ve ülkeye yabancı para girişi kesilmektedir. Kredi notu düşük ülkelerde yatırım tutarı daha az olurken, kredi notu yüksek olan ülkelerde yatırım tutarı da yükselmektedir. Yabancı yatırımın daha az olduğu ülkelerde buna bağlı olarak yeni yatırım yapılamamakta, büyüme azalmakta ve işsizlik artmaktadır. Ekonomilerdeki bu gelişmeler beraberinde daha fazla borçlanmayı getirmekte ve bu borçların geri ödenmeme riski artmaktadır. Bunun sonucunda da ülke krize girebilmektedir. Dolayısıyla bir ülkenin derecelendirme notu, ülke ekonomisi ile ilgili birçok bilginin de kaynağı olabilmektedir.

Kredi notu, günümüzün finansal piyasalarında önemli bir rol üstlenerek piyasa katılımcılarını şirketin kredibilitesi hakkında bilgilendirmektedir. Kredi derecelendirme şirketlerin tanınması ve şirkete ilişkin tüm bilgilerin elde edilebilmesi açısından da önemli olmaktadır (Krichene & Khoufi 2016: 48). Yatırımcılara sağladığı bilgiler açısından derecelendirme kuruluşlarının objektif olması ve yatırımcıyı doğru bilgilendirmek adına raporlar hazırlaması beklenmektedir. Böylece doğru bir derecelendirme yapılan şirket daha uygun sermaye maliyetine ulaşma imkanı sağlarken, yatırımcılarda karlı ve daha düşük riskli yatırım alanlarına yönlendirilmiş olacaktır. Kısaca derecelendirme; şirketler için uluslararası piyasalara girebilmede en önemli şartlardan biridir. Yüksek bir derecelendirme notu şirket için iyi imaj demektir.

Derecelendirilen şirket yöneticileri, derecelendirme kuruluşları tarafından takip edildiklerini bildiklerinden, daha dikkatli davranacak, şirket açısından olumlu gelişmeler yaşanacak ve notlarının yükselmesi söz konusu olacaktır. Derecelendirme yapılan şirketler kendilerini sektördeki rakip şirketlerle karşılaştırma imkanı bulabilmektedir.

Yatırımcı derecelendirme notlarına kolaylıkla ulaşabildiği için, bu notlara göre yatırımlarını yönlendirmekte, şirketler arasında kıyaslama yapabilmekte, yatırımın gelecekteki durumu ile ilgili olarak fikir sahibi olma imkanı

bulabilmektedir. Ayrıca yatırımcı, derecelendirme yapılan şirketi analiz etmekte, gelişmeleri izleyebilmekte ve değerlendirme yapabilmektedir.

İhraç edilen menkul kıymetlerde Kredi derecelendirme kuruluşları tarafından değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Bu değerlendirme sonucunda menkul kıymetin taşıdığı risklere bağlı olarak not verilmektedir. Verilen not menkul kıymetin riskinin bir göstergesi olması nedeniyle faiz oranının belirlenmesi açısından da önemli olmaktadır (Afonso ve diğ., 2007: 7).

Kredi derecelendirme üç açıdan önemlidir: Birincisi, ulusal derecelendirme notları, bir ülkenin uluslararası finansal piyasada karşılaştığı faiz oranlarının ve dolayısıyla borçlanma maliyetinin kilit bir belirleyicisidir. İkincisi, ülke notunun yerel bankalara veya şirketlere verilen derecelendirmeler üzerinde kısıtlayıcı bir etkiye sahiptir. Üçüncüsü, bazı kurumsal yatırımcılar yatırımlarında üstlenebilecekleri risk için daha düşük sınırlara sahiptir ve derecelendirme notlarında algılanan kredi riskini dikkate alarak tahvil portföylerini oluşturacaklardır (Afonso ve diğ., 2007: 7).

2.4. Derecelendirmenin Genel Tarihçesi ve Gelişimi

Kredi derecelendirmesinin temeli 19. yüzyılın ortalarına kadar gitmektedir. 1837 yılında ABD'de yaşanan krizi takiben çoğu şirket yükümlülüklerini yerine getirememiş ve bu durumdan zararlı çıkan taraf yatırımcılar olmuştur. Bu dönemde kendi de zarar eden Lewis Tapan, borçlu tarafın değerlendirilmesi için genellikle avukatlardan oluşan bir ağ kurarak ilk derecelendirme faaliyetini gerçekleştirmiştir (Yazıcı, 2009: 5).

Günümüzde büyük kredi derecelendirme kuruluşlarından biri olarak kabul edilen Standard & Poors'un kuruluşu 1860'lı yıllara dayanmaktadır. Ancak ilk defa 1923 yılında şirket tahvillerini değerlemeye başlamıştır (Çalışkan, 2002: 59). S&P 1946 yılında kendi veri bankası için elektronik hesaplama sistemi oluşturarak sektöre önemli bir katkı sağlamıştır.

Sektörün büyük şirketlerinden olan Moody's 1900 yıllarında demiryolu alanında yatırım yapan Moody tarafında kurulmuştur. 19'uncu yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'ni ülkeyi saran demiryollarını özel sektör aracılığıyla yaptırmıştır. Bu girişim sonucu büyü karlar eden şirketler birleşme yoluna gitmişlerdir (Birdişi, 2012: 446). Demiryolu sektöründeki karların artması ve sektörde meydana gelen değişimler sonucu, 1909 yılında Moody demiryolu şirketlerini değerlendirmeye almış ve derecelendirmiştir. Demiryolu şirketlerinin derecelendirilmesiyle işe başlayan Moody's 1924 yılında tüm ABD tahvil piyasasına hakim olmuştur. Moody tarafından 1909 yılında yazılmış olan Demiryolları Yatırımlarının Analizleri" adlı eserde kullanılmış olan semboller, daha sonra kredi

derecelendirilmesinde kullanılan uluslararası sembollere dönüşmüştür (Birdişi, 2012: 446).

1913 yılında ABD'nin New York eyaletinde kurulan Fitch'in kullanmış olduğu derecelendirme notları günümüzde yaygın olarak kullanılmaktadır. Geçmişten günümüze tüm dünya piyasalarında ortaya çıkan belirsizlikler ve dalgalanmalar kredi derecelendirme kuruluşlarının önemini ve gerekliliğini gözler önüne sermektedir.

2.5. Kredi Derecelendirme Kuruluşları ve Derecelendirme Sistemleri

Bir kredi derecelendirme kuruluşu (CRA), herhangi bir borç yükümlülüğünün kredi derecelendirme işini yapan, şirketlere ilişkin bilgi sağlayan ticari bir kuruluştur (Korivi vd., 2009: 15).

Kredi derecelendirme kuruluşları, yaptıkları değerlendirmeler sonucunda elde ettikleri tüm verileri doğru, objektif ve anlaşılır biçimde yatırımcılarla paylaşmak durumundadır.

Kredi derecelendirme kuruluşları, finansal piyasalarda önemli bir rol üstlenmektedir. Söz konusu kuruluşların değerlendirme süreçlerinin, prosedürlerinin objektif olması ve düzgün işlemesi yatırımcılar açısından şüphe götürmeyecek şekilde olmalıdır. (Tutar vd., 2011: 4-5).

Kredi derecelendirme kuruluşlarının derecelendirme faaliyeti iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ihraç edilen menkul kıymetler değerlendirilirken, ikinci bölümde ihraççının yükümlülükleri doğrultusunda kredibilitesi değerlendirilmektedir (Çalışkan, 2002: 59).

Kredi derecelendirme kuruluşları şirketleri ve ülkeleri değerlendirirken bir takım kriterleri dikkate almaktadır. Bu kriterler hem ülke ekonomisine yönelik hem de siyasi duruma yönelik olmaktadır. Ülkedeki ekonomik istikrar, büyüme oranları, borç ödeme kapasitesi ekonomik kriterler olarak dikkate alınırken, siyasal istikrar, ülkenin dış politikasındaki gelişmeler ve ülkedeki siyasi gelişmeler ise değerlendirmede önem verilen diğer kriterler olmaktadır. Yani değerlendirilecek ülkelerin hem bugünkü hem de geçmiş durumu değerlendirmeye konu olmaktadır.

Kredi derecelendirme kuruluşlarının etkisi sadece değerlendirme yapılan ülkelerde değil, aynı zamanda küresel ekonomik sistemin bütünündeki borçlanma piyasaları üzerinde de olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler uluslararası yatırımcıları kendi ülkelerine yönlendirebilmek için ekonomi politikalarını sisteme uyumlu hale getirmeye çalışmaktadır. Bu şekilde küresel ekonomi için stratejik öneme sahip kaynakların bulunduğu ülkeler sözü edilen

“kredi alma koşulları” sayesinde denetim altına alınmaktadırlar (Chossudovsky, 1999: 53).

Kredi derecelendirme kuruluşlarının yatırımcılara ve ekonomiye katkılarının olduğu açıktır. Ancak bu kuruluşlar, derecelendirme sistemleri bakımından da eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu eleştiriler, yoğun olarak ekonomik göstergeleri geriden takip etmeleri nedeniyle erken uyarı anlamında yetersiz olmaları, zaten ekonomisi zor durumda olan ülkelerin not indiriminden sonra daha kötüye gitmesi, tek seferde çok ciddi not indirimlerinin olması, derecelendirme metodlarının çok açık olmaması, risk hesaplamasına yönelik birçok hesaplama sisteminde söz konusu notların en temel belirleyicilerden biri olarak dikkate alınması, notların bazı dönemlerde riski yansıtmada konusunda yetersiz kalması, değerlendirme için ücret ödenmesi gibi başlıklarda toplanmaktadır. (Gür & Öztürk, 2011: 75-80).

Kredi derecelendirme kuruluşları not verirken bir takım harfler ve sembollerden faydalanmaktadır. Bu semboller ise değerlendirilen şirket ya da ülkeye ilişkin bilgileri yansıtmaktadır. Bu değerlendirme sürecinde hem kredi notu hem de kredi notunun görünürlüğü hakkında bilgiler verilmektedir. Bazen kredi notunun izleme kapsamına alınması ve not değişikliğine gidilmesi de söz konusu olabilmektedir. Böyle bir durumda yatırımcı bilgilendirilmektedir. Not görünümü gelecek dönemde değişme yönünü belirtir ve pozitif, negatif, durağan, izlemede şeklinde olabilir. Bu görünümler notun yanında belirtilmektedir.

Tablo 1’de S&P, Moody’s ve Fitch derecelendirme kuruluşları tarafından kullanılan derecelendirme harfleri ve anlamları görülmektedir. Verilen kredi derecelendirme notları en yüksek kaliteyi gösteren nottan başlayıp en düşük kaliteyi gösteren nota kadar sınıflandırılmaktadır (Coşkun, 2010: 255). Genellikle AAA en yüksek not, D en düşük nottur.

S&P’ göre AAA, Moodys’e göre Aaa ve Fitch derecelendirmesine göre AAA derecesi, mümkün olan en yüksek nottur ve yükümlülüklerin karşılanması noktasında güçlü bir kapasite olduğu anlamına gelmektedir. En güvenilir ihraççılara ve menkul kıymetlere verilmektedir. BBB ve Baa dereceleri “ortanın altı” derece notu olup, yatırım yapılabileceğini ancak temkinli olunması gerektiğini ifade etmektedir. BB ve Ba derecesi, spekülasyon olayların yaşanabileceğini ve yükümlülükleri yerine getirme kapasitesinin zayıf olduğunu göstermektedir. CCC, Ca, C ve D notları ise ihraççının riskinin yüksek, yatırımın geri dönme ihtimalinin oldukça zayıf olduğunu ortaya koyar ki, derecelendirme sistemindeki en düşük nottur (Akbulak, 2012: 173). Kredi derecelendirme notları yalnızca ay sonlarında güncellenmektedir. Bir önceki aya göre meydana gelen değişiklik notta yükselmeye veya düşmeye neden olmaktadır. (Ammer & Clinton, 2004: 6).

Tablo 1: Kredi Derecelendirme Not Sistemi

Standart & Poor's	Fitch	Moody's	Notun Açıklaması		
AAA	AAA	Aaa	En Yüksek Derece		
AA+	AA+	Aa1	İyi Kredi Derecesi	Yatırım Yapılabilir Seviye	
AA	AA	Aa2			
AA-	AA-	Aa3			
A+	A+	A1	İyi Kredi Derecesi		
A	A	A2			
A-	A-	A3			
BBB+	BBB+	Baa1	Ortanın Altı Seviye	Yatırım Yapılabilir Seviye	
BBB	BBB	Baa2			
BBB-	BBB-	Baa3			
BB+	BB+	Ba1	Yatırım Yapılmaz		Spekülatif Seviye
BB	BB	Ba2			
BB-	BB-	Ba3			
B+	B+	B1	Spekülatif	Spekülatif Seviye	
B	B	B2			
B-	B-	B3			
CCC+	CCC	Caa	Şiddetli Risk		Spekülatif Seviye
CCC	CC	Caa3			
CC	C	C			
	DDD		Yükümlülüğünü Yerine Getiremez	Default	
	DD				
D	D	D			

Kaynak: Yıldırım vd., 2018:12.

Kredi notu ile sorunlu kredi önceden tespit edilebilmektedir. Ancak kredi değerliliğinin ölçümü zamana ve uzmana göre dönem dönem farklılık

gösterebilmektedir. Ülke kredi notu ile makroekonomik değişkenlere ilişkin bilgiler verilmektedir (Ammer & Clinton, 2004: 1).

2.6. Kredi Derecelendirmenin Ülkelere Getirileri

Kredi derecelendirme kuruluşlarının ülkeler ve şirketler hakkında yaptığı değerlendirmeler yatırımcılara önemli bilgiler vermektedir. Özellikle ülkeler açısından yüksek bir kredi notu, daha fazla yabancı yatırımcının ülkeye gelmesi anlamına gelmektedir.

Kredi derecelendirmelerinde hem ülkelerin hem de şirketlerin yükümlülükleri karşılama noktasında finansal yapılarında meydana gelen değişimler yada finansal yapının bu duruma etki edecek şekilde değişip değişmediği gibi konularda bilgi verilmektedir (Heller, 2015: 28).

Ülkeler yapılan derecelendirmenin olumlu olması sonucunda birtakım imkanlara kavuşabilmektedir. Olumlu kredi derecelendirmesine sahip olan ülkelerin borçlanma olanakları artmakta, faiz oranları düşmekte, yatırımcıların güvendiği ülke durumuna gelmektedir. Tüm bu olumlu gelişmeler ise işlem hacminin artmasına neden olmaktadır.

Yapılan derecelendirmelerin ülke ekonomisi üzerinde etkisi olduğu gibi yabancı yatırımcılar üzerinde de etkileri vardır. Yabancı yatırımcı ülkeye dışarıdan para girişinde önemli bir faktördür. Yatırımcı ulusal düzeyde olduğu gibi uluslararası düzeyde de en karlı yatırım alanlarını aramaktadır. Bu noktada uluslararası derecelendirme kuruluşlarının yaptığı değerlendirmeleri dikkate almakta ve yatırımlarına bu değerlendirmeler ışığında yön vermektedir. Derecelendirme notu iyi olan bir ülke dış kaynaklardan finansman imkanı sağlayabileceği gibi, yabancı yatırımcının ülkeye akışını da sağlamış olacaktır (Erkan & Demircioğlu, 2011: 109-110).

Küreselleşme süreci ile birlikte uluslararası piyasalar arasında sermaye akışı hızlanmış ve bankaların yerini sermaye piyasaları almıştır. Bu gelişmeler ise derecelendirme faaliyetlerinin daha da yaygınlaşmasını sağlamıştır. Derecelendirme faaliyeti gelişme sürecini tamamlamış ülkelere uygulandığı gibi bu sürece yeni girmiş ülkelere de uygulanmaktadır. Yabancı yatırımcının söz konusu değerlendirmeleri dikkate almaları bu kuruluşlara talebi artırmış ve derecelendirme kuruluşlarının sayısı gün geçtikçe artmıştır. Ancak günümüzde bu piyasa üç büyük derecelendirme şirketinin (S&P, Moody's ve Fitch) kontrolü altındadır.

Derecelendirme kuruluşları tarafından yapılan not değişikliklerine karşı ülkelerin zaman zaman tedbir almaları da gerekmektedir. Böyle bir durumda

ülkelerin merkez bankalarının en önemli görevlerinden biri de finansal istikrarın sağlanması olmaktadır.

3. Türkiye'nin Kredi Notunun Geçmişten Günümüze Değerlendirilmesi

3.1. Türkiye İçin Kredi Derecelendirme

Türkiye'ye kredi derecelendirme kuruluşları tarafından ilk derecelendirme notu 1992 yılında verilmiştir ve ilk notu yatırım yapılabilir olarak açıklanmıştır. Türkiye bu notlarını 1994 yılına kadar korumuştur. 1993 yılı sonlarında Hazine'nin izlediği borçlanma politikaları sonucunda yaşanan 1994 krizi, kredi notunun düşmesine ve yatırım yapılabilir seviyesinin altına çekilmesine neden olmuştur. 1994 krizinden bu yana Türkiye'nin notu günümüze kadar Moody's ve S&P tarafından bir daha yatırım yapılabilir seviyeye yükseltilmemiştir. Bu krizin sonrasında Fitch de 10 Ağustos 1994'de Türkiye'nin kredi notunu B olarak açıklamıştır.

1995 yılı sonunda erken seçim olması, IMF ile yapılan Stand by görüşmelerinin 1996 yılının ilk aylarında sona ermesi ve yine bu dönemde gümrük birliğine girilmiş olması belirsizliğin daha da artmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler sonrasında ise ülkenin kredi notu değişmemiştir.

1996 yılında artan belirsizlik 1997 yılında Türkiye'nin kredi notunun S&P tarafından B+'dan B'ye düşürülmesine yol açmıştır. Ancak kredi notunun düşürülmesi piyasaları çok fazla etkilememiş ve bir ekonomik kriz yaşanmamıştır.

1997 Güneydoğu Asya ve 1998 Rusya Krizleri özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere genel olarak tüm dünyayı etkilemiş ancak ülke derecelendirme notları açısından herhangi bir düşüş yaşanmamıştır. Türkiye'nin notu 1998 yılında S&P tarafından "pozitif" yükseltilmiştir. Bu değişiklikten son bir müddet Türkiye'nin notu değişmemiştir. Türkiye ekonomisinin iyileşme sürecine girmesiyle birlikte 25.04.2000 tarihinde S&P tarafından kredi notu B+'ya yükseltilmiştir. Ancak Kasım 2000-Şubat 2001 döneminde Türkiye ekonomisi tarihinin en büyük krizlerinden birini yaşamıştır. Bu kriz sonrasında ise S&P kredi notunu düşürmemiş, fakat "pozitif" olan not görünümünü "durağan" olarak değiştirmiştir.

Şubat 2001 de ise ülkede yaşanan siyasi kriz nedeniyle, S&P Türkiye'nin kredi notunu izlemeye almıştır. 23 şubat 2001'de B+ dan B'ye, 16 Nisan 2001'de B-'ye indirilmiş, not görünümü ise "negatif" olarak duyurulmuştur.

Yine aynı tarihte Moodys'de Türkiye'nin kredi notunda değişiklik yapmamış, sadece görünümünü "pozitif" ten "durağan" a çevirmiştir.

Fitch ise 22 Şubat 2001 'de BB olan uzun vadeli yabancı para cinsinden kredi notunu değiştirmemiş, BB olan uzun vadeli TL cinsinden kredi notunu B+ ya düşürmüştür. Yine Fitch 2 Nisan 2001 'de Türkiye'nin kredi notunu B+'ya, 2 Ağustos 2001 'de ise B'ye düşürmüş, not görünümünü ise negatif olarak açıklamıştır.

2001 yılındaki krizin etkisiyle düşen kredi notunda 2002 ve 2003 yıllarında bir değişiklik olmamıştır.

28 Temmuz 2003'de S&P Türkiye'nin kredi notunu B-'den B'ye, 16 Ekim 2003'te B+ 'ya, Ağustos 2004 'te ise BB-'ye yükseltmiştir. Fitch 2 Ağustos 2001'de B olan kredi notunu önce 25 Mart 2003'te B-'ye düşürmüş, daha sonra 25 Eylül 2003'te B'ye, 9 Şubat 2004'te B+'ya, 13 Ocak 2005'te ise BB-'ye yükseltmiştir.

Moody's 1997-2005 yılları arasında Türkiye'nin yabancı para cinsinden uzun vadeli borçlanma notunu B1'de tutmuş, 14 Aralık 2005'te Ba3'e, Mayıs 2006 tarihinde ise Ba3'ten Ba1'e yükseltmiştir.

2007-2008 yıllarında yaşanan siyasi kriz ve finansal piyasalarda yaşanan olumsuz gelişmeler kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye hakkındaki değerlendirmelerini olumsuz etkilemiş, not görünümünün önce pozitiften durağana sonrada negatife çevrilmesine neden olmuştur.

Eylül 2008-2010 dönemleri arasında birçok ülkenin kredi notu defalarca düşürülmesine rağmen, Türkiye'nin notu yükselmiştir. S&P Türkiye'nin derecelendirme notunu 19.02.2010 tarihinde BB, Moody's Ba2, Fitch ise BB+ olarak açıklamıştır. Bu gelişmelere karşın ülke notu hala yatırım yapılabilir seviyede değildir.

2012 Mayıs ayında S&P kredi notunu "BB (durağan)"a dönüştürmüş, çok kısa bir süre sonrada "BB+ (durağan)" olarak değiştirmiştir. Moody's 20 Haziran 2012 tarihinde Türkiye'nin kredi notunu Ba2 'den Ba1'e yükseltmiş ve not görünümünü pozitif olarak açıklamıştır. Fitch ise Aralık 2012 de kredi notunu BB+'dan BBB-'ye çıkarmıştır. Böylelikle ülkenin notu uzun yıllar sonra ilk defa yatırım yapılabilir seviyeye yükselmiştir.

S&P kredi derecelendirme kuruluşu bu dönemde Türkiye'de meydana gelen gelişmeleri (dalgalı kur rejimi, sermaye piyasasının derinleşmesi, çözüm süreci gibi) olumlu gelişmeler olarak değerlendirmiş, kredi notunu BB+'ya yükseltmiştir. Not görünümü ise "durağan" olarak açıklanmıştır.

Moody's 16 Mayıs 2013'de kredi notunu Ba1'den Baa3'e yükselterek Türkiye'yi yatırım yapılabilir ülkeler arasına almıştır. Böylece daha önce Fitch'in yatırım yapılabilir ülke olarak açıkladığı Türkiye, 1992 yılından beri ilk defa iki uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu tarafından da uzun vadeli yabancı para cinsinden "yatırım yapılabilir" olarak kabul edilmiş oldu.

Standard and Poor's 27 Mart 2013'de, ülkenin kredi notunu "BB"den "BB+"ya yükseltmiştir. Ancak bu kuruluş açısından Türkiye hala yatırım yapılabilir seviyede kabul edilmemektedir.

Kredi derecelendirme kuruluşlarından Fitch ve Moody's in kredi notunu yükseltip yatırım yapılabilir seviyeye çekmesinin ardından aynı not artışı S&P'dan da beklenmekteydi. Ancak o dönemde yaşanan Gezi Parkı eylemleri bu beklentinin gerçekleşmemesine neden olmuştur.

2013 yılından 2016 yılına kadar söz konusu kuruluşlar tarafından Türkiye herhangi bir değerlemeye tabi tutulmamıştır. 2016 yılına gelindiğinde ise kredi notu Moody's tarafından Baa3, S&P tarafından BB ve Fitch tarafından BBB- olarak açıklanmıştır. S&P 20.07.16 tarihinde açıkladığı değerlendirmesinde Türkiye'yi yatırım yapılamaz ülke olarak göstermiştir. 23 Eylül 2016 tarihinde yeniden açıklanan notlarda Türkiye'nin notu Ba1(negatif-Moody's), BB (S&P) ve BBB- (Fitch) olarak açıklanmıştır.

18 Mart 2017 tarihinde Moody's kredi notunu Ba1 'e düşürürken, not görünümünü ise negatif olarak açıklamış ve bu kuruluş tarafından da Türkiye yatırım yapılamaz ülkeler arasına alınmıştır. 03.11.2017 tarihinde S&P BB+ (negatif) olarak yatırım yapılamaz durumun devam ettiğini ifade etmiştir.

2018 yılına gelindiğinde, Moody' s ülke notunu Baz 'ye düşürürken not görünümünü de durağan, S&P BB (durağan) ve Fitch BB- (negatif) olarak duyurmuştur. Fitch tarafından açıklanan not ile ülkenin yatırımlar açısından spekülatif olduğu iddia edilmiştir.

2019 yılının ilk notu S&P tarafından Ağustos ayında açıklanmış BB (durağan) olduğu duyurulmuştur. Kasım 2019 tarihinde açıklanan ve BB- olan değerlendirme sonucu ise Fitch kuruluşuna aittir.

Tablo 2: Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Kredi Notları

TARİH	Moody's	TARİH	S&P	TARİH	Fitch
05.05.92	Baa3	04.05.92	BBB(durağan)		
08.10.93	Baa3(olası not indirimi için izleme)	03.05.93	BBB(negatif)		
13.10.94	Ba1	14.01.94	BBB(negatif)	10.08.94	B
06.04.94	Ba1(olası not indirimi için izleme)	22.03.94	BB(negatif izleme)		

TARİH	Moody's	TARİH	S&P	TARİH	Fitch
02.06.94	Ba3	29.04.94	B+(negatif izleme)		
		16.08.94	B+(durağan)		
		24.07.95	B+ (pozitif)	26.09.95	BB-
		18.10.95	B+(durağan)		
		17.07.96	BB(negatif izleme)	20.12.96	B+
		13.12.96	B (durağan)		
09.01.97	Ba3 (olası not indirimi için izleme)				
13.03.97	B1				
		10.08.98	B(pozitif)		
30.11.99	B1 (pozitif)	21.01.99	B(durağan)		
		10.12.99	B(pozitif)		
24.07.00	B1(pozitif)(olası not artırımı için izleme)	25.04.00	B+ (pozitif)	10.04.00	B+ (pozitif izleme)
21.12.00	B1 (pozitif)	05.12.00	B+(durağan)	27.04.00	BB-
21.02.01	B1 (durağan)	21.02.01	B+(negatif izleme)	22.02.01	BB- (negatif izleme)
06.04.01	B1 (negatif)	23.02.01	B+(negatif izleme)	02.04.01	B+ (negatif izleme)
		16.04.01	B- (negatif görünüm izleme)	02.08.01	B (negatif)
		27.04.01	B-(durağan)		
		11.07.01	B- (negatif)		
		30.11.01	B-(durağan)		
15.01.02	B1 (durağan)	29.01.02	B- (pozitif)	05.02.02	B (durağan)
10.07.02	B1 (negatif)	26.06.02	B-(durağan)		
		09.07.02	B- (negatif)		

TARİH	Moody's	TARİH	S&P	TARİH	Fitch
		07.11.02	B-(durağan)		
21.10.03	B1 (durağan)	28.07.03	B (durağan)	25.03.03	B- (negatif)
		16.10.03	B+(durağan)	06.08.03	B-(pozitif)
				25.09.03	B (pozitif)
		08.03.04	B+ (pozitif)	09.02.04	B+ (durağan)
		17.08.04	BB -(durağan)	25.08.04	B+(pozitif)
11.02.05	B1 (pozitif)			13.01.05	BB-(durağan)
14.12.05	Ba3 (durağan)			06.12.05	BB-(pozitif)
		23.01.06	BB-(pozitif)		
		27.06.06	BB-(durağan)		
				10.05.07	BB-(durağan)
		03.04.08	BB-(negatif)		
		31.07.08	BB-(durağan)		
		13.11.08	BB-(negatif)		
18.09.09	Ba3 (pozitif)	17.09.09	BB-(durağan)	27.10.09	BB- (pozitif izleme)
				03.12.09	BB+(durağan)
08.01.10	Ba2 (durağan)			24.11.10	BB+(pozitif)
05.10.10	Ba2 (pozitif)				
				24.11.11	BB+(durağan)
26.06.12	Ba1 (pozitif)	01.05.12	BB+ (durağan)		
05.11.12	Ba1	05.11.12	BB	05.11.12	BBB-
27.03.13	Ba1		BB+		BBB-
16.05.13	Baa3	16.05.13	BB+		BBB-
20.07.16	Baa3	20.07.16	BB	20.07.16	BBB-
23.09.16	Ba1	23.09.16	BB	23.09.16	BBB-
18.03.17	Ba1(negatif)				

TARİH	Moody's	TARİH	S&P	TARİH	Fitch
				21.07.17	BB+(durağan)
		03.11.17	BB+(negatif)		
				19.01.18	BB+(durağan)
07.03.18	Ba2(durağan)				
		01.05.18	BB (durağan)		
				13.07.18	BB-(negatif)
17.08.18	Ba3(negatif)	17.08.18	B+(durağan)		
				03.05.19	BB-(negatif)
		15.02.19	B+(durağan)		
16.06.19	B1 (negatif)				
		02.08.19	B+(durağan)		
				02.11.19	BB-

3.2. Türkiye'de Kurulan ve Derecelendirme Faaliyetinde Bulunmak Üzere Kurulca Yetkilendirilen Derecelendirme Kuruluşları

Sermaye Piyasası Kurulu'nun Seri: VIII, No: 51 sayılı "Sermaye Piyasasında Derecelendirme Faaliyeti ve Derecelendirme Kuruluşlarına İlişkin Esaslar Tebliği" 12/07/2007 tarih ve 26580 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Tebliğ, derecelendirme faaliyeti; kredi derecelendirmesi ve Kurumsal Yönetim İlkelerine uyum derecelendirmesi faaliyetlerini kapsamaktadır. Türkiye'de derecelendirme yapma yetkisi olan derecelendirme kuruluşlarını SPK aşağıdaki gibi sıralamıştır:

1. DRC Derecelendirme Hizmetleri A.Ş.
2. İstanbul Uluslararası Derecelendirme Hizmetleri A.Ş.
3. JCR Avrasya Derecelendirme A.Ş.
4. Kobirate Uluslararası Kredi Derecelendirme ve Kurumsal Yönetim Hizmetleri A.Ş.
5. Saha Kurumsal Yönetim ve Kredi Derecelendirme Hizmetleri A.Ş.

3.3. Türkiye'de Derecelendirme Faaliyetinde Bulunması Kurulca Kabul Edilen Uluslararası Derecelendirme Kuruluşları

Sermaye Piyasası Kurulu tarafından kabul edilen uluslararası derecelendirme kuruluşları aşağıdaki gibi açıklanmıştır.

1. Standards and Poor's Corp. (<http://www.standardandpoors.com/>)
2. Moody's Investor Service Inc. (<http://www.moody's.com/>)
3. Fitch Ratings Ltd. (<http://www.fitchratings.com/>) (SPK, 2019)

4.Sonuç

Uluslararası derecelendirme kuruluşları yapmış oldukları derecelendirmelerle yatırımcıları yönlendirmekte ve böylece ülkelerin sermaye maliyetleri üzerinde bir etki oluşturmaktadır. Kredi derecelendirme kuruluşlarının değerlendirmeleri bir taraftan fonlara yön verirken bir taraftan da doğrudan yabancı sermayenin ülkeye gelmesine neden olmaktadır. Çünkü bu değerlendirmeler sayesinde yabancı yatırımcı yatırım yapmayı düşündüğü ülke ekonomisi hakkında bilgi edinebilmektedir.

Dünya piyasalarında son dönemlerde yaşanan krizler, bu krizlerin etkisinin birçok ülkede hissedilmesi ve ülkelerin hem ekonomik hem de siyasi koşullarındaki değişkenlik, derecelendirmenin doğru, güvenilir bir şekilde yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nokta özellikle ülkelerin, şirketlerin ve yatırımcıların doğru kararlar alabilmeleri açısından önemlidir.

Derecelendirme firmalarının değerlendirmede dikkate aldığı ölçütler arasında; bütçe açığı, cari işlemler dengesi, kamu kesimi borçlanma gereği, büyüme oranı, işsizlik oranı, iktidar partisinin oy oranı, seçim tarihinin yakınlık ve uzaklığı, siyasal istikrar ve ülke içi siyasal dengeler gibi faktörler bulunmaktadır. Ancak derecelendirmenin bir takım ölçütlere dayanmasına rağmen, zaman zaman bu kuruluşların siyasi davrandıkları da iddia edilmektedir. Bu değerlendirmelerin kredi derecelendirme kuruluşlarından faydalanan tüm paydaşların faydasına olacak şekilde doğru ve objektif yapılması oldukça önem arz etmektedir.

Türkiye'de ise 1 Temmuz 2012'den itibaren uygulanmaya başlayan Basel-II standartları çerçevesinde şirketler açısından kredi derecelendirmenin önemi daha da artmıştır. Birçok şirket kredi ve finansman ihtiyacının önemli bir kısmını uluslararası piyasalardan sağlamaktadır ve Basel-II'nin hayata geçmesi ile birlikte şirketlerin kredi faiz oranları derecelendirme notlarına göre belirlenmektedir.

Kredi derecelendirme kuruluşlarının yapmış olduğu derecelendirmeler ışığında, Türkiye'nin kredi derecelendirme notları incelendiğinde; 1992 yılında başlayan ve yatırım yapılamaz ülke konumunda olan Türkiye'nin notu 2013 yılında

yatırım yapılabilir seviyeye çıkmıştır. 2016 yılında yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi ile birlikte verilen notlar, tekrar yatırım yapılamaz hatta spekülâtif seviyeye düşürülmüştür. Ekonomideki olumlu gelişmelerle birlikte notların tekrar yükseleceği ve yatırım yapılabilir seviyeye geri döneceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Afonso, A., Gomes, P. & Rother, P. (2007). What hides behind sovereign debt ratings?. *European Central Bank Working Paper Series*, No.711, Frankfurt, 1-67.
- Akbulak, Y.(2012). Kredi Derecelendirmesi Veya Rating: Kavram ve Ölçütler. *Mali Çözüm*, Mayıs-Haziran, 171-184.
- Ammer, J. & Clinton N. (2004). Good News Is No News? The Impact of Credit Rating Changes on the Pricing of Asset-Backed Securitie., *International Finance Discussion Papers*, Number: 809, July, 1-28.
- Birdiqli, F.(2012). Küresel Ekonomik Sistemin İşleyişi İçinde Kredi Derecelendirme Kuruluşları'nın İşlevi. *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi II*, Malatya, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Chossudovsky, M. (1999). *Yoksulluğun Küreselleşmesi*. Çeviren: Neşenur Domaniç, Çihiviyazıları Yayınevi, İstanbul.
- Coşkun, M. (2010). *Para ve Sermaye Piyasaları: Kurumlar, Araçlar, Analiz*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çalışkan, Ö.(2002). Kredi Derecelendirme Kuruluşları ve Risk Değerlendirme Kriterleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (1), 53-66.
- Erkan M. & Demircioğlu M. (2010). Ülke Derecelendirmesinin Ekonomik Kamu Düzeni Üzerindeki Etkisi. *İNönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:1 Sayı:1, 107-131.
- Gür, T. & Öztürk, H. (2011). Ülke Riski, Derecelendirme Kuruluşları, Aksaklıklar, Yeni Düzenlemeler. *Sosyo-Ekonomi*,7(16), 69-92.
- Halıcı, N.(2005). *Kredi Derecelendirme Şirketleri, Kredi Derecelendirmenin Belirleyicileri ve Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Heller, S. (2015). *Financial Constraints and Corporate Credit Ratings: Essays in Corporate Finance and Risk Management*. Submitted in Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Economics and Social Sciences (Dr. rer. pol.) to the Faculty of Business Administration of the University of Hamburg.
- Krichene, A. F. & Khoufi, W. (2016). The effects of credit rating grades' changes on capital structure: S&P 500. *The International Journal Of Engineering And Science (IJES)*, Volume 5, Issue 2, 48-57.
- Korivi, S. R., Sarswat, S. & Geetha, T. (2009). Assessment of Long Term Performance of Credit Rating Agencies in India. *National Institute of Securities Markets*, Navi Mumbai 400 705, 1-58.

Sajjad, F. & Zakaria, M. (2018). Credit Rating as a Mechanism for Capital Structure Optimization: Empirical Evidence from Panel Data Analysis. *International Journal of Financial Studies*, 6 (13), 1-14.

SPK. (2019). 01.11.2019 tarihinde <https://www.spk.gov.tr/Sayfa/Index/6/10/2> adresinden alındı.

www.borsazamani.com/ozel-haber/kredi-derecelendirme-kuruluslari-siyasi-mi-moody-s-fitch-ve-h8350.html

Tutar, E., Tutar, F. & Eren, M. V. (2011). Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Rolü, Güvenirlik Açısından Sorgulanması ve Türkiye. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 25, 1-24.

Yazıcı, M. (2009). Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Önemi ve Denetimi. *Maliye ve Finans Yazıları Hakemli Dergisi*, 1-17.

Yıldırım, H. H., Yıldız, C. & Aydemir, Ö. (2018). Kredi Derecelendirme Kuruluşlarından S&P, Moody's ve Fitch'in Türkiye için Yapmış Oldukları Not Açıklamalarının Hisse Senedi Endeksleri Üzerine Etkisi: Borsa İstanbul Örneği 2012-2016. *Maliye ve Finans Yazıları*, (109), 9-30.

Economic Crisis and Budget Policies in Turkey: A Comparative Analysis in Terms of Fiscal Sustainability (1980-2018)

Mustafa Canbaz

mustafa_canbaz16@hotmail.com

Uludağ University, Bursa Turkey

ORCID: 0000-0003-0613-204X

JEL Code: E62, H60, G01, H20

Received: 10.06.2019

Revised: 19.10.2019

Accepted: 14.12.2019

Available Online: 21.12.2019

Abstract

The existence of political instability until 2000 led to the failure to implement the state-owned enterprise's privatization program and targeted development policies. The expansion of economic liberalization policies in Turkey has led to an increase in financial fragility. After the banking crisis occurred in 2001, IMF-based stability policies were implemented. Financial sustainability and discipline were ensured by the trust of global financial institutions and investors in economic policies between 2003-2008. The reasons and consequences of the global economic crisis in 2008 were focused on the effects of the crisis on Turkey, and as the effects of the crisis continued, the debt crisis in Europe slowed the flow of capital with the effect to Turkey in 2010. Fiscal policy implementations in Turkey from 2009 to 2018 will be evaluated on the effects of economic growth, inflation, and unemployment on the economy by considering public revenues, public expenditures, and short-term external debt data based on budget policies.

Keywords: fiscal policies, budget policies, financial crises, incentive policies

To cite this document

Canbaz, M., (2019). Economic Crisis and Budget Policies in Turkey: A Comparative Analysis in Terms of Fiscal Sustainability (1980-2018). Equinox, Journal of Economics, Business & Political Studies, 6 (3), 250-284

Türkiye'de Ekonomik Kriz ve Bütçe Politikaları: Mali Sürdürülebilirlik Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz (1980-2018)

Öz

Türkiye'de ekonomik serbestleşme politikalarının yaygınlaşması finansal kırılganlaşmayı artırmıştır. 2001 yılında Türkiye'de bankacılık krizi ortaya çıkmıştır. 2003 yılında siyasi otorite değişiminden sonra IMF temelli istikrar politikaları uygulanmıştır. Güçlü Ekonomi Programı kapsamında enflasyonla mücadele, mali denge ve sürdürülebilirliğin sağlanması, kamu mali yönetiminde hesap verilebilirliğin sağlanması için 5018 sayılı kanun çıkarılmıştır. 2003-2008 döneminde ekonomi politikalarında küresel finans kuruluşları ve yatırımcıların güveni kazanılarak mali sürdürülebilirlik ve disiplinin sağlanmıştır. 2008 yılında küresel ekonomik krizin meydana gelmesinin nedenleri ve sonuçları Türkiye'ye etkileri üzerinde durulmuş ve etkileri devam ederken 2010 yılında Avrupa'da borç krizinin yaşanması Türkiye'ye sermaye akışını yavaşlatmıştır. Türkiye'de 2009-2018 yılları arasında maliye politikası uygulamalarını bütçe politikaları esas alınarak kamu gelirleri, kamu giderleri ve kısa vadeli dış borç verileri göz önüne alınarak ekonomideki büyüme, enflasyon ve işsizlik verileri üzerinden ekonomi üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: maliye politikaları, bütçe politikaları, finansal kriz, teşvik politikaları

1. Giriş

1980 yılında Neo Liberal ekonomi politikaların benimsenmesiyle birlikte ülke ekonomilerinde serbest ekonomi politikaları uygulanmaya başlamıştır. Dünya ekonomik sisteminde yaşanan dönüşüm devletin ekonomiye müdahalesini sınırlandırmaya başlamıştır. Devletin ekonomideki payının sınırlandırılmasıyla birlikte ülke ekonomilerinin dünya ekonomilerine entegre edilmesi ve ülkeler arası rekabetin oluşmaması amacıyla uluslararası mali kurum ve kuruluşlar ticari politikaların belirlenmesinde daha etkin rol oynamaya başlamıştır. Bu kapsamda uluslararası mali kurum ve kuruluşların ülkeler arası ticari politikalarda haksız rekabetin oluşmaması için bir takım ticari politikalar belirlemişlerdir. Gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerde serbest ekonomi politikaları tam manasıyla uygulanamamasının sonucunda finansal serbestleşme finansal derinleşmeye yol açmıştır. Türkiye’de 1980 yılında IMF İstikrar politikaları çerçevesinde serbest ekonomi politikalarını benimsemiş ancak politik istikrarsızlıklar, ekonomi politikalarında başarısızlıkları meydana getirmiş ve finansal kırılganlıkların zeminini hazırlamıştır.

2001 yılında yaşanan bankacılık krizi neticesinde IMF ile Stand By anlaşmasının imzalanması 2003 yılında siyasal iktidar değişimi ekonomi politikalarını IMF temelli Ortodoks İstikrar politikaları uygulamaya koymuştur. Ekonomide istikrar politikalarının sağlanması için enflasyonla mücadele edilmesine yönelik güçlü ekonomi politikalarını devreye girmiş bu kapsamda ekonomide iç talebin büyümesine yönelik genişleyici maliye politikaları uygulanmıştır. 2003 yılından 2008 yılına kadar ekonomide sürdürülebilir büyüme ve kalkınma politikaları başarıyla uygulanmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri’nde 2008 yılında mortgage (gayrimenkul) sektöründe meydana gelen ve diğer sektörlerle etki eden krizin sırasıyla Avrupa, gelişmekte olan ülkelere ve Türkiye’ye sirayet etmesiyle birlikte Türkiye’de kriz sürecinde toplam talep de daralma yaşanmış ancak finansal piyasalardaki türev ürünlerinin gelişmemiş olması krizin etkisinin sert bir şekilde yaşanmasını engellenmiştir. Krizden çıkış reçetesi olarak vergisel düzenlemelerle toplam talebin artırılarak üretim ve tüketim dinamikleri canlı tutulmuştur. Küresel ekonomik krizin etkilerinin yavaş yavaş bertaraf edilmeye çalışılırken 2010 yılında Avrupa’da borç krizinin yaşanmasıyla birlikte Türkiye ihracat kanallarını farklılaştırma yoluna gitmiştir. Kriz sürecinin atlatılmasından sonra Dünya’da ve Türkiye’de ekonomilerin dışa olan bağımlılığı azaltmak amacıyla yerli üretimi ve sanayiye desteklemek amaçlı teşvik politikalarına ağırlık vererek ticari korumacılık politikalarına yönlendirilmiştir. Ticari korumacılık politikaları ülke ekonomilerinde birbirlerine karşı gümrük duvarlarının örülmesine ticaret savaşlarının başlamasına yol açmış bu durum gelişmekte olan ülke ekonomilerine negatif bir şekilde yansımıştır. Ticaret savaşları neticesinde mega sermaye fonlarının uluslararası arenada güvenli liman arayışları yatırımcıları vergi cenneti

ülkelerine yada e-para (kripto) birimine yönlendirmiştir. Bu durum sermaye açısından sıkıntı yaşayan gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde döviz ihtiyacını artırarak ulusal para birimlerinin değer kaybetmesine ve finansal kırılganlıkları artırmıştır. 2008 küresel ekonomik kriz ve Avrupa'da borç krizinin yaşanmasından itibaren kısa vadeli dış borç stokunda yaşanan artış ve ticaret savaşları, coğrafi risk ortamının artması Türkiye'de ekonomik dalgalanmanın geleceğini göstermekteydi. Avrupa Borç Krizi'nden 2018 yılına kadar bütçe büyüklükleri, büyüme, işsizlik rakamlarında verilen değişiklikler tablolarda verilerek incelenmeye çalışılmıştır.

2. Ticari Korumacılık Politikaları, Devletin Ekonomiye Müdahalesi İle İlgili İktisadi Görüşler Ve Ekonomik Milliyetçilik

Ticari korumacılık politikaları devletlerin ulusal yatırımcıların uluslararası yatırımcılara karşı alınan önlemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülke içinde kimi zaman üretimi mümkün olan ancak üretim miktarı talebi karşılamayan mal ve hizmetlerin dış ticaret kanalıyla etkileşim halinde bulunan başka bir ülkeden temin edilmesiyle karşımıza çıkarken ilgili kamu idaresinin ise bu durum karşısında ulusal üreticiyi üretime teşvik ederek yabancı üreticiye vergi koyarak fiyat artışını sağlayıp ürünlerinin rahatça tüketimine engel koymaktadır. Bu durum kimi zaman karşımıza vergi şeklinde çıkabileceği gibi kimi zaman ise ithalata sınırlamalar şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Aytekin ve Uçan,2018:853).

Merkantalizm Ortaçağ ve fizyokrasi dönemi arasında Avrupa Bölgesinde kabul gören iktisadi düşüncedir. Merkantalizm, sanayileşme ve ticareti ön plana alırken sömürgeciliğe ve değerli madenlere önem veren iktisadi düşüncede devletin ekonomiye müdahalesini savunmaktadır. Devletin ekonomik, siyasal ve sosyal problemler ortaya çıktığı zaman müdahale etmesi ve problemlerin ortadan kaldırılması amacıyla belirlenen iktisadi politikaların uygulanmasını savunmuşlardır (Tokatlıoğlu ve Selen,2017:46).

Fizyokratik iktisadi görüş göre devletin ekonomiye müdahale etmemesi savunulmuştur. Sanayi ve ticareti kısır bir faaliyet olarak görmüş üretimin ana kaynağının topraktan geldiğini savunmuşlardır (Öztopçu,2016:370). Fizyokratlara göre verginin toprağın safi gelirine dayalı olarak tek bir vergi sistemine dayalı vergileme anlayışını önermişlerdir. Aslında fizyokratların savunmuş olduğu iktisadi düşünce klasik iktisadi düşüncelerin oluşumuna zemin hazırlamıştır (Tokatlıoğlu ve Selen:48-49).

Tarihsel perspektif açısından ticari korumacılık politikaları ticareti sıfır toplamlı bir oyun olarak görmektedir. Bunun sebebi bir devletin zenginleşmesinin bir devletin fakirleşmesiyle mümkün olacağını savunmuştur. Devletlerin ulusal ekonomilerini güçlendirmek amacıyla ihracatı teşvik etmiş, ithalata sınırlama koymuştur. Değerli madenlerin

miktarının artırılması ve ülkenin hazinesinde tutulmasını teşvik etmiştir. Uluslararası ticaretin hız kazanmasıyla birlikte rekabetin artmasının ekonomi ve politik sonuçlarını oluşturarak dış ticarete güçlü olan ülkeler güçsüz olan ülkeleri sömürgesi olarak görmüştür. Ülkeler askeri ve ekonomik gücünü artırabilmek amacıyla ticaret fazlası vererek sermaye ve değerli maden biriktirmesiyle gerçekleştirilmesi fikrini savunmuştur (Ünay ve Dilek,2018:8-9).

Ekonomi politikalarında devlet egemenliğinin hâkim olması devletin kuruluş gerekçelerinden birisi olmasıdır. Bunun nedeni ise ekonomi politikalarında düzenleyici ve denetleyici kurum oluşmadığı zaman toplumdaki bireyler arasında ekonomik dengesizlikler meydana gelecektir. Ekonomik dengesizliklerin olduğu toplumlarda sınıf ayrımı ortaya çıkarak toplumsal refahın sağlanması engellenecektir. Devletin ekonomiye müdahalesi ile ilgili Klasik, Neo Klasik ve Yeni Klasik İktisatçılar, Keynesyen, Neo Keynesyen, Post Keynesyen, Yeni Keynesyen İktisatçılar, Monetarist, Arz Yanlı İktisat, Kamu Tercihi Teorisi ve Anayasal İktisadi Görüşe devletin ekonomiye müdahalesi ile ilgili görüşlerine yer verilecektir (Tokatlıoğlu ve Selen:45).

Klasik iktisatçılara göre devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunulmuştur. Klasik iktisadi görüşe göre adalet, güvenlik ve savunma haricindeki hizmetlerin devlet tarafından yerine getirilmemesi ve devletin ekonomideki payının minimum derecede olması gerektiğini savunmuşlardır (Doğangün Yasa, 2017:284). Devletin ekonomiye müdahale ederken para politikalarını etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Devlet maliye politikasını kamu harcamalarında artış meydana getirerek kullandığı zaman vergilerle finanse etmemesi gerekmektedir. Bu durumda ortaya çıkan finansman açığını kapatmak için para basımı ve borçlanmayla yapılabilir. Eğer para basımı yoluyla finansman açığı kapatılmak istenirse maliye politikası para politikası aracına dönüşmektedir. Borçlanma yolunu tercih ettiği zaman faiz oranlarını yükseltecek bu durum yatırımlarda ve talepte azalmaları meydana getirecektir. Devletin ekonomiye müdahalesinde maliye politikaları etkisiz olduğu savunmaktadır (Ataç,2012:7).

Klasik iktisadi görüşün benimsediği tam istihdamın sağlanmasıyla ekonomide geçici denge sağlandığını görüşünü eleştirmiştir. Keynesyen benimsemiş olduğu iktisadi görüşe göre istihdam durumunda ekonominin dengeye gelebileceğini savunmuştur. Keynesyen iktisadi anlayış devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini ve maliye politikasının temelini oluşturmaktadır (Ataç:13). İktisadi anlayışın temel yapısı Keynes'in 1936'da yayınlamış olduğu İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisine dayanmaktadır. Keynesyen teori klasik iktisadi yaklaşımın serbest piyasa ekonomisinin otomatik olarak tam istihdama yaklaşacağı varsayımını ve Say yasasının kabul etmediği her arz kendi talebini oluşturur piyasa teoremini kabul

etmediği, tasarruf ve tüketimin faiz oranı değil, gelir düzeyinin belirlediğini öne sürmüştür (Turan ve Öztürk,2016:260-266).

Keynesyen iktisadi anlayışa göre genişletici para ve maliye politikalarının uygulanması 1929 Büyük Buhrandan çıkış için önemli ve etkili bir reçete konumuna getirilene milli gelire etkisinin ölçülmesi amacıyla çarpan mekanizması oluşturulmuştur. Keynesyen iktisadi görüş II. Dünya Savaşının yaşanmasıyla birlikte yerini Neo Keynesyen İktisadi görüşe bırakmıştır. Savaşın etkisiyle birlikte kamu harcamalarında yaşanan artışla birlikte savaş harcamalarında artış yaşanmış bu durum ise enflasyon problemini ortaya çıkarmıştır. Enflasyonu kontrol altına almak için faiz oranları belirli bir oranda tutulmuştur. Bu dönemde yaşanan önemli bir gelişme Bretton Woods sisteminin çökerek sabit kur yapısından esnek kur yapısına geçilmiştir. Bu dönemde maliye politikalarının talep üzerindeki çarpan etkisi sanıldığı kadar güçlü olmadığı ortaya çıkarak para politikası araçlarına önemli bir şekilde yer verilmiş para arzının kontrol altına alınması gerektiği vurgulanmıştır(DoğangünYasa:288-290). 1970 yılında Petrol Şoklarının meydana gelmesi ekonomilerde stagflasyonu ortaya çıkmasıyla birlikte iktisadi düşüncede dönüşüme giderek Post Keynesyen iktisadi anlayış benimsenmiştir. Post Keynesyen iktisadi görüşe göre devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği bu müdahalenin para ve maliye politikası araçları ile değil gelirler politikası ile müdahalede bulunulması enflasyonu düşüreceğini vurgulamıştır (Esen ve Kostakoğlu,2016:102-110).

Monetarist iktisadi anlayış 1970'lerin sonlarında 1980'lerin başından itibaren uygulanmaya başlamıştır. Monetaristlere göre kısa dönemde para politikası etkindir. Ekonomideki istikrarsızlığın ve enflasyonun artmasındaki nedenin para arzında yaşanan artıştan kaynaklandığı bunun için para arzının daraltılması gerektiğini savunmuşlardır Monetaristlere göre maliye politikasının kullanımı genişletici politikaları oluşturacağından dolayı ekonomileri başarısızlığa uğratacağını savunmuştur (Cengiz,2008:119). Monetarist iktisadi anlayışın içinden bir grup iktisatçı Yeni Klasik İktisadi anlayış ortaya çıkarmıştır. İktisadi anlayışa göre devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiği aktif para ve maliye politikalarının kullanımının yerine istikrarlı bir ekonomi politikalarının uygulanması ekonomiyi dengeye getireceğini savunmuştur (Ataç:17).

Arz yanlı iktisadi anlayışa göre maliye politikalarından vergileme üzerinde durulmuştur. Vergileme üzerinde ise vergi yükünün toplam arz ve talep, fiyatlar ve ekonomik sistem üzerindeki etkisi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Maliye politikası yaklaşımına göre toplam talebi etkilemek üzere maliye politikası araçlarının etkisiz kalacağını bu yüzden çarpan mekanizmasının geçersiz kalacağını vurgulamaktadır (Karabulut ve Karakuş,2017:87-88). Devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiği ve ekonomik büyümeyi ve işsizliği azaltacak özel sektör yatırımcısı olduğu vurgulanmıştır. Açık bütçe

anlayışını red etmişler ve denk bütçe yaklaşımını kabul ederek kamu harcamalarının vergilerden daha fazla azaltılması gerektiğini savunmuşlardır (Ataç:23).

Kamu Tercihi Teorisine göre devletin ekonomideki başarısızlıklarından söz edilebilmektedir. Bu başarısızlıklar; seçmenlerin bilgisizliği ve ilgisizliği, oy ticareti ve oy birliği ilkesinin gerçekleştirilememesi, çıkar ve baskı gruplarının rant kollamaları, politik miyopluk, ortanca seçmen teorisi, kamusal mal ve hizmetlerin bütün olarak arz edilmesidir. Devletin ekonomideki faaliyet alanı arttıkça siyasal karar alma mekanizmasında rol alan grupların çıkar çatışmalarına zemin hazırlaması kamu harcamalarının artırılmasını meydana getirmektedir (Kızılböğâ,2012:91-98). Kamu harcamalarının finansmanı vergi yükünün artması bu durum ise seçmenler üzerinde olumsuz etki ederek oy düşüncelerini etkilemektedir. Bu durumda siyasal iktidarlar ise vergi yerine borçlanma ve para basmayı tercih etmektedir(Tokatlıoğlu ve Selen:77-79).

Yeni Keynesyen iktisadi anlayış ise Keynesyen iktisadi anlayışın benimsemiş olduğu makro iktisadi politikaları mikro temelleri inşa etmeye çalışarak nominal fiyatlar ve ücretlerdeki yapışkanlıklar ile eksik bilgi, piyasa başarısızlıkları konularını ele almışlardır (Yıldırım vd. ,2010:1269-1277). Toplam talep düzeyindeki değişmelerin reel ekonomik faaliyeti etkileyebileceğini göstermişlerdir. İradi ekonomi politikaları yerine kurala dayalı ekonomi politikalarının uygulanması gerektiğini vurgulamışlardır. Yapısalcı iktisadi anlayış ise az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde karşılaştığı ekonomik problemleri monetarist iktisadi anlayıştan farklı bir politikayla çözümleneceğini vurgulamıştır. Monetarist iktisadi yaklaşımın enflasyon probleminin ortadan kaldırılması için sunmuş olduğu önerilerin gelişmesini tamamlayamamış ülke ekonomilerine çözüm oluşturmayacağı savunmuşlardır. Yapısalcılara göre az gelişmiş ülkelerde kronikleşen temel sorunlar ise nüfusun artması, tarımda modernizasyonun sağlanamaması, dış ticaret dengesizlikleri kapsamında ithalatın sınırlandırılması, bütçe açıklarının var olmasıdır. Bütçe açıklarının giderilmesi vergi gelirlerin artırılmasından çok etkin vergisel düzenlemelerle ve vergilendirilebilecek yeni alanların oluşturulmasıyla çözümleneceğini vurgulanmıştır. Devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği, büyüme ve kalkınmada devletin özel sektöre öncülük etmesi, iç piyasayı kapsayan sanayi ve endüstri politikalarının oluşturulması, aktif maliye politikalarının uygulanması gerektiğine dikkat çekmişlerdir (Güngör,2001:30).

Ekonomik Milliyetçilik ise ticari korumacılık politikalarının günümüze entegre edilmiş şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni ülkelerin dış ticarete ithalata karşı gümrük vergisi koyma, sınırlama getirme, yerli üretime teşvik verme, çok yönlü ihracat ve ithalat anlaşmaları imzalama gibi ulusal üreticileri yabancı üreticilere karşı koruma olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Ekonomik milliyetçilik politikaları ile ödemeler dengesi problemini aşmayı, ithalata olan bağımlılığı azaltmayı, yerli üreticiyi yabancı üreticiye karşı korunması, istihdamın artırılması hedeflenmektedir. Aslında Dünya’da yeni korumacılık politikaları veya ekonomik milliyetçilik düşüncesi 2008 yılında küresel ekonomik krizin yaşanmasından sonra etkili olmuştur (Yılmaz ve Divani,2018: 13).

3. Neo Liberal Ekonomi Politikalarında Yaşanan Gelişmeler ve Ticaret Savaşları

I. Dünya Savaşının neden olduğu yıkıntıların tekrardan onarılması için Avrupa’nın yeniden inşasını tamamlamak amacıyla ekonomi politikalarının devletlerin birbiriyle uyumlaştırılması gerektiği bunun için Uluslararası mali kurum ve kuruluşlara ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Avrupa’nın yeniden inşası tamamlandığında aşırı üretim ortaya çıkmıştır. Buhran yıllarından önce 1920’li yıllarda Amerikan ekonomisinde durumlar tam tersidir. Yaşanan teknolojik gelişmeler, yeni buluşlar ve icatlar yatırımların bu alanda yoğunlaşmasını sağlamıştır. Yatırım yapılan şirketlerin hisse değerleri yazılı değerinin üzerinde artış meydana getirmiştir. Amerikan ekonomisindeki teknolojik gelişmeler Otomotiv endüstrisinin gelişmesine demiryolu sektörünün gerilemesine yol açarken, demiryolu sektörü hisse senetlerinin fiyatlarının spekülatif bir şekilde artış göstermesi krizin meydana geleceğinin sinyallerini vermektedir (Buluş ve Kabaklarlı,2010:1-22).

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, gelişmiş ülkelerin ekonomik sistemlerinde meydana gelen dalgalanmalar sonucunda kriz oluşmuş ve krizin meydana geldiği ülkelerde ciddi işsizlik problemlerine yol açmıştır. (Erdem ve Dumrul,2014:45-86). 1929 krizinin oluşturduğu ekonomik kırılganlık artmış üreticilerin üretmiş oldukları mal ve hizmetlerin stoklar halinde ellerinde kalması, üretilen mal ve hizmetlere yeterli talep bulunamaması üretimin durmasına, piyasaların kilitlenmesine yol açmıştır. Üretimin durması istihdam edilen kişilerin işten çıkarılması ve satın alma güçleri kalmayan bireylerin giderek yoksullaşmasını oluşturmuştur. “Laisses Faire Laisses Passez” (bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler) düşüncesi özel sektöre serbest bir piyasanın oluşması, devlet müdahaleciliğinin olmaması görüşü yıkılmıştır (Türk,2010:8).

1929 krizinden itibaren Dünya’da ve Avrupa’da gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler nezdinde uluslararası ticaretin uyumlaştırılması yönelik kurumsal altyapısını kurmak amacıyla ilk düzenleme 1944 yılında Birleşmiş Milletler Para ve Mali Konferansında savaştan sonra uluslararası ilişkilerin yeniden düzenlenmesi, yeni bir ödeme sisteminin oluşturulması, ticaretin serbest biçimde gerçekleştirilmesi, gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelere mali yardım yapılması kararları alınarak konferans sonunda

Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası kurulması kararlaştırılmış ve 1947 yılında Uluslararası Para Fonu antlaşmasıyla devreye girmiştir (M.Erdem,2009:69).1948 yılında Uluslararası ekonomik işbirliği artırmak amacıyla gümrük tariflerinin düzenlenmesi için uluslararası ticarete önemli çift taraflı ticaret anlaşması olarak Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması imzalanmıştır (Karataş ve Vatansver,2011:13-14).

Avrupa ülkeleri arasında kömür ve çelik üretiminde işbirliğini sağlamak amacıyla Kömür Çelik Topluluğu kurulmuştur. 1957'de Avrupa ekonomik işbirliğini kömür çelik alanı dışında diğer sektörlere entegre etmek amacıyla Avrupa Atom Enerjisi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu Roma Antlaşmasıyla kurulmuştur. 1967 yılında imzalanan Füzyon Antlaşmasıyla birlikte AKÇT ve AAET bütçeleri Avrupa Ekonomik Topluluğu bütçesine dâhil edilerek Avrupa Toplulukları ismini alarak üye ülkeler arasındaki gümrükler ve miktar kısıtlamaları kaldırılmış, üye olmayan ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanarak topluluk düzeyinde 1968 yılında gümrük birliği gerçekleştirilmiştir. 1987 yılında Avrupa Tek Senedi ile hedeflenen tek Pazar uygulaması birlik düzeyinde malların, hizmetlerin, sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımına engel olan koruma önlemlerinin kaldırılması 1993 yılından itibaren gerçekleştirilmiştir. 1993 yılından itibaren Tek Pazar sisteminin uygulanması amacıyla Tek Para sisteminin oluşturulması amacıyla birliğe üye olan ülkelerin ekonomi ve maliye politikalarının uyumlaştırılması amacıyla Maastricht Kriterleri belirlenmiştir. 1999 yılında Tek Para Sistemi başlatılmıştır 2002 yılında avro cinsinden banknotların dolaşıma girmeye başlamıştır (Bilici,2012:126-136).

1950 yılından itibaren uluslararası arenada düzeni sağlamak amacıyla uluslararası mali kurum ve kuruluşlara üye olan ülkeler kendi aralarında ekonomik sistemini uyumlaştırmaya başlamıştır. Uluslararası mali kurum ve kuruluşların ticarete yön vermesi ve politikaların belirlenmesi, bilgi ve iletişim teknolojileri alanında yaşanan gelişmeler ülkeler arasında uygulanan politikalarda uyumlaştırılma gerçekleştirilmiştir. 1960 yılında Petrol İhraç Eden Ülkeleri bir arada toplayarak petrol üretim ve fiyat politikasını belirlemek amacıyla Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) kurulmuştur. 1961 yılında Latin Amerika ülkeleri arasında serbest ticaret antlaşmasıyla birlikte Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi kurulmuştur. 1964'de Türkiye, İran ve Pakistan arasında bölgesel kalkınmayı ve ticareti artırmak için Ekonomik İşbirliği Teşkilatı kurulmuştur. 1969 yılında İslam ülkeleri arasında ekonomik işbirliğini geliştirmek amacıyla İslam Konferansı Teşkilatı kurulmuştur. 1971'de Bretton Woods'un çökmesiyle sabit kur rejiminin kaldırılmasıyla birlikte gelişmiş ülkelere Almanya, İngiltere, Japonya ve ABD başta olmak üzere sermayenin üzerindeki kısıtlamalarda kaldırılmıştır. Takip eden süreçte teknolojik gelişmelerin yaşanması ve artan üretimin iç piyasadan dış piyasaya açılması için ticaretin serbestleştirilmesi doğrultusunda politikalar uygulamışlardır.

1970 yılından itibaren ekonomide refah devleti devleti yaklaşımı terkedilerek ekonomide devletin payının en aza indirilmesi için Neo Liberal ekonomi politikaları benimseyerek devletin ekonomiye müdahale etmemesi savunmuşlardır. 1979 yılında İngiltere’de Thatcher ve 1981 yılında ABD’de Reagan iktidara gelmesiyle birlikte Refah Devleti anlayışı terkedilmiş ekonomilerinde neoliberal ekonomi politikalarına ağırlık vererek devletin ekonomideki payı azaltılarak özel sektör yatırımcısı ön plana çıkarılmıştır (Çımrın,2009: 00-201). 1988 yılında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) antlaşması Amerika ve Kanada arasında imzalanmıştır. Karadeniz bölgesine kıyısı bulunan ülkeler birbirleriyle ekonomik işbirliğini geliştirmek amacıyla 1990 yılında Karadeniz Ekonomik İşbirliği örgütü kurulmuştur (Karataş ve Vatansever:16-26). 1990’lı yıllarda yılında SSCB’nin ekonomik ve siyasal olarak çökmesi ekonomik entegrasyonun hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamıştır (Kıvılcım,2013:222-223). GATT 1995’de yerini DTÖ’ne bırakarak uluslararası dış ticaret üzerindeki anlaşmazlıkların giderilmesi ve uluslararası ticaret yeni bir sisteme kavuşturularak ekonomik küreselleşme önündeki engelleri kaldırılarak ekonomik bütünleşme sağlanmaya çalışılmıştır (Bilici:122-123).

Küreselleşme süreci ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyonun sağlanmasıyla birlikte gelişmiş ülkeler geliştirmekte olan ülkeleri dış Pazar olarak görmeleri, ulus üstü kurumların ulusal ekonomilerde karar verici hale gelmeleri, gelişmiş ülkeler arasındaki ticari rekabeti artırmıştır. Ekonomik küreselleşme ülkeler arasındaki ekonomi politikalarını ulus üstü ekonomik kuruluşların belirlemiş olduğu politikalar çerçevesinde gerçekleştirmesi ülkelerin ekonomik bağımsızlığını tehlikeye düşüreceğini küreselleşme karşıtları savunmuştur. Bir diğer eleştiri noktası sermayenin mobilitasını artırarak yatırımların doğrudan yatırım yapmak yerine spekülasyon yatırımlara yönlendirilmesi ekonomik kırılganlıkları artırmakta ve kırılganlıklar ise meydana gelen ülke ile sınırlı kalmamakta ekonomik etkileşim içinde bulunduğu ülke ekonomilerine yayılmasını sağlamıştır. Ücretlerin ise uluslararası rekabette yer edinmek amacıyla sabit kalması ve çok az ilerleme göstermesi çalışanların sosyal refah seviyesinin azalmasına neden olmuştur. Küreselleşme süreci ülke ekonomilerinde dezavantaja oluşturularak işsizliğin artması, finansal kırılganlıkların yaşanması ve sosyal refahın azalarak yoksulluğa sebep olması Birleşmiş Milletlerin 1999 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporunda ortaya konulmuştur (Leba,2001:agis).

Neoliberal ekonomi politikalarının uygulanmasıyla birlikte devletin ekonomideki payının küçülmesi, özel sektörün öncülüğünde ve kamu girişimlerinin desteğiyle bazı geliştirmekte olan ülkeler ekonomik performanslarını geliştirmişlerdir. Ancak geçiş ekonomileri olarak bazı ülkelerde ise finansal altyapı gerçek manasıyla sağlanmadığı için ekonomik kırılganlıkları artmıştır. Bu ülkeler Meksika, Arjantin ve Türkiye olmak üzere kısa dönem aralıklarla finansal kriz yaşamalarına sebebiyet vermiştir. Asya

ülkeleri, Rusya, Türkiye'nin dâhil olduğu geçiş ekonomilerinde mali disiplin, özelleştirme ve serbest ekonomi politikaları uygulanmıştır (Karakurt,2011:31-53).

Mali disiplini sağlamaya yönelik bir diğer adım ise Avrupa Birliğine üye olan ülkelerde ekonomik uyumlaştırılmanın sağlanması amacıyla 1997 yılında Maastrich Kriterleri benimsenmiştir. Dünyadaki ülkelerde meydana gelen finansal kırılganlıkları önlemeye yönelik uluslararası mali kurum ve kuruluşların mali disiplini sağlamaya yönelik rehberlik niteliğinde raporlar yayınlamışlardır. Ancak ekonomik küreselleşmenin hız kazanması, çok uluslu şirketlerin dünyanın dört bir tarafına egemen olarak ülkelerdeki ticari sistemleri kontrol altına almaya başlamıştır. Çok uluslu şirketler ve uluslararası mali kurum ve kuruluşlarının belirlemiş olduğu ekonomi politikaları çerçevesinde ülkeler kendi ekonomi politikalarında düzenleme yoluna gitmişlerdir. Uygulanan ekonomi politikaları gelişmekte ve az gelişmiş ülke ekonomilerinde mali disiplini ortadan kaldırıcı etkilerinin olması küreselleşmenin ekonomik boyutunun tahribatı olarak karşımıza çıkmıştır (E.Erdem ve İlgün,2017:1-23).

2008 küresel ekonomik krize kadar ekonomik küreselleşme hız kazanmış ülke ekonomilerini birbirine bağımlı hale getirmiştir. Ekonomik kriz sürecinden sonra izlenen ekonomi politikalarında yavaş yavaş kendini göstermiştir. Bu kapsamda ilk önlem ise Çin tarafından ucuz emek gücüyle üretimi gerçekleştirilen ülkelerin dünya ekonomilerinin iç piyasalarına sunulduğu zaman haksız rekabete oluşturduğu için Çin'e karşı birçok ülke ithalatta ilave vergi uygulamalarını hayata geçirmiştir (Ünay ve Dilek,20; Tümen ve Seven,2017). Küresel finansal kriz sonra ekonomik durgunluğun hissedilmeye başlanması ülkelerin serbest piyasa ekonomisinin temel mantığına zarar veren korumacı tedbirleri yürürlüğe sokarak uzun vadede ekonomik durgunluk çıkış yolu olarak görülmüştür (Ünay ve Dilek:21; Durusoy,2013). 2009 yılında ABD ülkede üretilen yerli ürünlerin teşvik edilmesini sağlamak amacıyla İyileşme ve Yeniden Yatırım Kanunu 800 milyar USD destek paketiyle yürürlüğe koymuştur. ABD'nin yasayla koruma politikalarını yürürlüğe koymasıyla birlikte Endonezya, Avusturya, Hindistan yerli üretimini gerçekleştirmek amacıyla düşük işgücü ve maliyet avantajı sloganıyla daha fazla yatırım çekme stratejisini benimsemiştir. İngiltere öncülüğünde diğer Avrupa ülkeleri otomotiv endüstrilerini kurtarma paketlerini ilan etmiştir. Arjantin, Hindistan ve Endonezya yeni korumacılık önlemi için ithalatta lisanslama sistemlerini devreye sokmuştur. Ekvator, Rusya ve Ukrayna ithalat ettikleri birçok ürüne yeni gümrük tarifeleri getirmiştir. Aslında korumacılık politikalarıyla ticaret savaşlarını başlatan ülke ABD olarak kriz sürecinde otomobil endüstrisinde faaliyette bulunan otomotiv üreticilerine yaklaşık olarak 17.4 milyar USD borç vermiş, Fransa ise Renault ve Peugeot otomobil üreticilerine toplamda 3 milyar ABD USD ve 500 milyon Euro devlet teşviği sağlayacağını taahhüt etmiş ancak bunun için

markanın Orta ve Doğu Avrupa'daki fabrikalarını Fransa'ya taşımalarını şart koşmuştur. İngiltere, Almanya, İtalya, İsveç ulusal şirketlere 1.2-4 milyar USD arasında devlet desteği sağlamayı taahhüt etmiştir. Almanya'da ise vatandaşlara yönelik 9-15 yaş aralığında olan binek araçlarının yenileriyle değiştirmeleri karşılığında 2500 Euro yardımda bulunmuştur (Ünay ve Dilek:22). Avrupa Birliği ise Çin üretmiş olduğu ürünlere ve ABD'den ithal edilen biyodizel ürünlere karşı antidamping vergisi koymuş ve ihracat teşviklerini ise günlük üretim için sınırlı tutmuştur. Avrupa Komisyonu tarafından 2013 yılında Ticareti Kısıtlayıcı Önlemler Raporunda kriz döneminden 2018 yılına kadar Avrupa ülkelerinin 700 kez ticareti sınırlama önlemi aldığı ortaya çıkmıştır (Ünay ve Dilek:23).

2016 yılında Donald Trump'ın başkan seçilmesiyle birlikte yolların, köprülerin, hava limanlarının, sağlık tesislerinin ve tünellerin yeniden inşa edileceğini yine aynı ülke Vergi İndirimleri ve İstihdam Yasası çıkarılmıştır. Bu yasayla birlikte ülkede vergi indirimleri ile birlikte yatırımların, istihdamın artırılması, kamu alt yapı yatırım projelerinin hayata geçirilmesi planlanmıştır (Şen, Tabar ve Tokathioğlu,2018:22). ABD Başkanı Trump yönetime geldikten sonra ekonomik milliyetçi söylemlerini harekete geçirmeye başlamıştır. Bu çerçevede ilk olarak Trans Pacific Ortaklığından çekilmiş, Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşmasından, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşmasını devre dışı bırakıp, Kanada'yı olduğu gibi sürecin dışına çıkarmıştır. ABD'de hükümetinin diğer ülkelere çeşitli ürünlere gümrük vergisini artırmıştır. Sırasıyla Çin, AB ve Türkiye'ye ve vb ülkelere yayılmaya başlamıştır. Amerikan Merkez Bankası (FED) 2018 yılı içerisinde 4 faiz artırımı politika faiz oranlarını ise 2,25'ten 2,50 seviyesine yükseltmesi Gelişmekte Olan Ülkelerin para birimleri üzerinde negatif etki oluşturmuştur. Ticaret savaşları dolayısıyla Türkiye'nin ABD'den almış olduğu gümrük vergilerinin yükseltilmesi, ABD'nin Türkiye'den almış olduğu demir çelik ürünlerinde gümrük vergilerinin yükseltilmesi hakkında hem Türkiye hem de ABD birbirlerine uyguladıkları vergiler bakımında DTÖ dava açmıştır. Ticari korumacılık faaliyetleri kapsamında DTÖ açılan davalar ise son dönemde soruşturma aşamasında olup çözümleri için ise ülkelerin birbirlerine karşı korumacılık önlemlerini ortadan kaldırması gerekir. Konjoktrel durum ise korumacılık politikalarının sürmesi gelişmekte olan ülke ekonomilerini yatırımlar açısından olumsuz etkilemektedir (Yılmaz ve Divani: 22).

4. 1980-2018 Yılları Arasında Türkiye Uygulanan Ekonomi Politikalarının Ekonomik Krizler ve Bütçe Politikalarının Mali Sürdürülebilirlik Açısından Karşılaştırmalı Analizi

Serbest ekonomi politikalarının benimsenmesiyle birlikte özel sektörün ekonomik sistemdeki oranının artırılması amacıyla kamu sektörünün özel

sektörün gelişimini sağlamak amacıyla izlemiş olduğu genişleyici maliye politikaları çerçevesinde özel sektörden daha fazla büyümesi kamu harcamalarının artmasına, kamu gelirlerinin yaşanan artışı karşılayamaması bütçe açığına neden olmuştur. İthalatta var olan kısıtlamaların kaldırılması, sanayi üreticilerinin ham maddeyi ithalata dayalı tüketmesi ithalatın artışı sağlayarak dış ticaret açığına sebebiyet vermiştir. Bütçe açıkları dış ticaret açıkları TL'nin değer kaybetmesine sebep olmuş bu durum dış borcun artmasına yol açarak ekonomik kırılma noktaları ortaya çıkararak krizin meydana getirmiştir. 1990'lı yıllarda yaşanan politik istikrarsızlıklar ve sınır komşularında yaşanan savaş durumu Türkiye'de yatırım gerçekleştiren yabancı yatırımcılar yatırımlarını çekmeye başlaması, sınırlarında savaş durumunun hâkim olması Türkiye'ye mülteci akınlarını hızlandırmıştır. Mevcut coğrafi risklerden dolayı turizm gelirlerinde azalmanın yaşanması, ihracat gelirlerinin düşmesi, petrol ticaretinin durdurulması ve kısa vadeli borç ödemelerinin vadesinin yaklaşması ekonomik istikrarsızlığa yol açarak krizleri meydana getiren süreci başlatmıştır (Paraborsa,2012: agis).

1990-2000 arası ülkede politik istikrarsızlıkların var olması, enflasyonun kronik bir rahatsızlığa dönüşmesi, siyasal rejimin uyguladığı ekonomi politikalarını ekonomik sistemle uyumlaştıramadığı, yanlış makroekonomik politikalar, kamu iktisadi teşebbüslerinin görev zararının bütçe üzerine yük oluşturarak bütçe dengesizliğini meydana getirmiştir. Ödemeler bilançosunda meydana gelen dengesiz koşulların oluşması, dalgalı enflasyon oranlarının izlenmesi istikrarsız büyüme oranlarını meydana getirmiştir (Aslan,2007:7).

1980-2000 yılları arasında uygulanan maliye politikalarına baktığımız zaman ilk dönem 1980-1990 arası vergi oranlarının düşürülerek vergi gelirlerinin artırılacağı, vergisel düzenlemelerle kamu gelirlerinin artırılacağı tahmin edilmiştir. 1985 yılında Katma Değer Vergisinin uygulamaya konulması dönem içinde atılan en önemli yenilik diyebiliriz. Bu dönemde yapılan IMF ile Standby anlaşmasının sona ermesi, mevcut seçim sürecinin başlaması ekonomide genişleyici maliye politikalarına ağırlık verilerek ekonomide kamu yatırımlarının payı artırılmıştır. Genişleyici maliye politikaları çerçevesinde kamu harcamalarının teşvik politikalarıyla artması bütçesel dengesizliklere yol açmıştır. İkinci dönem olarak 1990-2000 döneminde bir önceki on yıllık süreçte ekonomik istikrarsızlıkların kökenine inilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda enflasyonla mücadele etmek ve bütçesel dengesizlikleri ortadan kaldırabilmek amacıyla daraltıcı maliye politikaları uygulanmaya başlamıştır. Ancak daraltıcı politikalar ekonominin gidişatını kötüleştirmesinden dolayı 1991 yılında enflasyonla mücadele etmek, ekonomide dengelerin kurulmasına yönelik politikalar, üretimin sağlanması amacıyla kamu idaresine olan borçların taksitlendirilmesi, özel sektöre yeni teşviklerin sağlanması, ekonomide problem hale gelen KİT'ler ve finansal kesim, vergi reform programının uygulanması ileri sürülmüştür. Ancak vergi

reformu hakkında çalışma yapmayan dönemin hükümeti artan cari ve yatırım harcamalarının kamu kesimi borçlanma gereğini artırarak mevcut bütçe açığını kısa vadeli borçlanma yaparak karşılamıştır. Kısa vadeli sermaye hareketlerinde artış yaşanması yatırımları artırmasına olanak sağlamıştır. Artan yatırımların finansmanı için kısa vadeli sermaye hareketlerindeki faiz oranlarını artırmış, TL'nin aşırı değerlenmesine yol açmış bu durum ise dış ticaret açığının sürdürülemez boyutlara ulaşmasını sağlamıştır. İlgili siyasal otoritenin mevcut faiz oranlarında indirim gitmesi kısa vadeli sermaye hareketlerinin ülkeyi terk etmesine neden olarak finansal dengesizlikleri ortaya çıkarmıştır. Ekonomik krizin yaşanması mevcut siyasal yapıda değişikliğe neden olarak 1995 yılında erken seçime gidilmesi ekonomide genişleyici maliye politikalarının uygulanmasına zemin hazırlamıştır. Ekonomik istikrarsızlıklara yönelik alınan önlemler kamu açıklarının borçlanma ile finansmanı sürdürülmüştür. 1997 yılında ise devletin mülkiyetinde bulunan taşınmazların kira gelirleri, satışı ve KİT'lerin elde etmiş olduğu görev karlarından oluşan vergi dışı gelirler muhasebe kayıtlarında denklığı sağlanmışsa da gerçekte 2.2 katrilyon açık verilmiştir. 1998 yılında ilgili siyasi otorite ekonomide üç yıl boyunca istikrar programı uygulayacağını bütçede faiz dışı fazlayı artırmayı hedeflemiştir. 1998 Temmuz'da IMF ile Yakın İzleme anlaşması imzalanmıştır. Bu dönemde çıkarılan kanuni düzenlemelerle vergi oranlarında indirim gidilmesi kamu gelirlerinde azalmayı beraberinde getirmiştir. 1999 yılında erken seçim kararının alınması maliye politikalarının gevşetilmesine yol açarak planlanan ekonomik gelişme sağlanamamıştır. 1999 yılında IMF ile Standby anlaşması imzalamak isteyen mevcut siyasal otorite 17 Ağustos'ta Marmara Depreminin yaşanmasıyla birlikte kamu harcamalarında planlamış olduğu kısıtlamayı gerçekleştirememiştir (E.Yıldırım ve R. Yıldırım,2001:7-15).

Ekonomik kırılganlığın boyutunu artırarak likidite sıkışıklığına neden olması ve Arjantin'de yaşanan finansal krizin etkisinin Türkiye'de hissedilmesiyle birlikte yabancı yatırımcıların gelişmekte olan ülkelerdeki yatırımlarıyla ilgili tedirginlik yaşayarak yatırımlarını geri çekmesi, yabancı yatırımcıların ülkeden sermaye çıkışını hızlandırmıştır. Ülkede artan döviz talebi, Merkez Bankasının döviz rezervlerinin azalması, özelleştirme programlarının uygulamasının gecikmesiyle birlikte kamu açıklarının ve borç yükünün artış göstermesi, enflasyon oranının beklenen seviyeden yüksek gelmesi ekonomi politikalarına güvenin zedelenmesi bu durumun enflasyon oranını artırması krizin sinyallerini vermiştir. Bankacılık sektöründe yaşanan gelişmeleri incelediğimiz zaman enflasyon oranının 2000 yılının ilk 6 aylık döneminde aşağıya çekilmesi, küçük ve orta büyüklükteki bankaların yüksek faiz oranlı satın aldıkları mevduatlarını zararına elden çıkarması, büyük bankalarla rekabet şartlarının oluşmaması ekonomik dalgalanmanın finans sektörüne sıçraması krizin sinyallerini güçlendirmiştir. 2000 yılının Kasım ayında İMKB'nin 20.000 puan seviyesinden 9.000 puan seviyesine düşmesi hisse

senetlerinin yabancı ve yerli yatırımcılar tarafından satışını hızlandırarak borsada panik havasını oluşturarak krizin şiddetini artırmasıyla birlikte yabancı yatırımcıların elindeki bonoları satması Merkez Bankasının gecelik faiz oranının %400'lere kadar yükselmiştir (Fırat:510-512).

2000 yılında IMF'ye iyi niyet mektubu verilerek dalgalanmanın şiddetinin azaltılacağı, yapısal önlemlerin ve reform paketinin uygulanacağı ilgili siyasi rejim tarafından belirtilmiştir. Yatırımcıların Hazine'ye güven duymamasından dolayı yılsonu enflasyon oranından farklı bir şekilde %67 faiz oranına sahip tahvil, bono ihraç edilmiştir. 2001'de TÜFE oranında azalan talebe rağmen %28 olarak gerçekleşmesi ve Şubat ayında Milli Güvenlik Kurulunda yaşanan Cumhurbaşkanı ve Başbakanı arasında yaşanan sert tartışmalar dolayısıyla yaşanan siyasal kriz, ekonomik krize dönüşerek bir önceki krizin etkileriyle birlikte krizin şiddeti ve derinliğinin artmasını sağlamıştır. Kasım 2000 krizinin etkileri devam ederken ekonomiye sert bir şekilde kriz yaşatılmıştır. 23 Şubat'ta Merkez Bankasının rezervleri 5,3 milyar USD azalmıştır. 2001 Krizinin maliyeti ekonominin %9,4 oranında daralmasına yol açmıştır. %75 TL'nin değer kaybetmesine yol açarken ihracatın artmasına dış ticaret açığını ise 4,4 milyar USD düşmesine, para piyasaları tarafından gerçekleşen borçlanmada gecelik faiz oranı %7500 oranında gerçekleşmiş ve hazine dış borçlanmayı %144 faiz oranı ile gerçekleştirmiştir. Krizin faturası ise iç borç stokunun dört kat artmasına, işsizlik rakamları 1,5 milyona ulaşmıştır. Sabit kur sisteminden IMF'nin desteğiyle esnek kur sistemine geçilmiştir. IMF ve Dünya Bankasının ek desteğiyle hazırlanan ve 2002 yılından itibaren uygulamaya konulan ekonominin temel dinamiklerini güçlendirilmesine ilişkin program uygulanmaya başlanmıştır (Turan,2011:72-74).

2002 yılından sonra uygulanan yapısal programlarda güven bunalımının ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırılması, devletin denetim, eğitim, sağlık ve adalet ile sınırlı kalacağı, sürdürülemez düzeye ulaşan borç politikalarında sona erdireceği belirtilmiştir. Ekonomide yeniden yapılandırılma yönündeki siyasi taahhüt edilerek, şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin sağlanması, yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi ve ekonomide yaşanan finansal dalgalanmaların temelinde yatan nedenlerle mücadele edilmesi gerektiği vurgulanmıştır(Turan:77). Bu dönemden sonra uygulanan ekonomik politikalar belirli yapısal program çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu yapısal program Uluslararası yatırımcıların güvenini kazanması, başta AB olmak üzere uluslararası kurum ve kuruluşların desteği alınmıştır. AB ekonomisi ile Türkiye ekonomisinin yapısal uyumunun sağlanması amacıyla 2002 yılında hükümetin izlediği politikalar kalkınmanın ve gelişmenin sağlanması için Avrupa Birliği ile müzakerelerin tekrardan başlatılması için harekete geçmiştir (Bilici:159-162).

2002 yılında mevcut siyasi otoritenin yenilenme çağrısı ile birlikte 2003 yılında siyasi iktidarda meydana gelen değişim ekonomi yönetimine

yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda 2001-2005 yıllarını kapsayan 8. Kalkınma Planı çerçevesinde hedeflenen kuralların uygulanması yönüyle ekonomide şeffaflık, hesap verilebilirlik ve mali saydamlığın sağlanması amacıyla 5018 sayılı kanunu yürürlüğe koyarak kamu idareleri ve kurumlarına orta ve uzun vadeli çalışmalarını içeren Stratejik Plan hazırlama mecburiyeti getirilmiştir (Turan,2015:228). Böylelikle kamu idarelerinin gerçekleştirmiş olduğu harcamalara ilişkin hesap verilebilirlik kriteri getirilerek kamu mali dengesi sağlanmaya çalışılmıştır. Mali dengenin sağlanmasının ana nedeni ise Türkiye'nin geçmişten günümüze disiplinsiz bütçe açıkları ve kronik hale gelen enflasyon sorunu ve istihdam probleminin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Siyasi otoritenin hem Avrupa Birliği ile müzakere sürecinin yeniden başlatılması hem de IMF ile yeniden 2004-2007 yıllarını kapsayan 18. Standby anlaşması imzalanarak Türkiye'ye 10 milyar dolar mali destek verilmesi uluslararası yatırımcının yatırımlarını gerçekleştirmesi amacıyla güven tesis edilmeye çalışılmıştır(Turan,2015:228; Tokgöz,2007:324).

2003 yılından sonra merkezi hükümet bütçesine görev zararı oluşturan KİT'ler ve önemli KİT'lerin özelleştirmeleri gerçekleştirilerek kamu finansman açığı sağlanmıştır. 2005 yılında özelleştirme uygulamalarına devam edilmiştir. İzlenen ekonomi politikaları çerçevesinde Türkiye'de büyüme ve enflasyon rakamlarında istenen başarı sağlanırken, işsizlik oranlarında istenen başarı sağlanamamasının nedeni ise TL'nin döviz kuru karşısında değerini koruması sebebiyle ihracata yönelik ürün ve hizmet üretecek üreticilerin yerli üreticilere göre ucuz ithal girdiden faydalanarak yerli üreticileri piyasadan dışlamasına yol açmasıdır (Turan,2015;229). 2005 yılında AB ile müzakere sürecinin yeniden başlatılması amacıyla mali uyumun gerçekleştirilmesi amacıyla Dokuzuncu Kalkınma Planı 7 yıllık bir süreyi kapsamı kararlaştırılmıştır. Kalkınma planının başlangıç yılı 2006 yılı değil de 2007 yılı esas alınmıştır. Kalkınma planına göre ülke ekonomisinin büyümesi ve kalkınması için istihdam seviyesindeki artışın özel sektör öncülüğünde gerçekleşmesi, ekonominin dışarıdan gelebilecek ekonomik tehditlere karşı düzenleyici ve denetleyici önlemlerin alınması, dışa açık büyümenin devam ettirilmesinin sağlanması, mal ve hizmet grubundaki fiyatlardaki artış ve azalışın ani bir şekilde olmaması amacıyla fiyat istikrarında güvenilirliğin sağlanması için Açık Enflasyon hedeflemesinin uygulanması gerektiği, temel para politikası kısa vadeli faiz oranı ve dalgalı döviz kuru rejiminin kullanılmaya devam edilmesi, ekonomide istikrarın sağlanması amacıyla para ve maliye politikalarının birbiriyle uyumlu bir şekilde kullanılması kalkınma planının ana hedeflerindedir. Türkiye'de bölgesel gelişmeyi teşvik etmek amacıyla maliye politikası araçlarıyla bölgeler arası gelişmişlik farkları göz önüne alınarak en az gelişmiş bölgeye en fazla teşvik uygulanmıştır (Turan:230). 2006 yılında

bölgesel gelişmeyi sağlamak amacıyla Kalkınma Ajanslarının kurulması kapsamında kanun çıkarılmıştır (Bilici:168).

2007 yılına geldiğimiz zaman bölgesel gelişmişliğin sağlanması amacıyla uygulanan maliye politikaları kamu harcamalarının artırılması yoluyla genişleyici etki göstermiştir. Toplam talebin iç talebinin artırılması ve ihracata yönelik büyüme modeli esas alınırken düşük döviz kuru politikasıyla TL'nin yurt dışı faiz oranlarından yüksek bir faiz oranıyla borçlanması spekülasyon yatırımcının ilgisini çekerken diğer yandan yurt dışından temin edilen düşük faizli ticari ve yatırım kredileri hem özel sektör yatırımcısı hem de kamu yatırımcısının borçlanmayı dışarıdan gerçekleştirilmesini sağlamıştır (Turan:230; Tokgöz:347-350).

2000-2006 yılları arasında Amerikan Merkez Bankasının düşük faiz oranı izlemesi piyasadaki likidite bolluğunu artırması ülkede düşük gelirli kişilerin kredileri talep etmesi ve bu kredileri gayrimenkul yatırımları, gayrimenkul fiyatlarının hızlı bir şekilde artmasını tetiklemiştir. 2004 yılında Amerikan Merkez Bankası kredi faiz oranlarını artırmaya başlaması bu verilen kredilerin geri ödemelerinde sıkıntılarla baş başa bırakmıştır (Ertuğrul, İpek ve Çolak,2010:60). 2007 yılında gayrimenkul kredileri temin eden yatırım bankalarında sinyaller verilmeye başlanmıştır. 20 milyar dolarlık Bear Stearns'ın değerinin çok çok altına JP Morgan'a satılması ve Mortgage devlerinin 200 milyar dolarlık kurtarma paketi ile devletleştirilmiştir (Ertuğrul vd.:61 ; Selçuk ve Yılmaz,2008:336). ABD'de 2008'in son çeyreğinde Lehman Brothers 600 milyar dolarlık borç ile iflası istenmiştir(Ertuğrul vd.:61 ; Ünal ve Kaya,2009:6).

ABD'de gayrimenkul fiyatlarının artmasıyla birlikte gayrimenkul fiyatlarının şişmesi krizin sinyalleri gayrimenkul sektöründe ortaya çıkan ekonominin geneline yayılmasıyla birlikte finansal ve reel sektör krizine dönüşen tüm dünyayı etkisi altına alan krizden çıkılması amacıyla ABD hükümeti tarafından trilyon dolarlık kurtarma paketleri devreye sokularak ipotekli gayrimenkul kredilerin satın alınımının yapılarak likiditeye erişimi kolaylaştırmıştır (Ertuğrul vd.:62; Erdönmez, 2009:89).

Amerikan ekonomisi ve etkileşim halinde bulunduğu Avrupalı devletlerin ekonomik sistemleri meydana gelen finansal dalgalanmadan en fazla etkilenmiştir. Türkiye ekonomisinin krizden uluslararası ticaret kanalıyla etkilenerek reel sektörde sanayi üretiminde yaşanan daralmalar oluşmuş ve krizin etkisiyle G.O.Ü'deki sermaye kaçışı Türkiye'de yaşanmış bu durumun sonucunda reel sektör, önceki yıllarda ucuz bir şekilde temin edebildiği yatırım ve ticari kredilerinin maliyetinin yükselmesi ile dış finansman konusunda zorluklar yaşamaya başlamıştır. Dünya ekonomilerinde olduğu gibi Türkiye'deki ekonomik riskleri ve belirsizlikleri artırarak güven ortamını, ileriye dönük beklentileri olumsuz etkilemiş, yatırım ve tüketim kararlarının ertelenmesine ve ekonomik sistemin ciddi oranda durgunlaşmasını

sağlamıştır. 2007'nin Aralık ayından 2008'in son çeyreğine kadar borsadaki kayıp %35'e ulaşarak krizin Türkiye ekonomisindeki ilk etkisini borsada hissettirmiştir. 2006 yılında büyüme hızı %6,9, 2007'de %4,6, 2008'de ise %0,9'a gerileyerek ekonomide daralma dönemine girilmiştir. Alt sektörler itibarıyla ise en belirgin düşüşü tarım sektöründe meydana gelirken hizmetler ve sanayi sektöründeki büyüme oranları %8 oranından %0,8 oranına gerilerken hizmetler sektöründeki büyüme oranı ise %7,2 iken 2008 yılında %0,4'e ulaşmıştır (Yıldırım,2010: 48-52).

2008 krizi Türkiye'de etkisini ekonomik sistemde daralma olarak göstermiştir. Krizin etkisini en aza için alınan önlemler Türkiye'de başlangıçta para politikası araçları kullanılmış ancak alınan önlemlerin yeterli gelmemesiyle birlikte mali canlandırma politikalarına ihtiyaç duyulmuş ve maliye politikası önlemleri devreye sokulmuş bu önlemler ise ekonominin temel dinamiklerini harekete geçiren vergi indirimlerine gidilmiş ve teşvik politikalarında dönüşüme gidilmiştir (Karakurt,2010:169-175).

2008 küresel ekonomik krizin etkileri ortadan kaldırılmamışken 2010 yılında Avrupa Birliğinin en borçlu ülkelerinde borçlarını çevirememesinden kaynaklı borç krizi meydana gelmiştir. 2010 yılında Avrupa'da Borç Krizi yaşanmasının nedeni ise birliğe üye olan Portekiz, İrlanda, İspanya, İtalya ve Yunanistan gibi ekonomik kırılganlıklarla mücadele eden ülkeler ile Almanya'nın risk fiyatlamasının bir tutulması birlik düzeyinde üye ülkelere sağlanan yatırım kredilerinin etkisiz dağılımına yol açmış bu durumun ortaya çıkmasındaki diğer bir neden ise Kredi derecelendirme kuruluşları yüksek borç oranına sahip olan ülkeleri yatırım yapılabilir güvenli ülke ilan etmeleri krizin şiddetini artırmasına sebep olmuştur. Finansal krizden çıkabilmek amacıyla birlikte düzeyinde Avrupa İstikrar Mekanizması, Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması, Yunanistan'ın borçlarını çevirmek amacıyla Ödemeler Dengesi fonu kullanılmıştır. Bu fon 1 defaya mahsus 110 milyar Euro bütçeye sahip ve Yunanistan'ın kredi kullanılmıştır (Canbaz,2019:68-69).

2010 yılında yaşanan Avrupa Borç Krizi kredi derecelendirme kuruluşlarının eski güvenini kazanabilmek amacıyla not oranlarını doğru belirlemesi, gelişmekte olan ülkelere yabancı sermaye akışını yavaşlatmıştır. Türkiye'de ise izlenen istikrar politikaları ise krizin etkisiyle birlikte Türkiye'nin ihracat ortağı olan Avrupa Birliği ülkelerine kriz dolayısıyla düşüşler oluşturmasıyla birlikte dış ticaret dengesinin sağlanmak istenmesi amacıyla ihracat kanallarını Afrika ve Orta Doğuya yönlendirmesiyle birlikte ihracat gelirlerini artırması Avrupa Birliğiyle gerçekleştirmiş olduğu ihracatı tam olarak telafi edemese de kısmi olarak karşılamaya çalışmıştır. Genişleyici maliye politikaları kapsamında iç talebe yönelik büyüme stratejisi oluşan cari

açıkların borçlanma ile kapatılması reel efektif döviz kurundaki artışların yaşanması cari açıkların artmasına bu durum ise finansal krizlerin oluşumundaki en büyük etkindir. 2010 Yılından sonraki ekonomi politikalarında maliye politikaları temelli kamu harcamalarını artırıcı ve özel sektör yatırımları gerçekleştirmesi amacıyla teşvik politikalarına ağırlık verilmiştir. Teşvik politikalarının mevcut ekonomik sisteme entegre edilmesi amacıyla yaşanan dönüşüm ihracata dayalı teşvik, Ar-Ge yatırımlarına yönelik teşvik politikaları izlenerek mevcut teşvik mevzuatında güncellemeler yapılarak ekonomik ihtiyaç giderilmeye çalışılmıştır (Ulusoy ve Ela, 2014:84-110).

Avrupa Borç Krizi'nin ortaya çıkmasıyla birlikte birlik düzeyinde mali disiplini sağlamak amacıyla 5 tüzük ve 1 direktif yayınlanarak Altılı Paket adı altında Mali Sıkılaştırma önlemleri yayınlanarak birlik düzeyinde yeni bir antlaşma imzalanmıştır. Altılı paket kapsamında Avro bölgesinde etkili bütçe gözetimi, bütçe politikaları ile ekonomi politikalarının uyumlaştırılması, aşırı bütçe açık prosedürünü hızlandırma ve açıklama, üye ülkelerde bütçe çatılarının oluşturulması, birliğe üye olan ülkeler aşırı makroekonomik dengesizliklerin giderilmesi kapsamında 2011 yılında Avrupa Parlamentosu ve AB Konsey tüzüğü yayınlanmıştır. Makroekonomik problemlerin önlenmesi ve düzeltilmesi hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü yayınlanmıştır (Ergin:64). Birlik düzeyinde alınan diğer önlem ise Orta Vadeli Programa uygun bir şekilde tedbirli harcama artışı getirilmiştir (Ela,2018:727-752). Bu kapsamdaki harcama artışları ise Orta Vadeli Programda belirlenen potansiyel GSYİH büyüme oranından az olması gerekmektedir. Bu kapsam dışında sayılacak harcamalar ise faiz ödemeleri, işsizlik harcamalarının konjüktürel ile ilgili bölümü birlik fonlarıyla finanse edilen AB programına ilişkili harcamalar, üye ülkelerin kontrolü dışında meydana gelen durumlar, ciddi ekonomik daralmanın yaşandığı durumlar istisna tutulmuştur (Orhan, Dinçer ve Çelik, Ergin:66). Orta vadeli programdan önemli sapma ise yıllık GSYİH'nın %0.5'i takip eden iki yıllık ortalama ise GSYİH'nın %0.25'i olarak tanımlanarak bu sapmalar dışında gerçekleşmesi durumunda yaptırımlara tabi olunacağı belirtilmiştir (Ergin:65-66).

Altılı paket ile 2012 yılında imzalanan antlaşmayı 25 ülkenin onay vermesi İngiltere ve Çek Cumhuriyeti'nin veto etmesiyle birlikte AB antlaşmaları arasında yer almamakta ancak 5 yıl içinde Avrupa müktesebatına dâhil edilmesi planlanmıştır. 2013 yılında yürürlüğe girmiştir. Borç krizi kapsamında alınan önlemler kapsamında Avrupa Finansal Denetim Sistemi oluşturulmuştur. Finansal yapının tamamında istikrarı engelleyecek riskleri gözlemlemek amacıyla makro düzeyde alınacak önlemlerin denetimi için Avrupa Sistemik Risk Kurulu oluşturulurken mikro düzeyde ise Avrupa Denetleme Otoriteleri kurulmuştur (Ergin:69-84).

Avrupa Borç Krizi'nin yaşanmasıyla birlikte birliğe üye olan ülkelerde mali disiplin ve mali sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla Altılı Paket'in yürürlüğe konulmuş Türkiye ise bu kapsamda mali disiplini sağlamaya yönelik ekonomide istikrar politikaları benimsemiştir. Bu dönemde izlenen maliye politikaları aracı olarak teşvik politikaları aktif bir şekilde kullanılmıştır. Teşvik politikalarında yaşanan dönüşüm ise Türkiye'de teşvik bölgesini 4'den 6'ya yükselmesiyle birlikte bölgesel kalkınmışlık farklılıklarını en aza indirmek hedeflenmektedir (Canbaz:69; Yatırımlarda Devlet Yardımları, 2012). Türkiye'deki son dönemdeki maliye politikalarının temelini baktığımız zaman Orta Vadeli Plan ve Orta Vadeli Mali Plan hedeflemelerinin ekonomik sistemle uyumlu bir şekilde olması, mali yönetim kapsamında hesap verilebilirlik, şeffaflık, denetim, denetim ve piyasayı bozan teşebbüslere regülasyonların uygulanması mali yönetimin temelini oluşturmaktadır. OVP ve OVMP ekonomik sistemle uyumlu bir şekilde hedeflemelerin yapılması ulusal ve uluslararası yatırımcıların doğrudan yatırım yapmasını sağlayacaktır (Balaban,2012:150-152).

Tablo 1: 2009-2018 Yılları Arasında Kısa Vadeli Dış Borç Stoku (Kamu, TCMB ve Özel Kuruluşlar Açısından Dağılımı)

YIL	Kamu Sektörü (Milyon USD)		Özel Sektör Kuruluşları (Milyon USD)			TCMB (Milyon USD)	TOPLAM (Milyon USD)
	Kamu	Finansal Kuruluşlar	Bankalar	Bankacılık Dışı	Finansal Olmayan Kuruluşlar		
2009	3.598	3.598	21.587	263	21.765	1.764	48.977
2010	4.290	4.290	46.576	1.021	23.801	1.553	77.241
2011	8.564	8.564	45.226	1.296	26.971	1.239	83.116
2012	13.324	13.324	57.338	1.859	28.882	980	102.439
2013	20.596	20.596	74.615	2.348	32.959	762	133.273
2014	21.447	21.447	75.814	2.001	31.470	342	135.136
2015	18.064	18.064	49.958	2.051	35.121	176	105.370
2016	19.720	19.720	41.249	1.588	38.653	399	101.609
2017	22.111	22.111	45.168	2.641	48.025	1.753	119.698
2018	22.483	22.483	34.426	1.945	51.506	5.914	116.274
2019	24.449	24.449	33.231	1.785	52.601	5.918	117.984

Kaynak: TCMB:2019: Borçlu Bazında Kısa Vadeli Dış Borç Stoku.

Türkiye’de küresel mali krizin yaşanmasından itibaren uygulanan maliye politikalarını kamu gelirleri, kamu giderleri ve borçlanma politikaları çerçevesinde ele aldığımız zaman ilk olarak 2009 yılından itibaren kısa vadeli borçların dağılımı üzerinde durulacaktır. Elde edilen veriler TCMB verileri doğrultusunda 2009-2018 yılları arasında kısa vadeli borç stokunun özel sektör, TCMB ve kamu idaresi tarafından dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 2: 2009-2018 Yılları Arasında Bütçe Gerçekleşmeleri (Milyon TL)

Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri						
Yıl	Bütçe Giderleri		Bütçe Gelirleri		Bütçe Açığı	Faiz Dışı Denge
	Faiz Dışı Giderler	Faiz Giderleri	Vergi Gelirleri	Vergi Dışı Gelirler		
2009	215.018	53.201	172.140	43.018	52.761	440
2010	246.060	48.299	210.560	43.717	40.081	8.217
2011	272.375	42.232	253.809	43.015	17.783	24.448
2012	313.471	48.416	278.781	53.694	29.412	19.004
2013	358.239	49.986	326.169	63.513	18.543	31.443
2014	398.839	49.913	352.514	72.869	23.370	26.544
2015	453.301	53.004	407.818	75.462	23.525	29.479
2016	533.825	50.247	459.002	95.138	29.932	20.315
2017	621.557	56.712	536.617	93.873	47.779	8.932
2018	756.488	73.961	621.311	136.523	72.615	1.346

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı:2019: Bütçe Gerçekleşmeleri Raporu.

Türkiye’de kısa vadeli borç stoku 2009’dan itibaren artış eğilimi göstermiştir. TCMB verilerine göre merkezi yönetim borç stoku yıllar itibariyle dalgalanma göstermiştir. Ancak 2019 yılının Ocak ayı kayıtlarına göre bu zirve konumuna ulaşmıştır. Özel sektör kuruluşlarının sahip olduğu borçlanma miktarı bankalar bazında 2014 yılında azalma göstermiştir. Özel sektör kapsamında finansal olmayan kuruluşların temin ettiği krediler bazında artış yaşanmıştır. 2017 yılından itibaren 2018 yılında TCMB

borçlanması ise %300'ün üzerinde artarak 5.914 milyon USD olmuştur. Avrupa Borç Krizinin etkisiyle birlikte TCMB aldığı önlemler neticesinde kısa vadeli borçlanma politikaları 2012 yılına kadar devam ettirilmiş ancak 2013-2018 yılları arasında kısa vadeli dış borç stokunda artış meydana gelmiştir.

Tablo 3: 2009-2018 Yılları Arasında Türkiye'de Bütçe Gider Kalemlerinin Dağılımı (Milyon TL)

Bütçe Gider Kalemleri	Bütçe Giderleri									
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Bütçe Giderleri	268.219	294.359	314.607	361.887	408.225	448.752	506.305	584.071	678.269	830.450
Faiz Dışı Giderleri	215.018	246.060	272.375	313.471	358.239	398.839	453.301	533.825	621.557	756.488
Personel Giderleri	55.947	62.315	72.914	86.463	96.235	110.370	125.051	148.864	162.146	200.889
SGK Devlet Primi	7.208	11.063	12.850	14.728	16.306	18.929	21.045	24.699	27.272	34.369
Mal ve Hizmet Alımları	29.799	29.185	32.797	32.894	36.386	40.801	45.563	54.100	63.600	71.728
Cari Transferler	91.976	101.857	110.499	129.477	148.743	162.282	182.671	224.847	270.924	323.099
Sermaye Giderleri	20.072	26.010	30.905	34.365	43.767	48.201	57.199	59.677	70.983	87.986
Sermaye Transferleri	4.319	6.773	6.739	6.006	7.666	7.707	10.438	8.881	13.342	16.746
Borç Verme	5.698	8.857	5.671	9.537	9.135	10.550	11.333	12.756	13.291	21.672
Yedek Ödenek	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Faiz Ödemeleri	53.201	48.299	42.232	48.416	49.986	49.913	53.004	50.247	56.712	73.961

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı:2019: Bütçe Gerçekleşmeleri Raporu.

2008 Küresel Ekonomik Krizinden sonra 2009'da Bütçe Gerçekleşmeleri kapsamında 52 milyar 761 milyon TL bütçe açığı ortaya çıkmıştır. Bütçe açığı takip eden yıl 40 milyar TL'ye 2011'de 17 milyar 783 milyon TL'ye 2012'de 29.5 milyar TL gerçekleşerek %70 oranında bütçe açığında bir önceki yıla göre artış yaşanmıştır. Bütçe açığı 2013 yılında %30 oranında azalmış bu oran 2014'de %20 artış yaşanmıştır. Bütçe açığı 2010 yılından itibaren 2017 yılında

40 milyar TL'nin üzerinde gerçekleşerek Avrupa borç krizi dönemindeki bütçe açığına ulaşmıştır.2018'de yılında ise 72.5 milyar TL'ye yükselmiştir.

Vergi gelirleri 2009 yılından 2018 yılına kadar %360 artış eğilimi göstermiştir. Vergi dışı gelirler ise yaklaşık olarak %300 oranında artış eğilimi göstermiştir. Faiz dışı giderler ise 2009 yılından itibaren 2018 yılına kadar %300 artış göstermiştir.

Tablo 4: 2009-2018 Yılları Arasında Türkiye'de Bütçe Gelir Kalemlerinin Dağılımı (Milyon TL)

Bütçe Gelir Kalemleri	Bütçe Gelirleri									
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Bütçe Gelirleri	215.458	254.277	296.824	332.475	389.682	425.383	482.780	554.140	630.490	757.834
Vergi Gelirleri	172.440	210.560	253.809	278.781	326.169	352.514	407.818	459.002	536.617	621.311
Gelir Vergisi	38.446	40.392	48.807	56.494	63.761	73.902	85.756	96.605	112.401	138.986
Kurumlar Vergisi	18.023	20.925	26.993	29.017	28.988	32.305	33.388	42.970	52.906	78.672
Dahilde Alınan KDV	20.853	26.325	29.957	31.572	37.995	38.121	46.424	53.987	55.584	56.353
ÖTV	43.620	57.285	64.189	71.706	85.462	91.095	105.923	120.420	138.339	133.901
BSMV	4.0003	3.571	4.288	5.471	6.160	7.487	9.172	11.068	13.270	18.184
İthalde Alınan KDV	26.134	36.208	48.685	50.000	62.727	64.411	74.646	76.836	100.096	122.114
Damga Vergisi	4.169	5.083	6.464	7.360	9.416	10.325	12.045	13.419	15.596	16.959
Harçlar	4.755	7.034	8.344	9.675	12.948	14.511	16.985	17.822	19.237	21.659
Diğer	12.438	13.738	16.082	17.486	18.712	20.358	23.481	25.894	29.189	34.482
Vergi Dışı Diğer Gelirler	36.170	35.491	32.745	41.755	49.395	56.161	56.369	74.201	70.520	107.806
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	5.037	6.333	8.174	9.622	11.445	13.524	15.083	17.012	19.148	23.543
Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Bütçeleri	1.811	1.893	2.095	2.318	2.673	3.183	3.509	3.925	4.204	5.175

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı:2019: Bütçe Gerçekleşmeleri Raporu.

Merkezi yönetim bütçe gerçekleştirmeleri kapsamında 2009 yılından 2018 yılına kadar gerçekleşen Faiz dışı denge 440 milyon TL'den takip eden yılda yaklaşık 8 milyar TL, 2011 ve 2016 yılları arasında bu yıllarda dâhil olmak üzere yaklaşık minimum 19 milyar TL en fazla 31,4 milyar TL'ye ulaşırken 2017 yılında 8.932 milyar TL'ye gerilemiş bu rakam 2018 yılında 1.346 milyar TL'ye gerilemiştir.

Faiz dışı denge ise bütçe gelirlerinin faiz dışı giderleri karşılama düzeyi olarak karşımıza çıkmaktadır (Eğilmez, agis,2013). Faiz dışı denge bütçe gelirlerinin faiz dışı giderlerini karşılama oranının yüksek olması ülkenin ekonomik görünümünün ve gücünün uluslararası alanda rekabet edilebilir seviyede olduğunu göstermektedir. 2009-2018 yılları arasında Bütçe Giderlerindeki en çok artış gösteren gider kalemi Personel Giderleri 56 milyar TL iken 2018 yılında bu ödenek 201 milyar TL'ye çıkarken Cari Transfer Harcamaları bütçede 92 milyar TL iken 323 milyar TL olarak gerçekleştirilmiştir.

2009 yılından 2018 yılına kadar bütçe gelirlerinde artış yaşanmıştır. 2018 yılında Özel Tüketim Vergisi bir önceki yıla göre yaklaşık 4.5 milyar TL civarında bir azalma yaşanmıştır. 2019 yılının Şubat ayı gerçekleştirmelerinin 2018 yılının Şubat ayındaki gerçekleştirmeleri doğrultusunda Dâhilde Alınan KDV'de %19.5, İthalde Alınan KDV'de %1.5, Harçlarda %13.2, Özel Bütçeli İdarelerin Öz gelirlerinde %27.5, Düzenleyici ve Denetleyici Kurumları Bütçelerinde %5.1 oranında daralma meydana gelmiştir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019 Şubat Ayı Bütçe Gerçekleştirmeleri:3).Bütçe gelir ve gider kalemlerinin 2009 yılından 2018 yılı dâhil olmak üzere dağılımı Tablo 3 ve Tablo 4'te verildikten sonra temel ekonomik göstergeler kapsamında işsizlik ve büyüme oranlarına yansımaları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: 2009-2018 Yılları Arasında İşsizlik Oranları

Yıl	Oran	Yıl	Oran
2009	14	2014	9.9
2010	11.9	2015	10.3
2011	9.8	2016	10.9
2012	9.2	2017	10.9
2013	9.7	2018	11

Kaynak: TÜİK:2018: İşgücü İstatistikleri.

Elde edilen veriler değerlendirildiğinde işsizlik oranlar Avrupa'da yaşanan borç krizinden günümüze oranlarda artış yaşanmıştır. İşsizliğin çözümü ise

işgücünü teşvik kanunu çıkarılarak bu oranın hızlı bir şekilde artmasının önüne geçilmek istenmektedir. Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verilerine göre 2018 yılı içerisindeki toplam işsizlik oranları %11.3 gerçekleşmiştir (BÜMKO, Temel Ekonomik Büyüklükler,2019).

Tablo 6'ya göre Büyüme rakamlarını 2008 yılından itibaren incelediğimiz zaman krizin etkisiyle takip eden yılda %4.7 küçülmüştür. 2010 yılında ise bir önceki yıla göre yaklaşık %12 büyümüştür. 2011 yılında bu oran %11 seviyesindeyken Avrupa Borç Krizinin etkisiyle bu oran 6.3 puan daralmıştır. 2013-2017 yılları arasında büyüme oranlar tek haneli yıllarda büyüme sürerken çift haneli yıllarda ise büyüme bir önceki yıla göre düşmektedir. Büyüme oranları yıllara göre dalgalı seyir göstermiştir.2018 yılında büyüme oranları ilk çeyreklik dönemde pozitif seyrederken 4.çeyrekte %3 oranında daralma yaşanmış ve 2018 yılı genelinde %2.6 büyüme gerçekleşmiştir.(BÜMKO, Temel Ekonomik Büyüklükler,2019).

Tablo 6: 2008-2018 Yılları Arasında Büyüme Oranları

Yıl	Büyüme Oranları	Yıl	Büyüme Oranları	Yıl	Büyüme Oranları
2008	%0.8	2013	%8.5	2018/1	%7.2
2009	%-4.7	2014	%5.2	2018/2	%5.3
2010	%8.5	2015	%6.1	2018/3	%1.6
2011	%11.1	2016	%3.2	2018/4	%-3
2012	%4.8	2017	%7.4	2018	%2.6

Kaynak: TÜİK,2018: Yıllık Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla.

2008 küresel ekonomik kriz ve Avrupa Borç Krizinden 2018 yılının son çeyreğine kadar makroekonomik verilerde dalgalanmalar meydana gelmiştir. Borç Krizinin yaşanmasıyla birlikte Türkiye ihracatının kriz döneminden önce %50 oranında birlik içi ülkelere yapmaktayken kriz dönemi ve 2012 yılına kadar bu oran yaklaşık olarak %38 seviyelerine gerilemiştir. Türkiye'nin ihracat kanallarında yapmış olduğu farklı pazarlara açılma stratejisi krizin derinleşmesini engellemiştir. Krizin etkisiyle birlik içi ülkelerin Türkiye'de yapmış olduğu uzun vadeli yatırımlar ve Birlik tarafından kullanılan fonlarda yaşanan azalmalar Türkiye gibi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğrudan sermaye hareketliliğini azaltmıştır. Bu durumda Türkiye kriz döneminden önce sermaye hareketliliği bakımından kısa vadeli sermaye yatırımlarına yönelmiş ancak bu durum finansal kırılganlıklara zemin hazırlayacağı için kriz döneminde bu politikalar

terkedilmiş ancak kriz dönemi geçtikten sonra bu durum tekrardan uygulanmaya başlamıştır. Aslında kriz meydana geldiği belirli bir bölgeyi yada meydana geldiği ülkeyle sınırlı kalmadığını Küreselleşmenin ekonomik boyutunun hız kazanmasıyla birlikte 2008 Küresel ekonomik krizinden sonra bir kez daha deneyim yaşanılmış oldu. 2008 Küresel Ekonomik Krizinin şiddeti Türkiye’de sert bir şekilde hissedilmemesinde sermaye piyasalarında kırılğanlıkların oluşmamasıydı (Akçay ve Sönmez, 2016:1-18). Avrupa Borç Kriziyle birlikte Türkiye’nin borç ödemelerini gerçekleştirebilmesi amacıyla kısa vadeli sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyması ekonomide kırılğanlıkları artırarak ekonomik dalgalanmalara ve krizlere zemin hazırlamaktadır. Ekonomik kırılğanlıklara bağlı olarak meydana gelen krizlerin oluşmaması için ekonomideki makro ve mikroekonomi politikalarının birbiriyle uyumlu bir şekilde çalışarak devletin ilgili düzenleyici ve denetleyici rolü sayesinde krizler hafif bir şekilde atlatılacaktır (Ulusoy ve Ela,2015:338-397).

Türkiye’de uygulanan maliye politikaları çerçevesinde mali sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla makroekonomik değişkenlerde dengesizlik meydana gelmemesi gerekir. Türkiye’nin son 10 yılda ekonomisinde kısa vadeli yabancı sermaye yatırımların yaygınlaşması bütçesel dengesizliklerin oluşmasına zemin hazırlayarak bütçe giderlerinin gelirleri karşılayamaması sonucu bütçe gelirlerinin vergiler yoluyla artırılmasını sağlayacaktır. Bütçe gelirleri kapsamında vergi gelirlerinden gelir vergisi, kurumlar vergisi ve ihracatta alınan KDV’nin, ÖTV gelirlerinde artış meydana gelmesinin nedeni etkin vergi toplama sisteminin oluşturulması, e-beyanname sistemi, vergi kaçakçılığı ile mücadeledir. Vergi gelirlerin artırılması Tüketiciler aleyhine vergi sonrası kullanılabilir gelirin azalmasına yol açarak piyasa talebini yavaşlatacak üreticiler aleyhine ise maliyetleri artırarak mal ve hizmetlerdeki fiyatların yükselmesine yol açacaktır. Bu durum üretimin ve tüketimin azalmasının sonucu olarak istihdam azalışıyla birlikte yatırımların azalmasına yol açarak makroekonomik değişkenleri etkileyecektir. Domino taşı etkisiyle makroekonomik dengesizlikler tüketici ve üretici fiyatlarının artmasına paralel olarak enflasyonun yükselmesine yol açacaktır. Enflasyon oranının yüksek olması faiz oranların artmasına yatırımların azalmasına yol açacaktır. Bu durumda tüketicileri korumak amacıyla ücretlerde yaşanan artış eğilimleri istihdam maliyetlerini artıracak istihdam oranlarını azaltacaktır. Kriz dönemlerinde yaşanan ücret artışları maliyetleri artırarak yatırımcıların yatırım maliyetini sürdürülemez boyuta getirebilmektedir. Hem özel sektör yatırımcısını hem de merkezi yönetim yatırımlarını etkilemektedir. Ücretlerde yaşanan yükselmesi bütçe giderleri içerisinde kamuda istihdam edilen personel giderlerini artıracaktır. 2009-2018 yılları arasında ise personel giderleri bütçede üzerinde en fazla ödenek alan gider kalemlerinden birisidir. Aynı dönem içinde bir diğer önemli en fazla ödenek alan gider kalemi Cari transfer harcamalarıdır. Bütçesel sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla

2009-2019 dönemi içerisinde bütçe giderlerinden en fazla gider kalemine sahip olan harcamalardan kesintilere gidilmesi bütçesel açıkların azaltılmasını sağlayarak bütçesel açıkların artması engellenecektir. Bütçe gelirlerinin bütçe giderlerini karşılayamadığı durumda faiz dışı fazla negatif etki edecek kısa vadeli sermaye yatırımcıları bakımından negatif etki edecektir. Ekonomik kırılmalara zemin hazırlayan nedenler gözden geçirilerek ekonomik dinamiklerini harekete geçirmeyecek sosyal nitelikli harcamalar azaltılarak bütçesel denge sağlanmaya çalışılabilir aksi takdirde bütçesel denge sağlanamadığı takdirde makroekonomik verilerde meydana gelen dengesizlikler şiddetli bir finansal krize zemin hazırlayacaktır (Sezgin, 2013:81-90).

2018 yılına geldiğimiz zaman Dünya'da artan ticaret savaşları ile ticari korumacılık politikaları başta az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerini negatif etkilemiştir. Uluslararası alanda ticaret savaşı olan ülkelere uluslararası yatırımcılar yatırım yapmak yerine yatırımlarını güvenli yatırım bölgelerine kaydırmaktadır. Orta Doğu'da politik istikrarsızlıkların baş göstermesi Türkiye'nin sınır komşusu olması sebebiyle uluslararası yatırımcılar için risk algısı oluşturmaktadır. ABD'nin Çin'e uygulamış olduğu gümrük duvarlarını politik çıkar çatışmalarından dolayı Türkiye'ye uygulaması kur riskini ortaya çıkarmış Türkiye'de döviz kurunda dalgalanmaya yol açmıştır. Döviz kuru dalgalanmasının yaşanmasıyla birlikte maliyet üzerinden enflasyona sebebiyet vererek mayıs ayı gibi enflasyon oranı TÜFE %20 oranında gerçekleşmiştir. Eylül ayında ise %46.15 oranıyla 2003 yılından sonra izlenen en yüksek ÜFE oranıdır. TÜFE oranıyla ise 2018 yılının Ekim ayında %25.14 oranı gerçekleşerek ani bir şekilde yükselmesine yol açmıştır (Merkez Bankası, Enflasyon Verileri,2018). Yaşanan dalgalanmanın şiddeti bastırmak amaçlı Türkiye' de vergi indirimleriyle piyasa dinamiklerini harekete geçirilmeye başlanılmış, enflasyonla mücadele programına gidilerek özel sektörün destek verilmesi istenilmiş ancak firmaların döviz kurunda yaşanan dalgalanmayı tepe noktasında baz alarak fiyat artış yoluna gitmeleri yapılan indirimleri işlevsiz bırakmıştır. İzlenen maliye politikaları dalgalanmanın yaşandığı zaman piyasa dinamiklerini harekete geçirici vergi politikalarıyla genişletici politikalar izlenmiş ancak bu politikalar para politikalarının etkin bir şekilde kullanılmasıyla birlikte desteklenerek dalgalanmanın şiddeti bastırılmıştır (Canbaz:72-76).

5. Sonuç

Çalışmada 1980 yılından itibaren serbest ekonomi politikalarının uygulanmaya başlamasıyla birlikte devletin ekonomideki payının azaltılmasıyla birlikte özel sektör piyasada kendini hissettirmeye başlamıştır. Ülkelerde ekonomik krizlerin baş göstermesiyle birlikte krizden çıkış reçetesi olarak maliye ve para politikaları uyumlu bir şekilde kullanılmıştır. 2008

Küresel ekonomik kriz ve Avrupa Borç Krizi'nin yaşanmasıyla birlikte ekonomilerde ticari korumacılık faaliyetleri etkin olmaya başlamıştır. 2008 krizinden sonra başta ABD ve Avrupa ülkeleri olmak üzere gümrük duvarlarının örülmeye başlaması ülke ekonomileri küreselleşmenin ekonomik boyutu ülkelerin ulusal politikalarını etkilemesi ve gelişmiş ülkelerin dış ticaret hacimlerinde ithalat lehine gelişmelerin yaşanması, ithalatı gerçekleştirdiği ülkenin ihracatını gerçekleştirmesi amacıyla özel sektör temsilcisine teşvik uygulayarak ihracatta karşılaştırmalı üstünlüğün sağlanması, ülkelerin ithalatta yaşanan artışın önlenmesi amacıyla ekstra vergi koyması yerli üretimi destekleyici teşvik politikaların izlenmesi ülke ekonomilerini haksız rekabete götürmekte Dünya Ticaret Örgütü'nün belirlemiş olduğu uluslararası rekabet ilkelerini ihlal etmektedir.

Türkiye'de 2001 yılından itibaren ekonomide Ortodoks maliye politikalarını kullanarak enflasyonla mücadeleyi temel alarak güçlü ekonomiye geçiş programına geçiş programını uygulamaya başlamıştır. Ancak ekonomideki temel dönüşüm kriz dönemlerinden sonra gerçekleşmiş bunun nedeni ise her krizin meydana geldiği alanın farklı olduğu o alanda yapısal problemlerin ortaya çıkmasıyla birlikte krizlerin ortaya çıkmasını hızlandırmıştır. 2001-2008 arası ekonomide istenen ivmenin sağlanması Avrupa Birliğine müzakere sürecinin tekrardan başlaması, IMF ile imzalanan Stand By anlaşması, ABD merkez bankasının düşük faiz politikası ve döviz kuru fiyatlamasıyla birlikte yatırımlar için ihtiyaç duyulan likidite sağlanmıştır. Teşvik politikaları ve vergi politikalarına ağırlık verilerek iç talebe dayalı bir büyüme modeli izlenmiştir. Uluslararası yatırımların sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla Maastrich kriterlerine uyum gösterilmesine yönelik düzenlemeler yapılarak bütçe açığı ve borç stoğunun GSMH' ya oranının %60'ın altında olacak şekilde uygulanan politikalar ile mali disiplin sağlanmaya çalışılmıştır. 2008 Küresel ekonomik krizin etkisiyle birlikte Türkiye maliye politikaları ve para politikalarını uygulayarak krizden çıkış reçetesini oluşturmuştur. 2010 yılında Avrupa Borç krizinin yaşanmasıyla birlikte Türkiye ihracat kanallarında değişikliğe gitmiştir. Ancak bu dönemden sonra krizlerin yaşanmasıyla birlikte uluslararası yatırımlar tarafından güvenli limana ihtiyaç duyulması ve Kredi derecelendirme kuruluşlarının yapmış olduğu eksik, hatalı bilgilendirmelerden dolayı güven kalmamış bu durum gelişmekte olan ülkelere ve Türkiye'ye sermaye akışını yavaşlatmıştır. Türkiye'de sermaye akışının yavaşlamasıyla birlikte kısa vadeli borç stoku artmaya devam etmiş bu durum spekülative yatırımlara zemin hazırlayarak ani dalgalanmaların önüne açmıştır. Borç krizinden günümüze Türkiye'de izlenen maliye politikaları kamu harcamalarını artırıcı, kamu gelirlerinin niteliğinin ve niceliğinin artırılması, vergisel idari düzenlemelerle e-beyanname sisteminin getirilmesi, vergi kaçakçılığıyla mücadele, vergi barışı uygulamaları, vergi indirimleri vergi gelirlerini

artırmıştır. Ancak 2016 ve 2017 yılında merkezi yönetim bütçe gelirleri ve giderleri artış göstermiş bu rakam 72 milyar TL'ye ulaşmıştır. Büyüme rakamlarına baktığımız zaman borç krizinden günümüze istikrarsız (dalgalı) büyüme oranı izlemiş 2018 yılında son çeyrekte %3 daralma yaşanırken 2018 yılı boyunca %2,6 büyüme gerçekleşmiştir. İşsizlik oranları ise %11 oranlarında gerçekleşmiştir. TÜFE ve ÜFE'de yaşanan hızlı yükselmeler sebebiyle Güven Endekslerinde düşüşleri beraberinde getirmiştir. Bu dönemde siyasal rejim tarafından yaşanan fiyat artışlarının hane halkının satın alma gücü ve toplam talebin azaltılmaması amacıyla sosyal transfer harcaması niteliğinde emeklilere bayram ikramiyesi ödemesi gerçekleştirilmesi ekonominin dinamiklerini harekete geçirmiş ancak etkili olamamıştır. Bu durum kalıcı olmamakla birlikte genişletici etki oluşturulması için dolaylı ve gelir vergisi oranlarının azaltılması bireylerin satın alma gücünü artırması toplam talebin artışını beraberinde getirecektir. Fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen dengelemeler faiz oranlarında aşağı yönlü yatırım yapılabilir seviyeye çekilecektir. Kriz dönemlerinde maliye politikaları araçları kullanılırken mali sürdürülebilirliğin sağlanması açısından bütçe politikalarıyla desteklenmesi gerekir. Bütçe politikalarında mali disiplin sağlanarak gereksiz kamu harcamalarının kontrol altına alınması gerekir.

Kaynakça

Acar E. (2017). *Neoliberalizm ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı*, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(1), 248-263.

Akçay A. Ö. ve F. E. Sönmez (2016). *Avrupa Birliği Borç Krizinin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: GVAR Analysis*, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (10),1-18.

Akdemir S. (2003). *Uluslararası Borç Krizi ve Dış Borç Azaltma Teknikleri*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (7),1-7.

Akıncı A. (2015). *Küresel Krizde Maliye Politikasının Etkinliği: Türkiye Uygulaması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akman M.S. (2015). *Ticarette Koruma Önlemleri ve Korumacılık: Ek Vergi Yoluyla İthalatın Kısılması Hedefe Ulaştırır Mı ?*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 1-18.

Akyol S. (2017). *Neoliberalizm ve Mali Disiplin: Küresel Kriz Sonrası İçin Bir Deneme*, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 54(630), 41-54.

Alakborav N. ve M.H. Özkaya (2014). *Avrupa Birliği Borç Krizi: Krize Karşı Geliştirilen Politikalar ve Euro Para Priminin Geleceği*, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, 51(590).

Alantar D. (2008). *Küresel Finansal Kriz: Nedenleri Ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme*, Maliye ve Finans Yazıları, 1(81), 1-10.

Altınöz U. (2013). *Finansal Krizler, Erken Uyarı Sistemleri ve 2008 Krizi İçin TR-ABD Örneği*, İstanbul: Beta Yayınevi.

Arabacı H. (2017). *Küresel Kriz Sonrası Türkiye’de Uygulanan Ekonomi Politikaları*, Social Sciences Research Journal, 6(4),1-10.

Arikboğa A. (2011). *Maliye Politikalarında 1980 Sonrasında Yaşanan Değişim: Mali Disiplin Ve Mali Kural Uygulamaları*, Sosyal Bilimler Dergisi, (2),13-25.

Arikboğa A. (2015). *Financial Liberalisation and Composition of Tax Revenues in Turkey*, Çalışma ve Toplum, (2), 153-172.

Aslan M. (2007). *Türkiye’de 1987 - 2006 Döneminde Maliye ve Para Politikalarının İktisadi Büyümeye Etkileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 8(2), 2-24.

Aydın M.K. (2000). *Neoliberal Dalga yada Küreselleşme*, Bilgi , (2), 13-26.

Aytekin İ. ve Uçan O. (2018). *Ticaret Savaşları ve Korumacı Politikalar: Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye İlişkileri Bakımından Bir İnceleme*, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(2), 851-862.

Balaban K.G. (2012). *Kurallı Maliye Politikası Ve Türkiye’de Kurallı Maliye Politikası Uygulamasına İlişkin Model Önerisi*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü.

Bayar F. (2009). *Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye*, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, 32,25-34.

Bayramoğlu S. (2017). *Küreselleşme Olgusunun Maliye Politikaları Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*, International Journal Of Academic Value Studies, 3(15), 390-404.

Bilici N. (2013). *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Seçkin Kitabevi, 6. Baskı, Ankara.

Bocutoğlu E. ve Ekinçi A. (2009). *Genel Teori Küresel Krizler ve Yeniden Maliye Politikası*, Maliye Dergisi, (156), 66-82.

Buluş A. ve Kabaklarlı E. (2010). *1929 Ekonomik Buhranı ile Son Dönem Global Krizinin Karşılaştırılması*, Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (22),1-22.

BÜMKO, Temel Ekonomik Büyüklükler, 2019.

Canbaz M. (2019). *Türkiye’de 2000 Sonrası Ekonomide Teşvik Politikaları Ve 2018 Döviz Kuru Dalgalanmasının Karşılaştırmalı Analizi*, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(1), 60-79.

Cengiz V. (2008). *Keynesyen ve Monetarist Görüşte Parasal Aktarım Mekanizması: Bir Karşılaştırma*, Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi,22, 115-127.

Danışoğlu A. Ç (2007). *Para Krizleri: Türkiye’de Yaşanmış Krizlerin Değerlendirilmesi*, Sosyal Bilimler Dergisi, (2), 1-11.

Eğilmez M. (2013). *Bütçe Dışı Denge ve Faiz Dışı Denge*, Kendime Yazılar. <http://www.mahfiegilmez.com/2013/02/butce-dengesi-ve-faiz-ds-denge.html>. E.T: 17.03.2019

Ela M. (2018). *Ekonomik Ve Parasal Birlikte Büyük Ülkeler Neden Mali Kurallara Uymamaktadır?*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,10(29), 727-752.

Emil F. (2003). *Kamu Borçlanması, İstikrar Programları ve Uygulanan Maliye Politikalarının Kalitesi: Genel Sorunlar ve Türkiye Üzerine Gözlemler*, ERC Working Papers in Economics.

Eraslan C. ve M.E. Timurtaş (2015). *Avrupa Borç Krizinin Seçilmiş Ülke Örnekleri Üzerine Etkisi*, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(2), 17-54.

Erdem E. ve İlgün M.F. (2013). *Küresel Kriz Sonrası Finansal Piyasalara Yönelik Politikaların Yönetiminde Maliye ve Para Politikalarının Uyumu*, 28. Türkiye Maliye Sempozyumu: Küresel Kriz ve Maliye Politikaları, 287-309.

Erdem E ve C. Dumrul, (2014). *Keynesyen ve Neo Klasik Yaklaşımlarda Finansal Sistem ve İktisadi Büyüme*”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 45-86.

Erdem E. ve İlgün M.F. (2017). *Mali Disiplin Üzerinde Politik Faktörlerin Etkisi: Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Uygulamalı Bir Analiz*, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 67, 1-23.

Ergin N.E. (2013a). *Avrupa Birliği'nde Borç Krizi: Krize Karşı Alınan Tedbirlerin Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ergin N.E. (2013b), *Hasta Adam Avrupa: Avro Krizi, Avro Bölgesinde Borç Krizi ve Krize Karşı Alınan Tedbirler*, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayınları, İstanbul, Eylül 2013, ss.1-11.

Esen E. ve Kostakoğlu S.F. (2016). *Post Keynesyen Tüketici Tercihi Teorisi*, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 102-110.

Fırat M. (2013). *Türkiye'de Mali Disipline Yönelik Denemeler*, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 4(8), 43-66.

Göker Z. (2014). *Küresel Kriz Sonrası Maliye Politikalarında Değişim ve Mali Tuzak Riski*, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, (1), 103-116.

Hazine ve Maliye Bakanlığı, *Bütçe Gerçekleşmeleri Raporu*, 2019.

Kama F.E. (2009). *2008 Global Krizi Ve Kobilere Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi, 4-11.

Kantarcı H.B. ve R. Karacan (2008). *Mali Disiplinin Sağlanması Açısından Türkiye IMF İlişkilerinin Değerlendirilmesi*, *Maliye Dergisi*, (155), 144-158.

Karaaslan A (1999). *Arz Yönlü İktisat Laffer Eğrisi ve İktisadi İstikrar Açısından Vergileme*, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 1-24.

Karabulut K. ve Karakuş K. (2017). *Arz Yanlı İktisadın ABD, İngiltere ve Özal Tarafından Türkiye'de Uygulanışının Teorik Analizi*, *International Journal Of Academic Value Studies*, 3(17), 86-96.

Karaca C. (2014). *Uygulanan Para ve Maliye Politikaları Açısından Geçmiş Krizler ve 2008 Küresel Ekonomik Krizin Karşılaştırmalı Analizi*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(1), 263-286.

Karakurt B. (2010). *Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü Ve Türkiye'nin Krize Maliye Politikası Cevabı*, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(2), 167-194.

Karakurt B. (2016). *Küresel Krizin Etkilerini Azaltmada Mali Yönetişimin Rolü: Brics Ülkeleri Örneği*, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12(2), 185-212.

Karayazı M. (2017). *Küresel Krizin Mali Kural Uygulamalarına Etkisi: Seçilmiş Ülke Örnekleri Açısından Bir İnceleme*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(51), 1047-1058.

Kaya D.G. ve Kaygısız A.D (2015). *2008 Küresel Krizi ve Sonrasında Türkiye'de Maliye Politikalarına Genel Bir Bakış*, Uluslararası Yönetim ve İktisat Dergisi, 11 (26), 171-194.

Kaya M. (2009). *Küreselleşme Yaklaşımları*, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi,13,1-16.

Kılıç C. ve Y. Bayar (2012). *Euro Bölgesi Borç Krizinin Türkiye Ekonomisi'ne Olası Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme*, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 1(2), 53-70.

Kıvılcım F. (2013). *Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5(1), 219-229.

Kızılboğa R. (2012). *Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorilerinin Değerlendirilmesi*, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,2, 91-109.

Korkmaz A., Avsallı H. , G. Korkut, H. Güner ve A. Tetik (2013). *Küresel Ekonomik Krizde Dünyada ve Türkiye'de İşsizlikle Mücadelede Uygulanan Politikalar: Başarılı ve Başarısız Ülkeler*, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 5(1), 113-125.

Kutlu H. A. ve Demirci, S. (2011). *Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış Ve Mevcut Durum*, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 3(2), 121-136.

Leba R. (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, Mevzuat Dergisi, 4(43). <https://www.mevzuatdergisi.com/2001/07a/02.htm>

Mangır F. ve Acet, H. (2014). *Serbest Ticaret ve Korumacılık, Avrupa Birliği'nde Malların Serbest Dolaşımı ve Türkiye'nin Uyumu*, Selçuk

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Dr. Mehmet Yıldız Özel Sayısı, 93-108.

Meriç M. (2003). *Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Transfer Harcamalarının Gelişimi*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2),171-191.

Merkez Bankası (2018). Enflasyon Verileri.

Merkez Bankası (2018). Kısa Vadeli Borç İstatistikleri.

Merkez Bankası (2018). Ödemeler Dengesi İstatistikleri.

Merkez Bankası, Borçlu Bazında Kısa Vadeli Dış Borç Stoku,2019.

Merkez Bankası, Döviz Kurları,2019.

Nakiboğlu, A. ve Levent, M. (2017). *Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu ve Yoksulluk: Afrika Örneği*, International Academic Journals,12 (31), 203-216.

Orhan, O.Z. , Dinçer H. ve İ.E. Çelik (2009). *Küresel Ekonomik Krizin Nedenleri, Türkiye Ekonomisine Etkileri ve Çözüm Yolları*, Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2), 22-66.

Öztopçu, A. (2016). *İktisadi Düşünceye Yenilikçilik ve Ekonomik Kalkınmadaki Yeri*, Akademik Bakış Dergisi , (56), 367-379.

Pesaran, M. H. (2007). *A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Corss-section Dependence*, Journal of Applied Econometrics, 22 (2), 265-312.

Sezgin, Z. (2013). *Avrupa Borç Krizi'nin İzini Sürmek: Mali Disiplin*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (23). 81-90.

Sönmez, S. (2011). *Küresel Finans Kriz Ortamında Maliye Politikası ve Mali Kural*, İktisat ve Toplum, 1(7), 18-23.

Sungur, O. (2015). *2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler*, Toplum ve Demokrasi Dergisi, 9 (19-20), 243-269.

Şanlıoğlu, Ö. (2016). *Avrupa Birliği'nin Yapısal Bir Krizi Olarak Euro Krizinin Nedenleri Ve Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(2), 99-115.

Şen S., Tabar, Ç. ve Tokatlıoğlu M. (2018). *Küresel Krizde Devlet Müdahalesi ve Maliye Politikası*, İş ve Hayat Dergisi, (9), 9-26.

Tokatlıoğlu, M. ve Selen, U. (2017).*Maliye Politikası*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

Tokatlıoğlu, M.Y., Şen, S. ve Serbest, H. (2017). *Avrupa Birliği Borç Krizi ve Finansal Yardım Mekanizmaları*, (YaŐar Methibay'a Armađan İçinde edt: Fatih Saraçođlu ve Muharrem akır), Ankara: Gazi Kitabevi, 365-396.

Tokatlıoğlu, M. (2005). *Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri*, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa.

Turan, T. (2013). *Türkiye'de Maliye Politikası Konjonktür YanlıŐı mı?*, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2), 123-140.

Turan, Z. (2015). *2000-2012 Yılları Arasında Türk İktisat Politikasındaki Gelişmeler*, Niđe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1), 223-235.

Tüleykan, H. (2015). *2001 Yılından Günümüze Bütçe Politikalarında Mali Disiplin*,1. Uluslararası Ekonomi ve İşletme Kongresi,1-13.

Türk, İ. (2010)., *Maliye Politikası: Amaçlar, Araçlar Ve ađdaŐ Bütçe Teknikleri*, 23. Baskı, Ankara: Turhan Kitapevi..

Uçan, O. ve ebe, G.N. (2018). *2008 Krizi Öncesi Ve Sonrası Türkiye'de Ekonomik Büyüme, İşsizlik Ve Enflasyon İlişkisi* Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,11(3), 6-17.

Ulusoy, A. , Akdemir, T. ve Karakurt, A. (2013). *Küresel Kriz ve AB'nin Kriz KarŐıtı Maliye Politikalarının Etkinliği: Mali Alan Açısından Bir Değerlendirme*, 28. Türkiye Maliye Sempozyumu: Küresel Kriz ve Maliye Politikaları, 247-286.

Ulusoy, A. ve Ela, A. (2014). *Avrupa Borç Krizi ve Türkiye İçin Öneriler*, HAK-İŐ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 3(7), 85-119.

Umutlu, G. , Alizadeh, N. ve Erkilic, A. Y. (2011)., *Maliye Politikası Araçlarından Borçlanma ve Vergilerin Ekonomik Büyümeye Etkileri*, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , (1), 75-93.

Usta, E. (2010). *Türkiye'de Maliye Politikalarının Ekonomik ve Sosyal Etkileri, Sivas: Maliye Politikasının OluŐturulmasında Parlamentonun Rolü Sempozyumu*.

Ünay, S. ve Dilek, S. (2018). *Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*,228, 1-28.

Yasa, B.D. (2017). *İktisat Düşüncesinde Devlet Müdahaleciliđi Kuramının Evrimi*, MuŐ Alpaslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(2), 281-298.

Yavuz, A. , Őataf, C. ve KIR, S.G. (2013). *Avrupa'da Borç Krizi ve özüm Arayışı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi İBBF Dergisi, 15 (2), 131-154.

Yayan, S. (2015). *Avrupa Borç Krizi ve Küresel Yansımaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, E. ve Yıldırım, R. (2001). *1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri*, Antalya: 16. Türkiye Maliye Sempozyumu.

Yılmaz, M. ve Divani, E. (2018). Ticaret Savaşları, Ekonomik Milliyetçilik, Yeni Merkantilizm Ve Dünya Ticaret Örgütünün İşlevsizliği, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(1),10-24.